

ERDÉLY MAGYARSÁG

VII. ÉVFOLYAM
1996. OKTÓBER,
NOVEMBER, DECEMBER

Földreform
Csehszlovákiában

Ismeretlen adatok
Andropovról

In memoriam
Köteles Pál

Megtorlás a
határokon kívül

28

A fogalmat: *magyar nemzeti stratégia Köteles Páltól* tanul-
ta az általa életrehívott lap, az *Erdélyi Magyarság* szerző-
gárdája, s hogy milyen teendőkből épül fel ez a nemzeti
stratégia, nem győzte elégszer mondani politikusainknak,
külügyeseinknek.

Állj-t kiáltott, mert a nemzet nem mehet tovább az ön-
feladás útján, és szavának, személyiségének, amely olyan
avitt értékekkel bírt, mint az egyenes tartás etikája, adott
szó megtartása, hitele volt.

Pontosan ismerte a tartalmát Márai Sándor definíció-
jának, hogy mi a polgár = értékörző, s mi az értelmiség =
értékteremtő, de azt is tudta, hogy a térségben utóbbi a nem-
zet apostola, a botcsinálta, vagy idegen érdekeket kiszol-
gáló politikuskok helyett. Ezért hanyagolta írói munkáját,
hagyta tornyosulni vázlatait, félig írott novelláit és regé-
nyeit. Úgy gondolta, kinevel egy kis csapatot – maga ment
utána szövetségeseinek

– akire rábízhatja a nem-
zet, a nemzetreszek és
ami legdrágább volt
neki, Erdély ügyét. *Ma-
gyarság-Európaiság* cí-
mű esszéket is in-
kább nekünk szánta, akik összeszorított foggal éltük át az
elmúlt évtizedeket, midőn erre a népre rázúdíthattak min-
denféle internacionalista, kozmopolita maszlagot. Ezért
volt ő egy kissé közvetítő is, közöttünk, a nemzet lelkiis-
merete és a hatalom között. A jó *Köteles Pál* ugyan tudta-
e, hogy hova jön? Hogy az anyaországban a 70-es évek
végén égbekiáltó vétek volt emlékezni halottainkra: hogy
március 15-én a pléhkokárdás KISZ-esek és BM-esek sor-
fala mögül rángatták ki a legényeket és a lányokat és gu-
mibotozták is őket a hatalom őrei? Magyar magyart hall-
gatott ki, hallgatott le, zárt be, zárt ki. S ha addig nem tud-
ta, most meg kellett tudnia, hogy itt a nemzeti gondolat tar-
tós száműzetésben leledzik.

Igazsága vagyon *Kötelesnek*, amikor azt írja a köteté-
ben: Sztálinnál, a kétarcú Grozánál és a magyar kérdés
„megoldásának” modelljét megalkotó Benesnél nagyobb
bűne az elmúlt rendszer(ek)nek, hogy a magyartalanítás
igazán az *országhatáron belül* zajlott. Ithon megvallani,
vállalni a magyarságot nagy bűn volt, tán ma is az, mert
csak egy nemzet tudatából kiforgatott népet lehet igazán
uralni.

Várta, várta, hogy a magyar történetírás legalább a rend-
szerváltás után kirukkol néhány, a múltunkat, vagy a Magyar-
ország területén élő nemzetiségeket nem ezek elnyomását
szajkózó hitelesen bemutató munkával. És sorolta az ellen-
érveket: a szász, kun, jász, román közösségeknek adott auto-
nómiát; Európa első nemzetiségi törvényét 1849-ből, amely
biztosította a nyelvek és a nemzetiségek egyenjogúságát a hi-
vatali, kulturális és iskolai életben. Létük, megmaradásuk bi-
zonyítja a magyar állam évszázados toleranciáját!

Vajon a párt egykori hívatalsói, s a kiugrott párttit-
károk mellett hányan jutnak ma szóhoz?

Bibóval együtt vallotta: a zsákutcás és az eltorzult ma-
gyar alkotó oka (a tömegé és az értelmiségé): 1) az idegen
uralom; 2) a nemzeti katasztrófák sorozata. A ma rossz
döntéseire is ez adja a magyarázatot. Írónk 1867-ért sem
rajongott, mert a kifáradt nemzet *önként mondott le* szüve-
renítéséről a kiegyezéssel. Ezért – hadügy, külügy, pénz-
ügy közös volt! – *nem maradhattunk ki* az első világhábo-
rúból, ezért kellett elviseljük a veszteseknek jutó követke-
zményeket. Európának pedig jól jött a két magyar főbűn,
1918 és 1919, felmentve érezték magukat az 1920-ban ho-
zott békediktátumért.

A bűnös nemzet szerepét szánták nekünk, írta *Köte-
les*, és a kollektív büntetés még napjainkban is tart.

Hamisnak, hazugnak és az összmagyarságra nézve ká-
rosnak tartotta azt a magatartást, hogy a jó együttélés ér-
dekében és a román érzékenységre hivatkozva el kell ke-
rülni még a szóbeli kon-
fliktushelyzetet is. Ki-
mondta: a magyar nemzet-
nek elégtételt kell szolgál-
tatni, és ezen, csakis ezen
az alapon épülhetnek fel a
kétoldalú kapcsolatok. A

KÉT HAZA KÖZÖTT

*magyar állam mindent meg kell tegyen, hogy a magyarság
szülőföldjén visszaszerezze önrendelkezési lehetőségét!*

Erdély jövőjéről nagyon sokszor írt. A transzil-
vanizmus nála egyaránt volt kisebbségi ideológia – termé-
szetesen irodalmi irányzat is – és politikai koncepció. *Hit-
te, Erdély federalizálása nem kivitelezhetetlen, hiszen az
erdélyi román más, „a román társadalom szellemi fejemel-
kedésének hajtómotorja, nem a kárpátontúli fejedelemsé-
gekben, hanem Erdélyben működött.”*

Az egykori erdélyi autonómia alapján, figyelembe
véve a már meglévő nemzetközi jogi szabályokat és elve-
ket, 1989-ben ő maga is kidolgozta a személyi és a területi
autonómiáról szóló tervezetét a háromlépcsős területi-köz-
igazgatási beosztásokról: a) öngazgatási községek, váro-
sok; b) történetileg kialakult tájegységek; c) legfelsőbb
szintű törvényhozói, végrehajtói, bírói szervek; az állam-
fői jogkört gyakorló testületről, a nyelvhasználatról, az et-
nikai testületek közös tanácsainak és az Alkotmányfelügye-
lő Bíróság feladatáról.

Köteles az összes rendelkezésre álló eszközzel és fő-
rumon sürgette: az Európai Közösség végre el kell magát
szánja az európai válságócok megszüntetésére és jogi ren-
dezésére – ennek egyike éppen Erdély.

„A teendők áttekintése” mint az 1990. december 1-i
kormányhoz eljuttatott „Emlékirat” melléklete a nemzet-
részekkel kapcsolatos feladatokat sorolta – sok szempont-
ból ma is aktuális. *kurta az idő, s ama Charon ladikja
már készülöben van.*” – írta 1991-ben. De hogy már a part
közelében vár rá, hogy átvigye a túlsó partra, arra nem
gondolt. Épp öt éve nincs közöttünk. Öt éve egy kis csapat
az Erdélyi Magyarságban pénz, paripa, fegyver hiányában
is szolgálja nemzetét – méltón *Köteles Pál* emlékéhez.

A TEENDŐK ÁTTEKINTÉSE

A határainkon túl élő magyarsággal kapcsolatos teendőket ki kell vonni a Külügyminisztérium hatásköréből, és a Belnémet Minisztérium mintájára szervezett hivatalra kell bízni. A Külügyminisztérium hatáskörében mindössze a kérdéssel kapcsolatos diplomáciai munka tartozék: jegyzékváltás, állásfoglalás.

Legfontosabb feladatok:

I. A) Az új minisztérium tekintet nélkül a határokra, törekedjék a Kárpát-medencében a magyar nemzet önrendelkezésének és öngazdagságának megteremtésére.

B) Minden módon készítse a nyugati szórványban élő magyarok beolvadását a befogadó állam etnikai közegébe. Meg kell tervezni azokat a teendőket, amelyek lehetővé teszik különböző szintű „népi diplomáciák” tevékenységét. Ehhez biztosítani kell az anyagi fedezetet és a propagandaanyagot.

C) Munkálkodni kell a magyarság jó hírének ápolásán, gyarapításán. Hatékonyan el kell súlyozni kell az immár egy évszázada drámaian ható magyarellenese propagandát.

D) Nagy valószínűséggel egy tragikus konfliktushelyzet prognosztizálható a Kárpát-medencében. E miatt szorgalmazni kell egy rendkívül szűkkörű vezérkari bizottság létrehozását, amelynek feladata olyan katonai tervek kidolgozása, amelyek egy konfliktushelyzet, vagy hatalmi vákuum esetére megtervezik azokat a feladatokat, amelyek alkalmasak a Kárpát-medencében a magyar telephelyek és személyek megvédésére.

II. A fentiek sikeres megvalósításához az alábbiak elengedhetetlenek:

A) A nemzet szuverenitásának megteremtése a Kárpát-medencében:

a) Az (összmagyar) minisztérium teremtsen meg egy szűkkörű elemző központot kormánytisztviselők, hazai személyiségek, nyugati társadalmi-politikai tömörülések vezetőinek részvételével az észszerű munkamegosztás kidolgozására. (Külföldi propaganda, kiadványok megjelentetése, ellenpropaganda szervezése stb.).

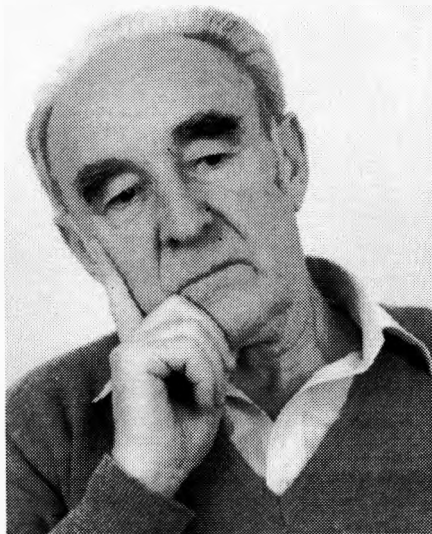
b) Meg kell teremteni a legfontosabb médiák nemzeti szellemű műsortervezésének feltételét. Biztosítani kell a műsorok optimális vételét az egész Kárpát-medencében. Ehhez elengedhetetlen a műholdcsatorna-bérlés. Csak így biztosítható a Kárpát-medence magyarságának lelki-szellemi-erkölcsi ellenállóképesége, az asszimiláció elleni eredményes védekezés.

c) Biztosítani kell a rádióban és televízióban a szomszédos népek számára sugárzott napi, legalább egy órás politikai műsort (híradás, kommentár, vita stb.). Előbb csak románul, de 2-3 hónap múltán szlovákul, szerbül is. Az elcsatolt területeken a magyarokkal együtt lakókat románul, szlovákul stb. túlnyomórészt olyanok informálják, akik ellenséges érdekekkel viseltetnek a magyarsággal szem-

ben. A tények ismertetése a legjobb ellenpropaganda.

d) Terveket kell kidolgozni annak érdekében, hogy az erdélyi román etnikai csoportot „kiemeljük” a románság egészéből. Nem a szembeállítás, hanem a másság, az erdélyiség a hangsúlyozandó. Tudatosítani kell sajátos helyzetüket a román etnikumon belül, a nyugati kultúrát közvetítő funkciójukat a Kárpátokon túli testvéreiknek. Nem elhanyagolandó a Máltai döntés, amely Romániát és így Erdélyt is orosz érdekszférának tekint. A Kelethez tartozásba a magyarság nem nyugodhat bele.

e) Szükségesnek mutatkozik a világnyelveken sugárzott műsorok újragondolása. Sürgetőbb, mint valaha a román, szlovák stb. propaganda gyors, hatékony ellensúlyozása.

Koteles Pál

f) A Teleki Intézet munkájában maradéktalanul hasznosítani kell azt a módszert, amely a volt államtudományi Intézetben kialakult:

– Elemezni kell a szomszédos országok politikai stratégiáját és taktikáját.

– Vizsgálni kell azokat a módszereket, amelyek közvetve vagy közvetlenül lehetővé teszik a Trianoni tragédia jóvátételét.

B) A nyugati magyarság beolvadásának készletetése, „népi diplomáciák”:

a) Újra kell gondolni az Anyanyelvi Konferencia, a Magyarok Világszövetsége működésének föltételeit.

b) A Kormányzatnak támogatnia kell bizonyos hatékonysági kulcs alapján azokat a lapokat, folyóiratokat, amelyek pártpolitikán fölülemelkedve erős hangsúllyal képviselik a határoktól függetlenedő, nemzeti összetartozás eszméjét, a nemzet oszthatatlanságának gondolatát.

– Nem hagyható figyelmen kívül annak a több, mint másfél-, kétmillió lélekszámú közösségnek az igénye sem, akik már csak an-

golul, németül stb. tudják megvallani magyarságukat. Fenn kell tartani bennük a haza és a nemzet iránti vonzódást és készséget, hogy környezetükben szószólói legyenek a magyar érdekeknek, és hogy ellensúlyozzák a világban az ellenünk folyó propagandát.

C) Jó hírünk a világban:

Azért, hogy visszaszerzett jó hírünket megtartsuk szükség van a következőkre:

a) Meg kell tervezni és sürgősen ki kell adni egy 10-12 kötetből álló angol (majd francia, német, spanyol, orosz) nyelvű kiskönyvtárat. A sorozatot nemzetközi hírű egyetemek közreműködésével kell megjelentetni.

b) Folyamatosan kell forgalmazni angolul stb. olyan propaganda kiadványokat, amelyek részben saját nemzeti céljainkat ismeretik, másrészt gyors, hathatós választ adnak az ellenünk szövetkezők érveire.

Ezeket a kiadványokat társadalmi szervezetek kell megjelentessék.

D) Más kérdések:

Számítani kell olyan helyzetre a Kárpát-medencében, amire a társadalmi anarchia, a hatalmi vákuum lesz a jellemző. Egy ilyen helyzetben nem maradhat közömbös a magyar politika. Az események befolyásolására csak úgy lesz lehetősége, ha időben megtervezi teendőit. A hatékonyság érdekében:

a) Magunkéva kell tenni azt a nemzetközi álláspontot, hogy Erdély válsággóc, az őt kritikus térség egyike. Következésképpen az erdélyi kérdés nem mindenekelőtt Magyarországra és Romániára, hanem az európai közösségre tartozik. Az erdélyi problémát nemzetköziesíteni kell.

b) Nem szabad egyetlen erdélyi magyar politikai tömörülésre korlátozni a kapcsolatainkat.

c) A lehető legsürgősebben szorgalmazni kell a személyes kapcsolatok megteremtését a különböző szakmában dolgozó hazai és erdélyi magyar polgárok között (papok, tanítók, ügyvédek, orvosok stb.).

d) Szorgalmazni kell a hazai intézmények és az erdélyi magyar(jellegű) tömörülések közötti gyakorlati együttműködést.

e) Törekedni kell Erdélyben vegyes vállalatok szervezésére, hogy gazdaságilag is minél szorosabbak legyenek a kötődések a hazai és az erdélyi vállalatok között. Különös hangsúlyt kell fektetni az erdélyi magyar szövetkezetekkel való kapcsolatokra.

f) Csak az a-d pontban felsorolt teendők jelenthetnek alapot ahhoz, hogy egy társadalmi anarchia és hatalmi vákuum állapotában befolyásolhassuk az eseményeket.

Végezetül:

g) A magyar honvédség vezérkarában egy politikai államtitkár irányítása alatt létre kell hozni egy szűkkörű, a politikától független tervező csoportot amely egy hatalmi vákuum esetén biztosítja a Kárpát-medencében élő magyarok életének védelmét.

ERDÉLYI MAGYARSÁG

Független szemle
A határainkon túli magyarok fóruma
Alapító főszerkesztő: Köteles Pál
VII. évfolyam 28. szám
1996. október, november, december
Megjelenik: negyedévenként

Kiadja **Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány**

**Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány
és az Erdélyi Magyarság c. folyóirat
szerkesztőségének címe
1116 Budapest
Sopron utca 64. II. em.
Telefon: 206-1040; 206-2048
Fax: 206-2115**

Felelős kiadó: ATZÉL FERENC ügyv. titkár

HU ISSN 0865-6819

Szedés, tördelés: **CoGraf**, Budapest
Nyomda: POSSUM Lap- és Könyvkiadó

KÉZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.
AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK
VISELIK A FELELŐSSÉGET.
A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA
AZ ÍRÁSOK SZELLEMEÁT ÉS TARTALMÁT
NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.

Megrendelhető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlap-
előfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u.
10/a, levélcím: HELÍR, Budapest 1900), ezen ki-
vül Budapesten a Magyar Posta Rt. hírlapüzletági
Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vi-
déken a postahivatalokban, valamint postautalvá-
nyon, és közvetlenül az Alapítvány címén.

Forintszámlánk: MHB 222-21489

Előfizetési díj egy évre: 800 Ft postaköltséggel
együtt.

Előfizetési díj külföldre:

20 USA dollár légipostaköltséggel együtt.
Devizaszámlánk: Magyar Hitel Bank Budapest
218-1602-351 és 218-1607-351
Külföldi képviselőink címjegyzékét a 48. oldalon
közzöljük.

**KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1997. MÁRCIUSÁBAN
JELENIK MEG**

**E a lapszámunk kiadását
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja**

TARTALOM

- Két haza között
- Köteles Pál: A teendők áttekintése

VALÓSÁG-MÉRLEG

- Beszélgetés Szűrös Mátyással, az MSZP
parlamentari képviselőjével 2
- Botlik József: Az erdélyi magyar
felsőoktatás évszázadai 7

HISTORIA

- Vadkerty Katalin: Földreform és
következményei Csehszlovákiában 10
- Veres Péter: Ismeretlen adatok
Andropov szerepéről 14

SZÉPMÍVESSÉG

- Márai Sándor: Mennyből az angyal 18
- Faludy György: Ezerkilencszázötvenhat,
te csillag 18
- Lipcsey Ildikó: Versek 19

1956. Megtorlás a határokon kívül

DOKUMENTUM

- A Kolozsvári Egyetemi hallgatók pere 20
- Emlékeztető a meghurcoltatás dátumaira 24

VISSZAPILLANTÓ

- Balassa Zoltán: Csehszlovákiai
emléktöredékek 1956-ból 26
- Finta Ella: Szilágyosmlyói sirató 28
- Adrian Pop: A temesvári és bukaresti
diákság tiltakozó megmozdulásai 31

FÓRUM

- Rászlai Tibor: "Imádkozni = önmagamát
a Jó-ra irányítani" 33
- Katona Szabó István: Egy elfelejtett
nemzeti hős – Bárány Atzél Ede 37
- Beke György: Elmaradt kézfogás 39

FIGYELŐ

- Balogh Elemér: Mi lett volna ha...? 40
- Lajos Mihály: Kelet felé
robogtak a vonatok 41
- "Nem voltam hajlandó harcolni magyar
testvéreim ellen" 42
- Székelyhídi Ágoston:
Erdély 56' – emlékülés 43
- Dudás Károly: Ötvenhat 44
- Beke György: Iskolák szabadságharca 44

E lapszámunkat Kolozsvár régi képei illusztrálják

SPALLER ÁRPÁD
TULAJDONA

„VÉGRE ITTHON KELLENE INTÉZNI A MAGYAR NÉP SORSÁT”

Beszélgetés Szűrös Mátyással, az MSZP parlamenti képviselőjével, az Interparlamentáris Unió magyar tagozatának elnökével

Szűrös Mátyás dr. 1933-ban született Püspökladányban. A Nemzetközi Kapcsolatok Intézetét végezte Moszkvában, a közgazdasági egyetemet Budapesten és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémiát. Külügyminisztériumi főtitkár, a berlini magyar nagykövetség titkára, illetve berlini, majd moszkvai magyar nagykövet. Az MSZMP Központi Bizottságának külügyi titkára. Az Országgyűlés elnöke, majd a Magyar Köztársaság ideiglenes elnöke. Őt éri az a tisztesség, hogy 1989. október 23-án kikiáltta a köztársaságot. 1985-től máig országgyűlési képviselő, 1990 és 1994 között az Országgyűlés egyik alelnöke. Az Interparlamentáris Unió magyar nemzeti csoportjának elnöke. Az Ópusztaszeri Országos Emlékbizottság és az Illyés Közalapítvány Kuratóriumának elnöke.

– A kisebbségi magyarság felé történt nyitás, a Kárpát-medence magyar kisebbség nemzeti közösségeinek sorsa iránt viselt felelősség az anyaországban, a közvélemény szemében, elsősorban Szűrös Mátyás nevéhez fűződik. Az MSZMP külügyi titkára volt akkor, mikor a magyar kormányzat úgy érezte, hogy tovább elviselhetetlen az erdélyi magyarság elnyomtatása Ceaușescu diktatúrája alatt, és – hosszas, titkos tárgyalások után – nyílt színre lép. Milyen személyes kapcsolatai voltak, vannak Önnek, Elnök Úr a kisebbségi magyarokkal? Szülőhelye, Püspökladány ugyan nem esik távol Nagyváradtól, vagyis a trianoni határtól, de az Ön fiatalsága idején a kisebbségi, nemzeti kérdésben még

elégé általános volt a közöny az egész országban.

– Nincsenek erdélyi rokonaim. Csak közvetett gyermekkori élményem van Erdélyről, ugyanis Észak-Erdély visszacsatolása után apám és bátyám egy védelmi vonal építésénél dolgozott azon a vidéken. Szülőhelyem, Püspökladány utak kereszteződésénél fekszik. A mi városunkon át vonult a magyar honvédség 1940 őszén Észak-Erdély visszaszerzésére. Hétéves voltam, de jól emlékszem, hogy tanítóinkkal együtt mi, iskolás gyermekek kiálltunk az út szélére és intgettünk a honvédeknek. Az emberek kitódultak az utcákra. A szívekben öröm élt, hogy elszakított magyar testvéreink visszatértek.

Egyetemista koromban, Moszkvában a romániai diákcsoportban magyar fiúk is voltak. Ezt többször elmondtam már. Köztük volt például Székely László Brassóból.

– Akiből végül újságíró lett, a Romániai Magyar Szó vezető szerkesztője Bukarestben.

– Igen. És ezektől az erdélyi magyar fiúktól is sok mindent megtudtam az életükről, sorsukról. Meg aztán olvasmányélményeim voltak Erdélyről. Ezek az ismereteim idők során fokozatosan tovább bővültek. Politikusként eljutottak hozzám a hivatalos tájékoztatások, amikben elmélyülve szintén gazdagodhattam tudásomban.

Nagy hasznát vettem ezeknek az ismereteknek, mikor Moszkvából hazakerülve, idehaza elemezni kezdtük a nemzeti és nemzetközi tényezők összefüggéseit. Könnyű volt rájónnunk, hogy az igazi internacionalizmus, vagyis a nemzetközi érdek csak a nemzeti érdekek szintéziséből alakulhat ki. Tapasztalhattuk, hogy az „internacionalizmus” akkor – a nyolcvanas évek elején vagyunk – a szovjet érdekeket juttatta kifejezésre. Nekünk pedig az volt a célunk, hogy a magyar nemzeti érdekeket állítsuk előtérbe. És hogy ezeket a nemzeti érdekeket képviseljük, a lehetőségek szerint.

Így jutottunk el a határon túli magyarsághoz. Én ugyan német szakértő-

nek tanultam, német nyelvterületre szakosodtam, mint diplomata, és elég kevés ismeretem volt Romániáról, a román történelemről, irodalomról, annál inkább ismerem kellett a német és orosz irodalmat, meg persze, a magyart. És a nemzetközi kapcsolatok történetét. A mi érdekviszonyainkat ebbe kellett beleágyoznunk.

A magyar külpolitika érdeklődése természetes módon fokozódott a kisebbségi magyarság sorsa iránt a nyolcvanas évek második felében, mikor Romániában elkezdődtek a falurombolások. Abban az időben az Erdélyből elmenekült magyarokat a hivatalos magyar hatóságok visszatoloncolták. Mint nem kívánatos idegeneket.

– Végtelen fájdalmat okozott ez a bánásmód, ez a szemlélet az erdélyi magyarságnak.

– El tudom képzelni. Érzelmi dráma volt, de nemcsak az erdélyiek számára. Abban az időben fogalmaztam meg azt a tételt, hogy a határon túli magyarság a nemzet részét képezi. Nem az én agyamban született meg a gondolat, hanem történészek, írók, gondolkodók han- goztatták.

– Ekkor érlelődött meg Önben, Elnök Úr, a nemzeti felelősségvállalás érzése és a meggyőződése oly mértékben, hogy személyes karrierjét is kész feláldozni érte?

– A mi érdemünknek azt tudhatjuk be, hogy a történészek, írók felismeréseit a nemzet egységéről magunkévá tettük és vállaltuk. Atéértük és elméletileg is megindokoltuk, hogy miért érzünk felelősséget a nemzet kisebbségbe szakadt részei iránt. Ez már hivatalos állásfoglalásnak is számított, hiszen akkor én voltam az MSZMP külügyi titkára. Munkatársaim a párt külügyi osztályán felzárkóztak mellém ezekben a kérdésekben, segítettek nekem.

– Miként fogadta ezt a fellépést a hivatalos pártvezetés?

– Nem váltott ki ki nagy együttérzést. Magának a kérdésnek a felvetése áldozatvállalást jelentett részünkről. Ha nem feszegetem ezt a kérdést, nem ma-

radok következetes kiindulási álláspontomhoz, hogy tudniillik az anyaország és a kisebbségi magyar közösségek együtt alkotják a nemzetet, akkor talán továbbra is magasabb pozícióban maradhattam volna. A rendszerváltás előtt ez áldozatvállalással és bizonyos mérvű kockázattal járt. De az úgynevezett létező szocializmus és ebben a magyarországi liberális diktatúra is akkor már olyan helyzetben volt, hogy nem nagyon tudtak mit kezdeni velem. Megkísérelték, hogy elterítsenek a külügyi pályáról. Hol a *Nép-szabadság* főszerkesztői tisztségét ajánlották fel nekem, hol más megoldást szerettek volna, de végül csak Grósz Károly első titkársága idején kerültem el a területről, mikor az országgyűlés elnökévé választottak. De a tervük visszajára sült el. Ugyanis az országgyűlés elnökeként én elnököltem a kerekasztaltárgyalásokon, én lettem a Magyar Köztársaság ideiglenes elnöke.

De most is tapasztalhatom, hogy hátterbe szorítanak a demokratikus baloldalon, mivel külpolitikai téren egy sor kérdésben eltérő álláspontot vallok, mint a mai vezetés.

– Közvetlen munkatársait említette külügyi titkár korából. Kikre gondolt?

– Abban a műhelymunkában, amelyik a külügyi osztályon folyt a nemzeti és nemzetközi tényezők összefüggéséről, az elemző csoport vezetője Tabajdi Csaba volt. A terület jó ismerője Szokai Imre, aki fiatal diplomataként kapcsolódott be a munkába. Tabajdi munkatársam volt a moszkvai nagykövetségen, kulturális attasé, ismertem és nagyra becsültem a képességeit. Voltak mások is, akik magukévá tették az irányvonalunkat, és jó együttműködés alakult ki közöttünk. Mindenki nevét nem sorolhatom fel, de kétségtelen, hogy Tabajdi és Szokai kiemelkedett közülük. Ők írták alá a *Magyar Nemzetben* megjelent emlékező cikkeket, amely ezt az új nemzet-felfogást kifejtette. Tulajdonképpen egy hosszabb tanulmány sűrített változata volt a cikk. Óriási volt a visszhangja. Meggyőződésem, hogy ma is megállja a helyét. Ezt a cikket megelőzően az én rádiónyilatkozatom volt irányadó ebben a kérdésben. E nyilatkozat kidolgozásában szintén részt vett Tabajdi Csaba és mások, olyanok is, akik ma már másként ítélik meg ezt a kérdést.

– Ez már Kádárnak a párt éléről való távozása után történt?

– Nem, Kádár János akkor még első ember volt, hiszen 1988 májusában került sor a pártkonferenciára, a Szokai-Tabajdi cikk februárban jelent meg a *Magyar Nemzetben*, az én nyilatkozatom

még előbb, januárban hangzott el a rádióban. Kádár ezeket hallgatólagosan tudomásul vette. Valószínűleg nem döbent rá azonnal arra, hogy mi is történik valójában. Ugyan voltak olyan megjegyzései, hogy bizzam rá a nagypolitikát. Ő főleg a Szovjetunióra volt érzékeny, a moszkvai visszhangra.

– IsmereteseK Kádár János és Nicolae Ceaușescu tárgyalásai 1977-ben Nagyváradon és Debrecenben, az ott kötött megállapodások. Az is köztudott, hogy e megállapodásokat a román fél nem tartotta be, és ezért Kádár – a román diktátor sokszoros sürgetése ellenére – nem volt hajlandó találkozni többé Bukarest urával, fogadni őt Budapesten. Nem akarta „hitelesíteni” Ceaușescu magyarellenes politikáját. Milyen belső küzdelmek alakították ki a magyar pártvezetésben ezt az új irányvonalat?

– Kádárnál egyfajta keserűséget tapasztaltam már előbb, ami a kisebbségi kérdést illeti. Ez 1958 tavaszára vezethető vissza, mikor Erdélyben járt, hivatalos úton, és megköszönte a románoknak, hogy 1956-ban „internacionalista” segítséget nyújtottak. Az erdélyi magyarok ott voltak ezen a tömeggyűlésen, eldobták a magyar zászlót és kifütyülték Kádárt. Ez a keserű élmény végig megmaradt benne.

– Ezt megelőzően, 1975-ben Kádár János már emlegette a magyar-ság trianoni tragédiáját a helsinki összeurópai biztonsági értekezleten. Romániában nagy feltűnést keltett ez a beszéd. Kétségtelenül más hang volt a magyar külpolitikában.

– Azt mondta, az európai status quóról szólva, hogy mi, magyarok tudjuk igazán, mit jelent kiállni a status quo mellett, a határok sérthetlensége mellett, hiszen mi elvesztettük országunk területének kétharmadát.

Ez az érv magyar politikusok részéről máskor, előbb is felmerült. Úgy tudom, hogy Nemes Dezső, a politikai bizottság tagja, aki közismerten dogmatikus politikus volt, 1957-ben a kommunista vezetők moszkvai csúcstalálkozóján hozta szóba Magyarországot trianoni megcsonkítását. Nemes Dezső akkor vagy később, még tovább ment és kijelentette, hogy nemcsak Erdélyt veszítettük el, hanem a Nagy Magyar Alföld egy részét is, a Partiumot. Ezt a románok nagyon zokon vették, többé nem is akartak szóba állni Nemes Dezsővel.

Ugyanakkor mindig élt a magyar pártvezetőkben a félelem ettől a kérdéstől. Vagy éppen az internacionalista elfogultság. Kádár mindvégig azt vallotta,

hogy szovjetellenes kommunizmus nem volt, nincs és nem is lehet. Pedig Kádár nem az emigrációban töltötte el élete egy részét, mint a moszkvai emigránsok, akik még elfogultabbak voltak. Kádár és a politikai bizottság más tagjai mindegyre óvtak minket, hogy vigyázzunk, mert a nemzeti kérdés feszegetése a szövetség felbomlásához és társadalmi revízióhoz vezet.

– Miféle szövetségre gondoltak?

– A Szovjetunióval való szövetségi rendszerre. Ezt nagyon féltették. Azt mondták, a nemzeti-nemzetiségi kérdés az az út, amelyen haladva szét lehet rombolni a szocialista világrendszert, a létező szocializmus rendszerét. Mert ezen az úton föltétlenül eljutunk a nemzeti önrendelkezésig, a nemzetiségi jogok felvetéséig, bizonyos demokratikus megoldások követeléséig.

Végülis 1988-ban megjelent a tanulmányunk, amiről már beszéltem, ebben elemeztük a nemzet és a nemzetköziség összefüggéseit, kimondtuk: nem igaz az, hogy a nemzetet alá kell rendelni a közös érdekeknek. Nem lehetett ezt ilyen egyértelműen megfogalmazni, de tanulmányunknak ez volt a lényege. Legnagyobb csodálkozásomra a *Társadalmi Szemle* közölte, noha a folyóirat főszerkesztője Benke Valéria volt, a Központi Bizottság tagja. Sikert a gondolatot elültetni, megindult egy folyamat. Kádár ezt bizalmatlanul szemlélte. Ő nagyon félt attól, hogy ne feszegecsük a Varsói Szerződés és a KGST kérdését, ne keltünk szovjetellenes hangulatot, internacionalizmus-ellenes érzelmeket.

– Kádár internacionalizmusa nem terjedt ki Ceaușescu is, a románokkal való kapcsolatokra?

– Ez másként merült fel benne, mint a Szovjetunióhoz való viszony. Meggyőződött, hogy Ceaușescu nem tartja be a szavát. Kimondottan nem szeretett. Azt hiszem, mind a ketten gyűlölettel viselkedtek egymás iránt. Úgy érzem, hogy Ceaușescu próbálta lenézni Kádárt, megjegyzéseket tett rá, ami megalázó volt, és Kádár is hasonlóképpen viszonozta. Kádár is átértette azt, ami benne volt a magyar légrében: ez már mégiscsak sok, amit Romániában a magyarsággal művelnek.

– Kádár János nemzetszemlélete összemérhető volt-e mondjuk a Nagy Imréével?

– A pártvezetők ritkán engedtek szabad folyást érzelmeiknek. Kádár valósággal eltitkolta, sokáig titkolta, hogy milyen benyomások érték Erdélyben 1958-ban. Nem tudtuk, hogy igaz-e: Rajk László állítólag azt mondta kivégzése előtt, hogy elsősorban magyar embernek

tartja magát és csak azután kommunis-tának. Nagy Imre végig megmaradt kommunista meggyőződése mellett, de 1958-ban, a bíróság előtt beszédét az utolsó szó jogán így fejezte be: sorsomat a nemzet kezébe teszem le.

– Elnök Úr, Ön is részt vett a Grósz Károly vezette magyar párt-küldöttség 1988-as aradi tárgyalásain. Miként ítéli meg Grósz főtít-kári döntését, amellyel lényegében megszakította a Kádár-féle fenntar-tásokat a román pártvezetéssel szemben és ezzel nyilván az amúgy is szorongatott helyzetben lévő Ceaușescu segítette? Mi volt Grósz Károly indoka? Belső nyomásnak engedelmeskedett vagy netán „fel-ső”, moszkvai utasításnak?

– Ha visszatekintünk 1977-re, lát-hatjuk, hogy a nagyváradi és debreceni Kádár-Ceaușescu találkozón nem rossz megállapodások születtek: főkon-zulátusok nyitása Kolozsvárott és Deb-recenben és egyéb kölcsönös intézkedé-sek. Ami papíron megszületett, az két-ségtelenül kis lépéseket jelentett volna. De a megállapodások lényegében pa-píron maradtak, a kolozsvári főkonzulá-tust kiűzték. Kádár belátta, hogy a ro-mánok azért sürgetik az újabb találko-zót, mert demonstratív tárgyalásokra van szükségük, amelyen megint papír-ra kerülnek azok a megállapodások, amelyeket majd nem tartanak be. Köz-ben tovább romlott a magyarság helyze-te Erdélyben. Iskolákat románosítottak el, drámaian korlátozták a magyar nyelvhasználatot, belekezdtek a falu-rombolásokba. Ezek a hírek eljutottak a magyar pártvezetőséghez. És ez már sok volt.

Óvatosságunknak, bizalmatlansá-gunknak a románok iránt már előbb, a Los Angelesben tartott olimpia idején je-lei voltak. Mi is történt akkor? A Szov-jetunió parancsára az egész szocialista tábor bojkottálta az olimpiai játékokat, mivel az előző, 1980-as moszkvai olim-pián az amerikai sportolók nem vettek részt. Románia azonban nem engedel-meskedett a parancsra, és elküldte a sportolóit Amerikába. És akkor KB tit-kár voltam itthon. Tépelődtünk, hogy mit tegyünk? Azt reméltük, hogy a Né-met Demokratikus Köztársaság, mint sportnagyhatalom, nem fog elmaradni Los Angelesből, és a németek jobb belá-tásra bírják a szovjeteket. Mi taktikáz-tunk. Kádárék érezték, hogy nagy a ma-gyar közvélemény nyomása a részvétel érdekében. De amikor tudomásunkra ju-tott, hogy a románokkal együtt men-nénk, a németek nélkül, akkor megvál-tozott a magyar vezetőség álláspontja.

Ezt már mégsem! Talán nem is politikai megközelítés volt, hanem érzelmi. Los Angelesben a román csapatnak az erdélyi magyar Szabó Kati szerezte a legtöbb aranyérmet.

– Miként zajlott le az aradi tár-gyalás? Milyen emlékeket őriz erről? A magyar küldöttség nem érezte megaláztatva magát, vagy nem is-merre fel Ceaușescu csapdait?

– Váratlanul, meglepetésünkre Ceaușescu kezdeményezte a találkozót. Három várost jelölt meg a tárgyalások szin-helyeül: Aradot, Nagyváradot vagy Bu-karestet. És három napot: szombatot, vasárnapot és hétfőt. Így érkezett meg hozzánk az üzenet. Volt-e nyomás Moszkvából? Az kétségtelen, hogy köz-vetlen vonalon Ligacsov felhívta Grósz-t. Ligacsov volt Gorbacsov helyettese a pártvezetésben, dogmatikus, kemény bi-rodalmi szemléletű ember. Nem tudtuk, hogy mit mondott Grósznak, de kiderült, hogy a szovjet vezető mindenképpen un-szolta Grósz-t, hogy fogadja el a román meghívást; tárgyalni kell, mert nagy a feszültség. Különös módon, Nyugatról is az a kívánság érkezett Budapestre, hogy üljünk le tárgyalni a románokkal. Innen is, onnan is ugyanazt tanácsolták nekünk. Egység alakult ki a magyar veze-tésben: ne essék árnyék reánk, elme-gyünk. Vonakodásunk legfennebb abban fejeződött ki, hogy a Ceaușescu által ajánlott három megoldás közül a közép-sőt választottuk: legyen Arad és vasár-nap. Akkor már a kolozsvári főkonzulá-tus kiűzése után voltunk.

Megtörtént a felkészülés. És a tár-gyalásokon, amíg Grósz Károly azt mondta, amire az itthoni megbízatása szolt, vagyis ismertette azt a 8 vagy 9 pontot, addig rendben is volt minden. Hanem délután, ebéd után, mikor kö-tetlen beszélgetés alakult ki közöttük, akkor a paranoiás Ceaușescu felülkerekedett. Kiderült, hogy a részletkérdé-sekben igen, de összességében Grósz nem volt kellően felkészülve a tárgya-lásokra.

– Erdélyben, a magyarság köré-ben mélységes csalódást okoztak az aradi tárgyalások. Azt is mondják, hogy Grósz Károly akkor, Aradon bukott meg igazán.

– Miként mondtam, a kötetlen tár-gyalások során kiderült, hogy Ceaușescunak felépített, egységes kon-cepciója van Magyarországgal szemben, és Grósz-t ez váratlanul érte. Hiába vol-tak a küldöttségben szakértők, őket ott már nem lehetett igénybe venni. Grósz magára maradt, elvesztette a fejét.

Mondok egy példát. Ceaușescu várat-lanul kijelentette: a maguk kolozsvári

főkonzulját akár le is tartóztathattam volna.

– Vékás Domokost?

– Őt. Ceaușescu szerint azért, mert „beleavatkozott” Románia belügyeibe. Grósz erre egyszerűen nem tudott vála-szolni. Pedig azt kellett volna mondania: de hiszen egy főkonzul diplomáciai men-teséget élvez, nem lehet csak úgy letar-tóztatni. Legfennebb kiutasíthatják. Amit Románia meg is tett. Ceaușescu fellépése elbizonytalanította Grósz-t; lát-szott, hogy nincsenek érvei. Jól van, mondta, tudomásul vesszük a főkonzu-látus megszüntetését. Holott meg kellett volna kérdeznie: tehát Önök egyszerűen felmondják a nagyváradi-debreceni meg-állapodásokat?

Következett a másik téma: a falu-rombolások ügye. Ceaușescu most táma-dásba kezdett. Azt fejtegette, hogy Ma-gyarországon is elsorvadnak egyes fal-vak. Csakhogy ez egészen más, mindazo-nálta fájdalmas folyamat. Nem erősza-kos rombolás, hanem az aprófalvak el-néptelenednek. Romániában a falvak le-rombolása más jellegű volt, egyebek kö-zött magyarellenes intézkedés, a hagyománys településrendszer megbontása. Grósz azonban nem érvelt, hanem egy-kettőre elfogadta a román diktátor ma-gyarázkodását.

Az aradi találkozó végülis kudarc volt. Grósznak, úgy láttam, imponált az, hogy az arcképet kinagyítva láthatta Aradon, díszszáloalj fogadta, és így to-vább. A románok értenek ahhoz, hogy miként vegyék le a lábukról partnereiket.

Különösen rossz volt Grósz szegedi nyilatkozata. Nem beszélve az aradi vér-tanúk emlékművének elkerüléséről. Ha ott jár Magyarország első embere, elemi illendőség tiszteletét tenni az emlékkö-nél. Már szürkülődött, mikor azt mon-dtam a protokollfőnöknek, hogy beszél-nem kell a főtítkárral. Ők ugyanis ket-ten, Grósz és Ceaușescu a szünetekben mindig külön szobában ültek le, négy-szemközti tanácskozásra, csupán tol-mács jelenlétében. Mit tárgyaltak ilyen-kor, mit nem, ezt ott nem tudtuk meg.

Eljutottam Grószhoz. Károly, mon-dtam neki, meg kellene koszorúznunk a vértanú tábornokok emlékművét. Én nem megyek úgy el innen, hogy tiszte-letemet ne tenném. Ti csak menjetek, én nem mehetek, látjátok, hogy Ceaușescu-val tárgyalok.

Ez nagyon jellemző volt Grószra. Nem számított neki, hogy Aradon va-gyunk, nem nagyon érdekelték a nemzeti múlt hagyományai. Ugyanakkor azt hitte, hogy ezeken a tárgyalásokon most „nagyot alakít”.

- Mi lett volna, ha visszaérkezve Szegedre, a magyar küldöttség a világ elé tárja, hogy a román tárgyaló fél átejtette?

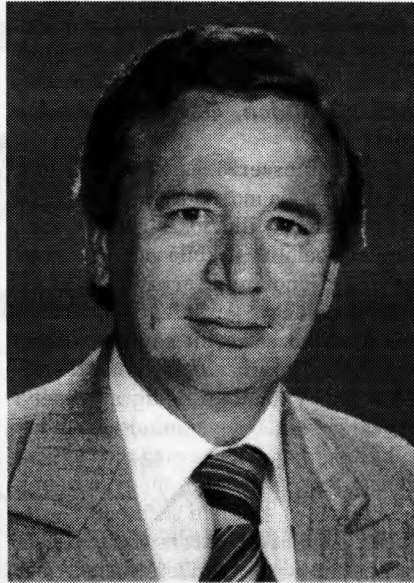
- Meg volt győződve, hogy nem ejtették át. Nem vette észre. Erre a megállapításra mi jutottunk, már idehaza, mikor Pozsgay Imrénél az ellenzék vezető egyéniségeivel találkoztunk. Csoóriék egyenesen kudarcnak minősítették az egész aradi találkozót. Ott volt ezen a beszélgetésen Für Lajos, Antall József, Mészöly Miklós, az erdélyiek közül Bodor Pál, Molnár Gusztáv. Velem együtt Tabajdi Csaba és Szokai Imre.

- Az aradi tárgyalások egyetlen „eredménye” volt, hogy később az Ön által vezetett küldöttségnek „megmutatták” a székelyföldi valóságot. Ön akkor Sepsiszentgyörgyön voltam, és láttam, mindannyian láttuk, hogy miként csapják be a román vezetők a magyar küldöttséget. A Mikó Kollégiumban hirtelen magyar nyelven „kezdték el tanítani”, az egyik faluban a modern állattalálkat mutatták meg, de a faluba nem vitték be Önöket, ugyanis abban a faluban – színmagyar településen – akkor már csak románul tanítottak a helyi iskolában, és így tovább. Mit érzekelt Ön mindezekből?

- Feladatunk 1988 szeptemberében az volt, hogy próbáljuk konkretizálni azt a „nagy semmit” – elnézést a kifejezésért – amit az aradi főtítkári találkozón elérték. Vagyis: hogyan tovább? Tárgyalópartnerem Ion Stoian volt. Nem lehetett vele boldogulni. Mindegyre Ceaușescu hivatkozott és érzékeltette, hogy a román főtítkári álláspontjánál ő sem változtatni, sem tovább lépni nem fog.

A magyar vélemény, álláspont az volt, hogy a két pártnak ki kellene dolgoznia egy alapdokumentumnak tekinthető nemzetiségi nyilatkozatot. Hivatkoztam Ceaușescu 1971-es kijelentésére, hogy a nemzetiségek addig maradnak fenn, ameddig a nemzetek. Ő ezt akkor már rég elvetette. Idéztem Vasile Goldistól, a román nemzeti mozgalom ismert vezetőjétől, az asszimiláció elleni megállapításából. A kisebbségek nem veszélyeztetik, hanem egyenesen erősíthetik az ország biztonságát, ha nem érzik fenyegetve létüket, gyakorolhatják önrendelkezési jogukat. Ha önálló politikai érdekvédelmi szervezetet alakíthatnak, ha területi és kulturális autonómiát kapnak, szabadon ápolhatják anyanyelvüket, kultúrájukat, szabadon tarthatnak fenn kapcsolatokat anyanemzetükkel.

Emlékeztetőül ismételtelen felidéztem, hogy az 1945 után következő időszakban

Szűrös Máttyás

saját nemzetiségi anyaszervezte volt, a Magyar Népi Szövetség, az ország politikai vezetésében jelen voltak képviselői. Kolozsvárott magyar egyetem működött, a Bolyai, hét karral, volt Állami Magyar Zeneakadémia, Színművészeti Főiskola, Mezőgazdasági és Képzőművészeti Főiskola, Marosvásárhelyen Orvosi és Gyógyszerészeti Főiskola. 1948-ban még minden magyar gyermek anyanyelvén tanulhatott, az elemitől az egyetemig. Magyar színházak működtek, állami pénzen, napilapok, hetilapok, folyóiratok sokasága jelent meg. A közéletben, az ügyintézésben, a feliratokon, utcanévtáblákon magyarul is feltűntették a tudnivalókat, és egy ideig területi autonómiával rendelkezett a Magyar Autonóm Tartományban.

Önök azt hangsúlyozzák, hogy Romániában véglegesen megoldották a nemzetiségi kérdést, mondtam Stoian-nak. Hogy minden állampolgár teljes nemzetiségi szabadságot élvez. Ezzel szemben a romániai magyar nemzetiség jogai, kulturális-művelődési lehetőségei csökkennek, fokozódik a nyomás a gyorsított ütemű asszimilálásra, veszélybe került maga a nemzetiségi lét. Bebonyolítottuk, hogy a korlátozó intézkedések még az érvényes román alkotmánnyal is ellentétben állnak.

Semmilyen kérdésben nem jutottunk megállapodásra. Mondtam, hogy legalább két kérdésben egyezünk meg, ne menjek üres kézzel haza. A kolozsvári főkonzulátus visszaállításában és abban, hogy ne legyen bántódásuk a Magyarországról szabad akarattukból Romániába hazatérő menekült magyaroknak. Stoian azt felelte, hogy a főtítkárok sem tudtak ezekben a kérdésekben megállá-

podni, ő nem térhet el Ceaușescu véleményétől.

Ekkor vittek el Sepsiszentgyörgyre, hogy bemutassák a „nemzetiségi vívmányokat”. Igaza van, egy patyomkin falut mutattak meg nekünk, amelynek a bejáratához hirtelen kitették magyarul is a névtáblát. A Székely Mikó Kollégiumban régi érettségi tablókat vettek elő, magyar nyelvtankönyveket mutogattak. Egy román igazgató és magyar helyettese tájékoztatót, de az igazgatóhelyettes is románul beszélt, vagyis tolmács útján értekeztünk. Az iskolában nem láttunk diákokat, szünnapot kaptak. Láttuk, hogy az egész afféle kirakatpolitika. Ugyanakkor a megye első titkára, Rab István meghasonlott ember benyomását keltette.

- Talán színjáték volt a „meghasonlottsága” is, Elnök Úr. Rab István akkor már szívvel-lélekkel renegát volt, megtagadva barcasági csángó őseit. Most pedig, 1989 után a magyarság asszimilálódását meggyorsítani hivatott „Harmonia” társaság egyik vezetője Bukarestben, teljes román családi háttérrel, román feleséggel és román történelmi nevekre hallgató gyermekekkel. De visszatérve sepsiszentgyörgyi látogatásukra, a székelyek hatalmas tömege gyűlt össze a Mikó Kollégium kapujánál, ahol azonban autós rendőrkordon zárta el Önöket a lakosságtól. A székelyek megéljenézték a magyar küldöttséget, pedig ez nem volt akkor éppen veszélytelen. Felismerték-e teljes mélységében, hogy minek szól az éljenzés?

- Láttuk a székely tömeget, hogyne. Küldöttségünk egyik románul tudó tagja hallotta, hogy a román rendőrök igyekeztek szétoszlatni a tömeget. Mikor kiértünk az iskola épületéből, néhány mondattal köszöntöttem az embereket. Szavaimat ováció fogadta. Bár nagyon közel nem mehettünk hozzájuk. Az emberek tudták, értékelték, hogy miért értekeztünk, mit akarunk elérni a románokkal való tárgyalásokon. Meghatott a jelenet. Istenigazából akkor döböntem rá, hogy milyen súlyosak a kisebbségi bajok és milyen töretlen a székelyek magyar hűsége. Megerősödtem hitemben, hogy minden kockázatot, akár áldozatot is vállalva, tovább kell folytatnunk küzdelmünket, mert az erdélyi magyarok sorsa nagy mértékben Magyarországot politikájától függ.

- Mennyire érzi „magányosnak” magát, Elnök Úr, saját pártjában, a kisebbségi kérdésben vallott nézetei miatt? Van-e bármilyen módja érvényesíteni felfogását, meg-

győződését? Vagy a nemzeti közöny eluralta megint a politikai mozgásteret?

– Ennek a közönynek az alapvető okát abban látom, hogy olyan politikai erők működnek, elsősorban a mai magyar sajtóban, amelyek ezt a nemzeti közönyt tudatosan irányítják, alárendelik az úgynevezett „európai integrációnak”. Két olyan párt van hatalmon, amelyek a nemzeti kérdésnek nem tanúsítanak olyan mérvű nemzeti érzékenységet, amilyen a kisebbségek drámai helyzetét látva, szükséges lenne. Többször elmondtam már, hogy a baloldali pártok egyik gyengesége volt mindig a nemzeti érzéketlenség, ezen ugyan később valamelyest korrigáltak. Átéltünk megint „a ló másik oldalára”. Korábban mindig azt figyeltük, hogy cselekedeteinkhez mit szól a szovjet vezetés, most meg, hogy mit szól a Nyugat. Nem sikerült kialakítanunk egyfajta magyar utat, amely nem lenne nacionalizmus, nem térne el gyökeresen a nyugati demokráciáktól, de másolás sem lenne, egyszerű modell-követés. Jogos a Nyugat igénye, hogy ne vigyük be a közösségbe a konfliktusainkat. De hát nincs ott, „bent”, a török-görög viszály? Az efféle ellentmondásokat nem feltétlenül alapszerződésekkel lehet megoldani. Nyilvánosságra került a budapesti és bukaresti amerikai nagykövetek közös levele, ami mindenképpen nyomás, befolyásolás.

Tudom, hogy egy kis országnak figyelembe kell vennie a nagyok szempontjait, de végre itthon kellene intézni a magyar nép sorsát.

Nem igaz az, hogy a nemzet egységének vállalása egyfajta teher Magyarországra számára. Nem egyirányú utca ez. Erdélyben, a Felvidéken, Délvidéken és Kárpátalján az ottani magyarság olyan értékeket halmozott és halmoz fel, amelyek gazdagítják az anyaországot is, az egyetemes magyarságot is.

– Ezen az úton járva, el kellett érkeznünk a magyar-román alapszerződéshez. Nemcsak a magyarországi ellenzéki pártok, de az erdélyi magyarság törvényes képviselői is úgy érzik, hogy idegen parancsra irtuk alá – Clinton választási győzelme érdekében –, és ezen a szerződésen, éppen úgy, mint előzőeken Kijev és Pozsony, most Bukarest nyert egyedül. Nem lehetett volna megfelelő, érélyes és nyílt politikával megelőzni az amerikai parancsot? Megtettünk-e mindent azért, hogy kellően felvilágosítsuk a nyugati kormányköröket a román nacionalizmus igazi lényegéről, politikájáról,

a kisebbségi magyarság mind nagyobb jogfosztottságáról? Megtettünk-e mindent az Ön külügyi titkársága idején, és megtesszünk-e most?

– Az alapszerződés kérdése is azt mutatja, hogy a most hatalmon lévő pártokban részben illúziók élnek, részben hiányzik belőlük a kellő nemzeti érzékenység. Gondoljunk arra, hogy az elmúlt háromnegyed évszázadban mennyi szép nyilatkozat került papírra, a Gyulafehérvári Határozatoktól a baráti szerződésekig. Valójában pedig az erdélyi magyarság lehetőségei mind jobban beszűkültek, nem élhette meg nemzeti önazonosságát. A mostani magyar-román alapszerződés szakmai szempontból tekintve, kinyilatkoztatás és szerződés keveréke, amelyből alapvető dolgok hiányoznak. Itt van például az anyagi háttér, ami nélkül nem lehet kisebbségi politikát folytatni. A magyarság, a történelmi magyar egyházak nem kapták vissza azokat a vagyontokat, amelyeket elkoboztak tőlük. Mert ha lenne anyagi háttér, akkor ezek a vagyontok fenntarthatnák a magyar iskolákat, intézményeket. A magyar kormánynak sorra kellett volna vennie a konkrét kérdések mind-egyikét. Tulajdonképpen ez a két alapvető kifogásom az alapszerződéssel kapcsolatban. Úgy látom, hogy megbomlott a magyar külpolitikában a három fő cél közötti arány, viszony: az integráció, a jószomszédság és a kisebbségi magyarság támogatása már nem egyforma súllyal esik latba. Utóbbi egészen egyszerűen alárendelődött az integrációnak.

De említhetem a magyar-szlovák és a magyar-ukrán alapszerződéseket is. Látható már, hogy formális megállapodások, miközben a kisebbségi magyarság tovább sínylődik a megaláztatásban, elnyomatásban. Ezért nem szavaztam meg a magyar-szlovák alapszerződést, egymagam az egész koalícióban. Ez azért nem jelenti azt, hogy egyedül állok a véleményemmel. Tettem egy javaslatot, hogy a magyar-magyar csúcstalálkozót emeljük országgyűlési szintre. A kormánytöbbség a külügyi bizottságban elvetette a javaslatot. Az MDF felvállalta, hogy parlamenti szavazásra kerüljön a javaslat. Még öt párt képviselője támogatta ezt. Figyelemre méltó, hogy a szocialista frakcióból nyolcan mellette szavaztak, negyvenen tartózkodtak. Így 50 százalék lett az ellen szavazók száma, 50 azoké, akik támogatták vagy tartózkodtak. A javaslat nem kerülhetett az országgyűlés napirendjére, de a szavazás azért bizonyos elmozdulást jelez: a képviselők elgondolkodtak a dologon. Hozzá tartozik a politikához, hogy az em-

ber kisebbségben maradhat. De lehet, hogy bizonyos történelmi pillanatokban az igazságot éppen a kisebbség képviseli. Vagy akár egyetlen ember.

Úgy vallom, hogy a munkát a nemzetért, a kisebbségeket is beleértve, tovább kell folytatnunk. Szerintem az országban láthatatlan többségben vannak azok, akik vallják, hogy a magyarságnak össze kell fogni, határozottabban ki kell állnunk a kisebbségi magyar közösségek érdekeinek védelmében a kétoldali tárgyalásokon és a nemzetközi politika színterén. Ami pedig az alapszerződések megítélését illeti, ezt úgyis a történelem dönti el. Ítélete elől nem lehet kitérni sehol és semmiben!

– Ön az Interparlamentáris Unió magyar tagozatának elnöke. Noha ez nem döntéshozó testület, azért bizonyára van mód arra, hogy az egyes nemzeti tagozatok befolyásolják saját parlamentjeiket. Mit tesz és tehet a magyar tagozat a kisebbségi magyarok érdekében?

– Az emberi jogok és a kisebbségi jogok ugyan még nincsenek nemzetközileg rendszerbe foglalva, de már vannak dokumentumok, amelyek mérvadóak lehetnek számunkra. Noha még nem jelentik a csúcst, hiszen ezeknél sokkal többre lenne szükségünk. Mi például arra törekedtünk, hogy az Interparlamentáris Unió ülésein napirendre kerüljön a kisebbségi kérdés. Ezt el is értük, éppen Bukarestben. A románok mindenféle propaganda anyagokkal várták a tanácskozást. Ezek azt kívánták volna bizonyítani, hogy a nemzetiségi kérdés meg van oldva Romániában, hogy ennyi meg ennyi joguk, iskolájuk van a magyaroknak. Így a témát semmiképpen sem hagyhattuk ki a tanácskozásból. Felszólaltam, és beszédemnek nagy visszhangja támadt. Nástase, a román parlament akkori elnöke szememre hányta, hogy visszaéltem a vendégjoggal, az ő vendégszeretetükkel. Azt feleltem, hogy akár itt vagyunk, Bukarestben, akár bárhol máshol a világon, a kisebbségi helyzetéről valós tájékoztatást kell adni a nemzetközi közvéleménynek.

Egy-két nyugati küldöttség vezetője gratulált a beszédemhez. A következő ülésen, Isztambulban, ezen a tavaszon a kisebbségi kérdés az Interparlamentáris Unió napirendjére került. Pedig félő volt, hogy a kurd kérdés miatt esetleg bonyodalmak támadnak, amik voltak is, de a németek, az angolok támogatták, még egy-két nyugati küldöttség is melénk állt és a kérdést sikerült napirendre tűzetenünk. Hát ezt tehetjük.

BEKE GYÖRGY

Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai

Kiállítás és tudományos konferencia Budapesten

Az erdélyi magyar iskola története is közel egy ezredévre nyúlik vissza, mert mint azidőben Európa-szerte minden püspökségnél szokásos volt, a *Szent István* királyunk által alapított gyulafehérvári püspökség mellett is működött tudós kanonokok irányításával káptalani iskola. Ezen intézmények sorsa elválaszthatatlanul összefonódott a „bércei hazáská”-ban élő őshonos magyarság évszázados történelmi viharaival, s hol féltő támogatásban, hol esztelen üldözésekben volt részük. Gyakran pusztára létezésük megtartása volt, lehetett csak a cél, de küzdelmükben mindig az erdélyi magyar kultúráért hadakoztak. Ezt a tanulságokkal teli sorsot igyekezett fő vonásaiban számba venni az a tudományos konferencia, amelyet október 5-én rendeztek a Magyarok Világszövetsége székházában az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadairól. A tanácskozást szervesen kiegészítette a témával kapcsolatosan e naptól 1997. január végéig látogatható kiállítás, amelyet *Kosáry Domokos* történész, akadémikus nyitott meg az Országos Idegennyelvű Könyvtárban. A Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete és a Bolyai Egyetemért Alapítvány ez alkalomból *Emlékkönyvet* is megjelentetett *Faragó József*, *Incze Miklós* és *Katona Szabó István* szerkesztésében.

A tudományos konferencián közel húsz előadás hangzott el. Felelevenítették azoknak a magyar tudósoknak, nevelőknek a munkásságát, akik az erdélyi magyar főiskolákon, egyetemeken tanultak, dolgoztak és pályájukon az erdélyi, valamint az egyetemes magyarság, s az emberiség számára maradandót alkottak: *Vitéz Jánostól Kőrösi Csoma Sándorig*, a Bolyaiaktól *Szabó T. Attiláig*. „A térségre jellemző mostoha történelmi viszonyok mindegyre veszélybe sodorták a magyar iskolázást, a magyar felsőoktatást” – írta az Emlékkönyv bevezetőjében *Katona Szabó István*, a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete elnöke. – Míg a XVIII. századig a vallási ellentétek gyengítették a magyarságot, addig a XX. században a magyar nyelv és kultúra egésze került végveszélybe. Nemcsak iskoláink jogtalan és erőszakos eltulajdonítására került sor, hanem évszázados magyar művelő-

dési értékek, a tudományos munka alapjait nyújtó gyűjtemények, könyvtárak, levéltárak, múzeumok, műemlékek, egyházi és világi tárgyi emlékek, műkincsek eltulajdonítása, meghamisítása, tudatos pusztítása vált gyakorlattá. Ennek a kultúraellenes gyakorlatnak esett áldozatul a kolozsvári *Ferenc József* Tudományegyetem, majd annak utóda, a Bolyai Tudományegyetem és más főiskolák, régiek és újonnan létesítettek egyaránt. Ez a küzdelem a magyar iskolákért, egyetemért Erdélyben nemzeti küzdelmünk elválaszthatatlan része volt, ma is jelen van mindennapjainkban, az elszakított részek minden területén a Kárpát-medencében.

Az elnöki megnyitót *Szőgi László* történész, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója tartotta Erdély a magyar oktatásban címmel, majd *Jakó Klára* kolozsvári tudományos kutató a XVI–XVIII. századi erdélyi egyetemi, illetve főiskolai kezdemé-

nyezéseket, alapítási kísérleteket tekintette át. A középkor első századaiban a felsőbb tanulmányokat folytatni akaró ifjaknak külföldre kellett menniük magyar univerzitás híján. A *Nagy Lajos* királyunk által 1367-ben alapított pécsi egyetem, *Luxemburgi Zsigmond* Óbudán létrehozott univerzitása és a *Mátyás király* által felállított pozsonyi egyetem rövid életűnek bizonyult.

Változást a következő század, a reformáció első korszaka hozott, amikor *János Zsigmond* fejedelem (1540–1571) a nagy múltú gyulafehérvári iskolát akadémiává (főiskolává) szándékozta fejleszteni. A terv a fejedelem halála miatt nem valósult meg, de kísérlete előkészítette *Báthory István* fejedelem, s egyben lengyel király kolozsvári egyetemalapítását. Miután két évvel korábban létrehozta a jezsuita kollégiumot, az 1581. május 12-én Vilnában (ma Vilnius, Litvánia fővárosa) kiadott második kiváltságlevele a kollégium akadémiává fejlesztését tűzte ki célul olyan bölcsészeti és hittudományi karokkal, amelyek a külföldi intézményekhez hasonlóan tudományos fokozatokat is adományozhattak. Báthorynak sikerült a jezsuiták segítségével magas színvonalú iskolát létrehozni, amely magában hordozta az egyetemmé fejlesztés lehetőségét. A következő évtizedekben azonban a jezsuiták a Habsburgok oldalán belekeveredtek az Erdély birtoklásáért vívott politikai küzdelmekbe, amelynek következtében 1605-ben kiűzték őket Erdélyből.

A XVII. századi erdélyi felsőoktatási intézmények már a kálvinizmushoz kötődnek, *Bethlen Gábor* (1580–1629) fejedelem idején 1622-ben országgyűlési törvény rendelte el a gyulafehérvári iskola akadémi-

ává fejlesztését, amelynek jövedelemforrásait Bethlen gazdag birtokadományokkal biztosította. *I. Rákóczi György* idején (1593–1648) a gyulafehérvári főiskola hanyatlásnak indult, mert a fejedelem inkább a sárospataki kollégiumot fejlesztette. Fia, *II. Rákóczi György* (1621–1660) uralkodása alatt, 1658-ban Gyulafehérvár tatárdúlásakor a kollégium is nagyrészt elpusztult. A megmaradt intézményt később *Apafi Mihály* (1632–1690) fejedelem Nagyenyedre költöztette, ahol a múlt század derekáig főiskolai, azóta középiskolai szinten működik.

A XVIII. században *Mária Terézia* (1717–1780) királynő a jezsuita rend feloszlatásakor a Kolozsváron maradt iskolaegyüttest 1774-ben közös katolikus-protestáns egyetemmé akarta fejleszteni, de terve az érdekelt egyházak kölcsönös bizalmatlansága miatt nem tudott megvalósulni. Ezért az addigi bölcsészeti és hittudományi fakultások mellé jogi, majd orvosi kart állított. Fia, *II. József* (1741–1790) császár azonban 1784. augusztus 28-i rendeletével véget vetett az egyetemmé fejlesztésnek, mert a piaristák kolozsvári iskolájától elvette az „universitas” rangot és a protestánsok kollégiumával azonos szintre minősítette vissza. Ezzel Erdély a XIX. század utolsó harmadáig egyetem nélkül maradt.

Az I. Ferenc József Tudományegyetem nevét később, 1881-ben felvevő universitas 1872. október 19-én kezdte működését Kolozsváron a volt Gubernium épületében jog- és állam-; orvos-; bölcsészeti-, nyelv- és történet-; valamint matematikai- és természettudományi karokkal – fejtegette tanulmányában *Lipcsey Ildikó* történész. Tanárai az alapítás utáni négy évtizedben nemzetközileg is számon tartott tudományos sikereket értek el. Ez idő alatt a hallgatók száma – különösen a jogi karon – nyolcszorosára nőtt: összesen 40 000 diák hagyta el az első világháború végéig, mely időszakban a magyar állam az egyetem központi épületéhez több mint hatvan épületet épített, illetve csatolt az universitáshoz összesen mintegy 7 millió koronát költve a fejlesztésekre. Mindezt

Kolozsvár – Az 1872-ben megnyílt második magyar nyelvű tudományegyetem, mely 1881-ben I. Ferenc József nevét veszi fel (1904)

1919-ben az impériumváltozáskor az egyetem új, immár román vezetőisége is kénytelen volt elismerni. Erdély magyar egyeteme ekkor Szegedre költözött, mivel korábban a diákok egy része ebbe a városba menekült.

A Szegedre költözött egyetem tovább növelte addigi nemzetközi hírnevét, az itt oktató *Szent-Györgyi Albert* 1937-ben Nobel-díjat kapott a C és P vitamin felfedezéséért. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés Magyarországnak ítélte a többségben magyarlakta Észak-Erdélyt és Székelyföldet. A visszacsatolás után hat héttel az október 19-én kiadott XXVIII/1940. számú törvénycikk értelmében az egyetem Szegedről visszatért Kolozsvárra, ahol ötödik fakultásként közgazdaságtudományi kart szerveztek. A kolozsvári egyetem fenntartására és fejlesztésére mai pénznemre átszámítva a magyar állam 1940 és 1944 között 25 millió forintot költött, ezidőben az öt karon 85 tanszék működött.

A szovjet front közeledtével az Egyetemi Tanács *Miskolczy Dezső* rektorral és *Buza László*val, a jogi kar dékánjával az élen 1944. szeptember 15-én határozatban mondta ki: „az egyetem még ellenséges megszállás esetén sem hagyja el Kolozsvárt,... mert Erdély magyarságának szüksége van arra a kulturális tőkére, amelyet az egyetem képvisel.” Ezt kívánta a kolozsvári magyar értelmiség és munkás-

ság tekintélyes része, ami meg egyezett a szövetséges nagyhatalmak álláspontjával is, miszerint „a felszabadult területeken minden intézménynek folytatnia kell működését”.

Több hónapos egyeztető és előkészítő, vitáktól sem mentes munka után jelent meg az a *Mihály király* által kiadott 407. számú törvényrendelet a Hivatalos Közlönyben, amely kimondta: Kolozsváron 1945. június 1-jei hatállyal magyar előadási nyelvű Állami Tudományegyetem létesül irodalom- és bölcsészeti-, jog- és közgazdaság-, természet-, valamint orvostudományi karokkal. Működésére megkapja a kolozsvári *Regina Maria* Liceum épületét. Az universitas az 1945. december 11-i határozattal felvette a Bolyai Tudományegyetem nevet. Az egyetem első rektora *Csögör Lajos* lett. A koncepciók perek 1949–50-ben, és 1957–58-ban szinte megtizedelték a tanári kart és a hallgatókat. *Dávid Gyula*, *Varró János* pere azt a célt volt hivatva szolgálni, hogy a Bolyai Egyetemet megszüntessék. Mikor ez megtörtént, *Szabédi László*, *Csendes Zoltán* prorektor és *Molnár Miklós* tiltakozásul önkézzükkel vetett véget életüknek.

Az 1989-es decemberi események bár figyelemreméltó változásokat hoztak az egyetem életében, de ezek nem pótolhatták egy önálló magyar egyetemet, illetve első lépésként egy önálló magyar szekció

Az egyetem 1945-től Bolyai Egyetem Victor Babeş nevével fémjelezve (1945)

létrehozását a Babes-Bolyai Tudományegyetemen.

A kilencvenes évek elején az RMDSZ és egyházi fórumok kezdeményezésére magyar magánegyetemek, illetve szakok jöttek létre Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredán, illetve Nagyváradon, itt a Sulyok István Főiskola. Kolozsvár azonban nem helyettesíthető egyetlen más erdélyi várossal. A kolozsvári egyetemen jelenleg is jelentős magyar szellemi erő összpontosul, ezen kívül a városban országos hírű könyvtárak, tudományos intézmények találhatók, köztük a hallgatók körében mind nagyobb befolyásnak örvendő Erdélyi Múzeum Egyesület, s annak volt hatalmas levéltári anyaga. Mindezekén kívül a város számos kulturális intézménye – a színházról az operáig – a pótolhatatlan intellektuális háttérrel nyújt. Elemi feltételek megteremtése nélkül például egy székelyföldi egyetemi hálózat elhamarkodott felállítása a nemzetközi tudományos világtól való leszakadás veszélyét is magában hordozza.

Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai című tudományos konferencián mindenekelőtt az 1872-ben alapított magyar egyetem történetével, előzményeivel, a Bolyai létrehozásával, majd megszüntetésével foglalkoztak az előadások. A szakirányú képzés – orvosi- és gyógyszerészeti, fizikai oktatás és kutatás, közgazdász, papképzés –

históriájával foglalkozó referátumokban is többnyire a kolozsvári egyetem ezirányú meghatározó szerepét taglalták az egyes témák ismertetői. Például a történelmi Erdély területén kívül három latin szertartású egyházmegyében – a nagyváradiban, a szatmáriban és az ősi Csanádiban (Temesvár központtal) – is több mint két évszázados múltra tekint vissza a papképzés. Területüket azonban kettévágta a trianoni diktátum, állami nyomásra az 1933–1934-es tanévtől kezdve egy helyre rendelték a Romániához csatolt négy katolikus egyházmegye papképzését, a gyulafehérvári hittudományi főiskolára. Hat évtized múltán, az 1991–1992-es tanévben 116-an készültek fel itt a papi hivatásra. Tempfli József nagyváradai megyéspüspök Márton Áron gyulafehérvári püspök iskola-politikájáról tartott igen tanulságos előadást.

A tudományos konferencián előadások hangzottak az erdélyi magyar művészeti felsőoktatásról is. Benkő András zenetörténész kifejtette, hogy mai értelemben vett zenei felsőfokú egyetemi oktatásról csak a második világháború utáni időben beszélhetünk, bár ennek is voltak előzményei. 1946 áprilisában hagyta jóvá a román kultuszminisztérium a Kolozsvári Magyar Zene- és Színházművészeti Főiskola alapítását, amelyet azonban már az 1948 augusztusi tanügyi törvény átalakított Magyar Művészeti Inté-

zetté, amihez képzőművészeti fakultást is szerveztek. Két év múlva újabb átszervezetést hajtottak végre a felsőfokú zenei oktatásban: a Román, illetve a Magyar Művészeti Intézet zenei karának összevonásával létrehozták a ma is működő Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskolát (Intézetet) román és magyar tagozattal.

Már a múlt század végén felvetődött egy erdélyi (kolozsvári) művészeti akadémia alapításának terve – mondta Banner Zoltán művészettörténész –, az intézményesítés az imént említett zenei- és színházművészeti főiskolán, majd a Magyar Művészeti Intézetben valósult meg. Ennek képzőművészeti karát 1950-ben szintén a megfelelő román tanintézettel vonták össze.

A külön erdélyi színészképzés szükségességét Trianon veti fel – tudtuk meg Kötő József kolozsvári színháztörténésztől –, az 1920-as évek közepétől a román kultuszminisztérium engedélyével magán színésziskolák indulhatnak Nagyváradon, Kolozsváron és Temesváron. A második világháború után sikerült először intézményesíteni a színészképzést a már említett Magyar Zene- és Színházművészeti Főiskolán, ahol a színi fakultás dékánja Szabó Lajos lett. A főiskolát 1976-ban román és magyar tannyelvűvé alakították át, amely a magyar tagozat csaknem teljes felszámolásához vezetett. Az 1989-es fordulat valamilyen változást hozott, a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen Bölcsészkarán működő Színház Tanszéken magyar színész-, rendező-, illetve színháztudományi tagozat indult, ahol a közelmúltban, 1996 nyarán kapott diplomát az első színész, illetve teatrológus nemzedék, a rendezői szak ugyanis időközben megszűnt.

Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai címmel rendezett tudományos konferencia, illetve Emlekkönyv természetesen csak ízelítőt tudott adni az egyetemes magyar szellemiség e részéről. Olyan örökség ez, melyre mindenképpen támaszkodni kell az erdélyi magyar iskolarendszer újjáteremtésénél.

BOTLIK JÓZSEF

Az Erdélyi Magyarság köszönti a Fábry-díjas Vadkerty Katalint

Földreform és következményei Csehszlovákiában

Az első világháborúban győztes nagyhatalmak 1918 őszén megkezdték Európa s benne az Osztrák-Magyar Monarchia térképének átrajzolását. A győztes antant a legyőzött szövetségesek későbbi katonai megerősödését akarta kizárni azzal, hogy anyagi és erkölcsi megaláztatásukkal párhuzamosan területüket – az etnikai határok nagyvonalú kezelésével – általa nemzetinek deklarált államokra osztotta fel. A jelentős gazdasági és katonai erőt képviselő Osztrák-Magyar Monarchia területén több ilyen „nemzeti” utódállam keletkezett, köztük a Csehszlovák Köztársaság. A győztesek „lelkiismeretük” megnyugtatóására az új állam vezető politikusaitól elvárták, hogy az államaikban megteremtsék a „békés közérzetet”, s tiszteletben tartsák az egykori államalkotó nemzetek nemzetiségekké vált tagjainak nemzeti és emberi jogait. Ertelmezésükben a „békés közérzet” a háború előtt és alatt felgyülemlett gazdasági, társadalmi feszültségek levezetését jelentette.

Az új országok vezető politikusai szerint a közérzet megteremtésének alapja a földtulajdon igazságosabb elosztása, s ezt a földreformnak nevezett mozgalom keretében akarták megvalósítani. A földreform a hatalmas, feudális eredetű földbirtokok felosztását s ezzel az önálló piacgazdaságra, a polgárosodásra képes középparaszti s ennél nagyobb gazdaságok számát, gazdasági jelentőségét akarta megsokszorozni. A földreform ilyen értelemben – a latifundiumok és a hitbizományok megszüntetésével, birtokaik kiosztásával – a paraszti felszabadulást jelenthette volna, de a földosztás az új államokban kiemelten nacionalista célokat követett. A cseh történelmi országré-

szekben a földbirtokosok zöme német, a mai Szlovákiában magyar s részben német nemzetiségű volt. Mivel a csehszlovákiai földreform indoklásában – s végső soron lebonyolításában – a gazdasági és a társadalmi tényezőket megelőzte a nemzeti szemlélet, azért a cseh, morva, szlovák kérelmezők kiemelt, előnyös elbírálása, az új állam földvagyonának újraelosztása a nemzetiségi kérdés szerves részévé vált.

A földreformot meghirdető európai államokban a reform keretében zárolt, majd parcellázott földvagyon terjedelmét az érintett állam területi nagysága mellett a régi földbirtokosok nemzetisége is befolyásolta. Az európai országok zárolt földvagyonának nagyságát ismerte-ti az alábbi táblázat:

Ország	Zárolt birtok ha-ban	Részesedésük az ország földalapjából %-ban
Románia	6 000 000	20,36
Lengyelország	1 800 000	4,63
Lettország	1 490 000	22,65
Jugoszlávia	1 430 000	5,75
Csehszlovákia	1 393 000	9,92
Görögország	1 245 000	9,63
Finnország	1 214 000	3,35
Észtország	700 000	15,18
Litvánia	552 000	9,92
Magyarország	540 000	5,81
Németország	540 000	1,15
Bulgária	450 000	4,36
Ausztria	25 000	0,36

Csehszlovákia a táblázat adatai szerint a reform által érintett birtokok nagysága alapján az ötödik, a földalapban való részesedése szerint a negyedik helyen áll.

A csehszlovák kormány a földtörvényt 1919 tavaszán hirdette meg. Első lépésben zárolta az ország összes nagybirtokát, s egyben meghatározta a személyi tulajdonban maradó földbirtok felső határát. Ez a mezőgazdasági jellegű birtokoknál (szántó, kert, szőlő, legelő) 150 ha, a vegyes jellegű birtokoknál (szántó, rét, erdő) 250 ha. A nemzetgazdaság, a kultúra és a természetvédelem szempontjából kivételesen fontos birtokoknál a felső határ 500 ha.

A földkiutalások mértékét az 1920-as törvény határozta meg. A létfenntartást biztosító gazdaságok alsó határa 2-5 ha, de az ilyen birtokok tulajdonosának, ill. családtagjainak a megélhetésükhöz bér munkát is kellett végezniük. A csehszlovák kormány ennek elkerülésére a nagyobb, 10-20 ha-os gazdaságok létesítését javasolta. Az ennél nagyobb birtokokat ezért tartotta fontosnak, mert ezek munkaalkalmat biztosítottak a környék mezőgazdasági munkásainak, mert ők nem tudtak a földreform keretében földet vásárolni. A törvény lehetővé tette, hogy a nagybirtokok felosztása után a volt gazdasági központok (majorok, tanya) körül ún. maradékbirtokokat létesítsenek. Ezek a közellátást biztosító új gazdasági egységek nagybirtokok voltak, de tulajdonosaik nemzetisége már nem német vagy magyar, hanem cseh, morva vagy szlovák. A törvény megteremtette a különös előnyökkel járó ún. osztatlan birtokokat. Az ilyen földeket kérelmezők kötelezték magukat, hogy a birtokot nem osztják fel örökösök között, s a tulajdont általában a legidősebb, ill. a gazdálkodáshoz legjobban értő utód vette át, aki testvéreit pénzben kárpótolta. Ezzel a

rendeletével a kormány Szlovákiában is bevezette a cseh örökösödési szokásokat, amivel védte a gazdaságokat a felaprózódás ellen.

A földtörvény rendezte a zárolt földbirtokok alkalmazottainak jogi helyzetét. Elismerte a régi járadékok folytonosságát (öregségi, özvegyi, rokkantsági nyugdíj, nevelési pótlék, stb.), s a földvásárlás iránt érdeklődőknek elővásárlási jogot biztosított.

A csehszlovák földtörvény a zárolt birtokok egy részét bérleti szerződéssel művelő nagy- és kisbérlok jogi helyzetét is rendezte. Azoknak a kisbérloknak, akik ezeket a földeket bizonyítottan legalább 1910-től művelték, elővásárlási jogot biztosított. A statisztikai kimutatások Szlovákiában 33 780 ha-t művelő 65 034 kisbérlokt regisztráltak.

A csehszlovák kormány a zárolt földek tulajdonosait kártalanította. 100 ha-ig megkapták a földek 1913–1915 közötti aranykorona értékének átlagát, míg az 1000 ha-on felelő birtokrészek értékének jelentős hányadát az állam kisajátította. Teljes mértékben megtérítette az 1914 előtti meliorációs munkák és a gyümölcsösök értékét. A kormány engedélyezte, hogy a tulajdonosok földjeik bizonyos hányadát szabadon értékesíthessék.

A földek szabadpiaci árát nem ismerjük. Az Állami Földhivatal a következő árakon számlázta a kiutalt földeket: egy hektár a cukorrépatermesztő körzetben 4800–8600, gabonatermesztő körzetben 3500–5800, gabona-burgonyatermesztő körzetben 2800–4400, takarmánytermesztő körzetben 2000–2500 korona között változott.

A földreform végrehajtása igényes szak- és hivatali munka volt. Irányítása és végrehajtása az újonnan szervezett Állami Földhivatal feladata lett; ez zárolta a földvagyonot, fölmérte a nagybirtokokat, elkészítette a kataszteri térképeket, átvette, értékelte a földvásárlásra jelentkezők kérvényeit, s kiválasztotta a kiutalásra érdemesített személyeket, mert csakis olyan szlovák, cseh, ill. morva jelentkezőknek juttatott földet, akinél feltételezte, hogy az új környezetben is eredményesen fognak gazdálkodni, s nem-

zetiségi szempontból is befolyásolni tudják környezetük magyar őslakosságát. Az állam nevében szavatolta az új gazdák földhiteleit, felügyelte a prágai központi tervezőirodában kidolgozott tervek alapján épülő lakóházak és gazdasági épületek építési munkálatait.

Szlovákia földalapja 1918-ban 3 963 054 ha volt, ebből a földtörvény alapján 1 424 594 ha-t zároltak. Ezen belül 502 065 ha volt a mezőgazdasági terület. A földreform célja szempontjából ez utóbbinak volt a legnagyobb jelentősége. A mezőgazdasági terület mintegy kétharmada a mai Szlovákia déli, magyarlakta körzeteire esett, de egyben a nagybirtokok földtulajdon-részesedése is itt volt a legmagasabb. A déli járásokban alig volt olyan település, amelynek határában ne lett volna nagybirtok. Ennek alapján itt volt a legnagyobb a zárolt területek aránya, s volt járás, ahol a földalap 45 %-át is elérte. A zárolt földek arányát ismerteti a magyarlakta járásokban az alábbi táblázat:

Járás	A zárolt terület és a járási földalap aránya %-ban
Érsekújvár	44,5
Verebély	43,9
Rozsnyó	42,9
Kékkő	41,5
Galánta	40,8
Ógyalla	38,7
Zselíz	38,3
Dunaszerdahely	37,0
Losonc	36,1
Tóketerebes	36,1
Tornalja	36,0
Nagy Mihály	35,6
Kassa	34,6
Párány	33,9
Somorja	33,5
Pozsony	31,8
Léva	31,4
Feled	31,2
Komárom	30,0
Szepsi	29,8
Vágselye	28,9
Rimaszombat	28,4
Királyhelmec	28,2
Korpona-Ipolyság	27,4
Nagykapos	24,8

A földtörvény ugyan nem rendelkezett a magyar nemzetiségű lakosság kiszorításáról a földszerzésből, de ezt a lehetőséget a minimumra csökkentette. Nem utasította el pl. a földbirtokosoktól – az állami áraknál drágábban – vásárolt földek átírását. Így növelte 4035 gazda 10 308 ha-al a földbirtokát. Az Állami Földhivatal 1935-ben 189 528 kiutalást regisztrált Szlovákiában (közel 700 000 ha terjedelemben). Ezen belül 6094 volt a magyar nemzetiségű gazda, szerzett földvagyonuk 8188 ha. Ezen felül 565 esetben utaltak ki házhelyet (összesen 156 ha), míg a magyar települések 255 ha-t vettek közös tulajdonba (utak, utcák, legelők). A 17 magyar nemzetiségű maradékbirtokos vagyona 3413 ha volt. A magyar nemzetiségű földművesek és kisbirtokosok a földreform keretében összesen 22 320 hektárral, a szlovákiai földalap jelentéktelen hányadával lettek vagyonosabbak.

Az első világháború alatt s után a cseh és a szlovák nemzet új államáért, majd az államhatárokért harcoló politikusok tudták, hogy „az egységes csehszlovák nemzet” deklarálása s a Dunától északra élő magyar lakosság magyar voltának – eredetének – tagadása ellenére is a Csehszlovák Köztársaság soknemzetiségű állam lesz. Ennek megfelelően a későbbi politika kulcskérdése lett a nemzetiségi kérdés, a szláv fölény biztosítása az ország egész területén. A vegyeslakosságú területek elszlovákosításában, az összefüggő magyar etnikai tömbök feldarabolásában fontos szerepet kapott a földreform, a magyar nagybirtokosoktól lefoglalt területek szétoztása szlovák, morva és cseh érdeklődők között. A korabeli demográfusok véleménye szerint a déli, magyarlakta határövezetben olyan alacsony a népsűrűség, hogy ide több százezer telepest lehet betelepíteni. Ennek jegyében létesült 1925-ben az Állami Földhivatal ún. Telepítési Osztálya. Központi feladata a déli határövezet állami kolonizálása volt, de a kormány engedélyezte az ún. magán-telepítéseket is. Ilyen volt pl. a Szlovák Liga akciója.

A kormány elkészítette a telepítési terveket. A szakemberek véle-

ménye szerint ennek három formáját ismerte el. Ezek az önálló telepesfalvak, a már meglévő közösségek telepesutcai, negyedei, végül a szórvány-települések.

A telepesközségek helyét szakvélemények alapján választották ki. Alapfeltétel volt a kiváló minőségű talaj, a bőséges és egészséges ivóvízkészlet, a megfelelő úthálózat s a vasút és a piacok közelsége, ill. kényelmes megközelíthetősége. A telepesfalvakat csoportosan telepítették, lehetőleg úgy, hogy az egységes magyar etnikai tömböket földarabolják. Ilyen csoport-településeket létesítettek pl. Nagylég, Köbölkút, Ógyalla és Losonc környékén. A szlovák szórványtelepeket úgy kapcsolták rá ezekre a telepesfalvakra, hogy velük a magyarlakta területek északi határa délre tolódjon, s északi határukat erős szlovák sáv zárja körül.

A szlovákiai telepesfalvak és szórványtelepülések száma meghaladta a 130-at. A telepesek pontos számát még nem ismerjük, de 1925–1930 között több mint 2000 család telepedett le a mai Dél-Szlovákia magyarlakta területeire. Birtokaik elérték a 37 000 ha-t. Ezek a számok az 1930-as évek első felében még növekedtek.

A telepítésre jelentkezettek között előnyük volt a fegyveres örök tagjainak, közöttük is az Oroszországban harcolt legionáriusoknak, mert őket tartották a legalkalmasabbnak a „déli határok őrzésére”. Ők az általános kedvezmények mellett még hadügyminisztériumi támogatást is kaptak.

A telepesek a birtokok megvásárlására, felszerelésére és üzemeltetésére alacsony kamatú hitelt, kedvező részletfizetési feltételeket s állami garanciát kaptak. A hitelek törlesztési ideje 33 év volt. Ezen felül különféle állami támogatásban (vetőmag, állatvásárlási segély, stb.) is részesültek.

A telepesek anyagi lehetőségeik szerint 5–25 ha-os birtokokat vásároltak, de az ennél nagyobb, 30, sőt 130 ha-os gazdák, valamint a maradékbirtokok aránya is jelentős volt.

Az illetékesek nagy körültekintéssel választották ki a telepeseknek jelentkező gazdákat. Nem mindenkit fogadtak el, mert a színtiszta

magyar vidékekre csakis intenzíven gazdálkodó, elegendő szaktudással és tőkével bíró gazdákat telepítettek. A Csallóközben élő magyar gazdákat jellemezve az egyik korabeli szakjelentés kiemeli, hogy intelligens, határozott személyiségű, jó szakemberek. Kiváló növénytermesztők és állattenyésztők, de jó kereskedők is, akik gyorsan alkalmazkodnak pl. a piaci kereslet alakulásához. Ezért azt ajánlotta, hogy az új környezetbe csak megfelelő termelési gyakorlattal rendelkező gazdákat telepítsenek. A szegényebb, a délvidéki gazdálkodást nem ismerő, kisebb tőkével bíró szlovák telepeseket az intenzíven gazdálkodó morva és cseh gazdák szomszédságába irányították, hogy ezzel is csökkentsék feltételezhető gazdasági kudarcaikat. A telepesek egy része mégis nehezen alkalmazkodott, eladósodott, s őket az átlagnál is mélyebben érintette a nagy gazdasági válság. Anyagi megmentésüket – hogy helyben maradhassanak – az állam magára vállalta. Mindenféle gazdasági segélynyújtás mellett még külön hitelgaranciát is kaptak. Az állam csökkentette a hiteltörlesztés nagyságát, sőt a hitel kamatait is. Beszüntette a végrehajtásokat, s az állami monopóliumok segítségével új jövedelemforrásokhoz juttatta őket. Ez annál is könnyebb volt, mert a csehszlovák gazdaságot a háború után is a kötött gazdaság jellemezte, mert a csehszlovák kormány a gazdaság központosításában látta azt a kohéziós erőt, amely majd összetartja és védi a két, történelmi fejlődésében eltérő országrészt, Cseh- és Morvaországot, valamint Szlovákiát. A mezőgazdaságban a jövedelmezőséget – a Központi Gabonahivatal nézete szerint – a néhány állami monopólium (dohánytermesztés és feldolgozás, szeszgyártás), valamint a szövetkezesítés biztosítja. Az 1919-es szövetkezeti törvény eredeti értelmezésben az új állam területére került mezőgazdasági és más üzemek s a magyarországi anyavállalataik közötti elszámolást végezték volna, de a likvidációs folyamat befejezése után a szövetkezeteket nem oszlatták fel, a kiválást törvénnyel megakadályozták.

A gazdasági válság éveiben nagy nehézségekkel küszködő kolonisták között az Állami Földhivatal ter-

jeszteni kezdte pl. a dohánytermesztést. A hivatal munkatársai következetesen propagálták a dohánytermesztést a Csallóközben is. Szerintük ez egy reményteljes jövedelemforrás. A csallóközi kolonisták egy része ismerte a dohánytermesztés fortélyait, de az új körülmények között csak kevesen vállalták ezt a növényt, mert a helyi természeti adottságok nem nagyon kedveztek neki. A Dohánytermesztők Szövetségén keresztül az állam garantálta a termés felvásárlását s a felvásárlási árakat, amelyekre előleget is biztosított.

Az Állami Földhivatal szakemberei elkészítették a dohányszárítók terveit, s felépítésükhöz kedvező 1,5 %-os kamatozású kölcsönt is folyósítottak, amelyet csak öt év elteltével kellett törleszteni. De a dohánytermesztés propagálása a Csallóközben csak rész eredménnyel zárult, eddigi kutatásaink szerint alig két-három gazda szerződött (pl. Hurbanova Ves határában kb. 215 ha területen) a dohányra.

A kormány következő „gazdaságszanáló” növénye a fűszerpaprika volt. Termesztésének propagálásával, megszervezésével, a termékek felvásárlásával és értékesítésével a pozsonyi székhelyű Paprika-termesztési és Kereskedelmi Szindikátus foglalkozott. A szindikátus engedélye nélkül – saját használatra – csak 20 m²-nyi területe lehetett paprikát termeszteni.

A fűszerpaprika termesztési régiója – akárcsak a dohányé – a Csallóköztől északra terült el (Érsekújvár, Vágtarnóc). A Csallóközben először 1935-ben ültették, de a szüret csalódást hozott, s így az aránylag jelentős kézi megművelést igénylő növény itt nem honosodott meg. Kereskedelmi céllal 1937 tavaszán az Úszor melletti Fakópusztán és Komárom környékén (Örsűjfalu, Ekel, Nemesócsa) termesztették mintegy 150 kat. holdon. A termés a vártnál most is alacsonyabb volt, s a termelők kevesellték a felvásárlási árat, mert alig fedezte a termelési költségeket.

Állami támogatást kapott a kolonisták gyümölcsstermesztése is. A Csallóköz 1918 előtt nem volt a történelmi Magyarország gyümölcs-

termesztő körzete. A lakosság csak saját használatára ültette a gyümölcsfákat, ill. kevés fölöslegét a közeli piacokon értékesítette. A gyümölcsstermesztéshez szokott morva kolonisták letelepedésük után tervszerűen kezdtek gyümölcsösöket telepíteni. Kertjeiket többfajta gyümölcsfával ültették be. Általában nemesített fajtákat választottak, mert ezek vételárát az állam 40-50 %-ig dotálta. A facsemetéket a Kis-Dunától északra, ill. a dévényi faiskolában vásárolták. Kis kivétellel a magas törzsű fákat kedvelték, később cseresznyét, almát, szilvát, körte- és kajszibarackot ültettek, őszibarackot és meggyet csak elvétve. Kedvelték a papírhéjú diót.

A tisztán magyar, ill. magyar többségű területekre telepített kolonisták nemzeti tudatának megtartásáról a csehszlovák kormány megbízásából az Iskolaügyi Minisztérium és az Állami Tervhivatal gondoskodott. Megszervezték a szlovák nyelvű oktatást, de az anyanyelvi ismeretek alapiskolai biztosítása mellett a felnőtt lakosság műveléséről is gondoskodtak. Így biztosították az anyanyelv megőrzését az idegen környezetben. A nemzeti tudat fenntartását és a szakművelést szolgálták az ún. vándorkönyvtárak. Kezdetben csak szakkönyveket kölcsönöztek és árusítottak, későbbben – a kolonista fiatalok kérésére – szépirodalmi műveket is terjesztettek.

A mai Dél-Szlovákia területén hét ilyen könyvtári központot szer-

veztek, ezekből indították az előre kidolgozott tervek alapján a könyvtárbuszokat. A csallóközi kolonistákat két központból látták el (Bellova Ves, Szentmihályfa), de a köbölküti állomás buszai is eljutottak ide.

A cseh és a morva kolonisták kulturális érdeklődése figyelemreméltó volt. Településenként és évente 200-300 kötetet kölcsönöztek. A könyvtárak munkatársai munkájukat nemzeti küldetésnek tekintették.

A „határövezet” kolonizálása a gazdálkodás, a kultúra új színei és formái mellett új építészeti stílus meghonosítását is jelentette. Az Állami Tervhivatal – a csehszlovák kormány utasítására – saját tervezőirodájában ún. típusházakat és gazdasági épületeket terveztetett. Ezeket a terveket térítésmentesen osztották szét az érdeklődők között, s a hivatal egyben az építkezések ingyenes műszaki felügyeletét is vállalta. Az érdeklődők négy alaptípus, s ezek húsz változata közül választhattak. A központi tervek ignorálták a helyi építkezési hagyományokat és szokásokat, s a cseh és a morva falvak építkezési hagyományait variálták, amit a korabeli cseh építészet legújabb elemeivel gazdagítottak. Ekkor jelentek meg pl. a mai Dél-Szlovákiában a magas sátoros manzardos, zömmel hármass ablakú lakóházak, a morva népi építkezésre jellemző díszítések, valamint a zárt gazdasági udvarok. Ezek az új elemek meg-

változtatták a telepítéssel érintett magyar falvak hagyományos képét, bár voltak olyan építetők is, igaz a helyi magyar lakosok, akik új lakóházaik tervét saját hagyományiak szerint készítették el.

Az Állami Földhivatal propagálta és anyagilag támogatta a polgári életre jellemző nagyobb, impozánsabb lakóházak és gazdasági épületek emelését, de a kolonisták elhelyezésénél a szükségmegoldásokat sem vetette el. A Füzespusztára betelepülő morva kolonistákat például a major istállójából átépített lakásokban helyezte el. A kisparaszti és a mezőgazdasági munkás múltú kolonisták kispénzű emberek voltak, de így is hevesen tiltakoztak a megoldás ellen, mert a valós helyzet meg sem közelítette a toborzók ígéreteit. A hazatérést is fontolgatták, de már nem volt hova hazamenniük, otthon mindent eladtak, hogy a csallóközi „Kánaánban” jobb körülmények között élhessenek. Kénytelenek voltak elfogadni a hosszanti épületben egymás mellett sorakozó, általában 48 m²-es lakásokat, amelyeknek a padlózata kb. 15 cm-el volt alacsonyabb az udvar szintjénél. Így esős időben a víz elárasztotta a lakásokat, ősszel a nyirkos időben minden megpenészedett a rosszul fűthető, ill. kifűthetetlen lakásokban, mert a hivatal a mennyezetet sem szigeteltette le kellőképpen. A kolonistákat nem kárpótolta sem a saját kert, sem a saját kút. Ez utóbbira a hivatal kiemelten figyelt, s nagy körültekintéssel biztosította betelepülők vízellátását. A csallóközi talaj- és vízgazdálkodási viszonyok ismeretében olyan kutakat terveztek, amelyek még 20 m mélységből is könnyen felhozták a minőségi ivóvizet. A kútnak volt kézi és motoros változata.

A korabeli szlovák politikai vezetés elégedetlen volt a kolonizáció eredményeivel, s egyesek a kolonizáció „csődjéről” beszéltek. A telepítések méretei messze elmaradtak az – irreális – elképzelésektől, de még így is nagy mértékben megváltoztatták az 1918 előtt tisztán magyar lakosú Csallóköz, szélesebb értelemben pedig a dél-szlovákiai régió nemzetiségi arculatát.

VADKERTY KATALIN

HÁROM KERESZT A HARGITÁN

Csikszeredától 10-15 kilométernyire, a Hargita-hegységen át Székelyudvarhely felé vezető földút mentén hármass emlékművet avattak. Az alkotás három, más-más irányba állított, 4-6 méter magas keresztből tevődik össze. A legmagasabb kereszt a honfoglalás éve, valamint az 1996-os és 1989-es évszám olvasható, a másokon a Csíksomlyó 1442 fellirát, ami azt az évet idézi, amikor IV. Jenő pápa engedélyezte az első búcsút a ma már világhírű zarándokhelyen. A harmadik kereszt Márton Áron erdélyi püspök születésének századik esztendejét idézi. A hármaskereszt közelében 11 fenyőfát ültettek el a honfoglalás évfordulójának tiszteletére.

A hármaskereszt ötlete Borbély Gábor csikszeredai főesperestől származik, akit a bevallása szerint a Vereckei-hágón letiltott milicentenárium emlékmű szomorú sorsa ihletett, ezért a keresztállítást a kárpátaljai magyarságnak és a világ összes magyarjainak ajánlja.

(botos)

ISMERETLEN ADATOK ANDROPOV SZEREPEÉRŐL

Kevésbé ismert történelmi tény, hogy 1953-ban, közvetlenül Sztálin halála után a szovjet vezetésben a szükséges és halaszthatatlan reformok legerőteljesebb szorgalmazója egyáltalán nem Hruscsov, hanem Malenkov miniszterelnök és helyettese Berija volt. Ennek a félreértésnek többek között azért van nagy jelentősége, mert 1953 nyarán Nagy Imre miniszterelnök kinevezésében az akkori szovjet Politikai Bizottság (Elnökség) szóban forgó két vezető tagja alapvető szerepet játszott; pontosabban: a reformer Malenkov bizalmi emberének számított, bár sohasem volt titkárságának vezetője. Ennek következtében Nagy Imrének a miniszterelnöki posztról való leváltása nem kizárólag magyarországi belső fejlemény, nem Rákosi intrikáinak közvetlen következménye.

Ma már – a történelmi források alapján – egyértelműen be lehet bizonyítani, hogy a Rákosi – Nagy Imre szembenállás a magyar vezetésben voltaképpen szovjet eredetre vezethető vissza, méghozzá a moszkvai vezetőségben végbement hatalmi küzdelem tükröződése a reformvonalas államapparátusi vezetés és a dogmatikus pártapparátus között. Ez utóbbi szerette volna újból megkaparintani a hatalmat, ami ekkor már kicsúszni látszott a kezéből. Hiszen a Szovjetunióban 1941-től gyakorlatilag elvesztette a Párt irányító szerepét. Sztálin csak formálisan hagyta működni, amit jól tükröz a XIX. Pártkongresszuson a főtítkári posztról való lemondása is, hogy ne beszéljünk a pártapparátusban végzett véres tisztogatásokról. Mindenesetre, Malenkov és Berija a háború alatt annak ellenére, hogy nem voltak a Politikai Bizottság tagjai, jogukban állt utasítást adni PB. tagoknak is. Ami persze kiváltotta az idősebb, kevésbé te-

hetséges generáció rosszallását. A népi demokráciákban azonban más volt a helyzet, a Párt dominanciája egyértelműnek mondható, a fordulat éve óta Magyarországon is, amely körülmény jelentős politikai nehézséget okozott. Valószínűsíthető, hogy amikor Nagy Imrét 1953 nyarán miniszterelnökké kinevezték, elképzelése – Malenkov és Berija instrukcióinak megfelelően – az állam és a párt hatáskörének egyértelmű szétválasztása volt.

1953 márciusától kezdve, a Malenkov-Berija páros egyre inkább háttérbe szorította a pártapparátust nemcsak a Szovjetunióban, hanem a szocialista országokban is. Mindketten a reformintézkedések gyorsabb megvalósítása érdekében inkább az állami szervekre akartak közvetlenül támaszkodni, amit a háború alatt már kipróbáltak és igencsak effektíven működött. Mint ismeretes, éppen Rákosi 1953 június közepén történt leváltásakor és tevékenységének bírálatával kapcsolatban Berija a magyar vezetőkkel való tárgyalásokon kategorikusan kijelentette, hogy a Minisztertanácsnak kell foglalkozni az operatív ügyekkel, a párt, illetve a Központi Vezetőség foglalkozzék csak a propagandával és a káderügyekkel. Az első szovjet radikális reform legtehetségesebb vezetőjének ez az utasítása nem volt véletlen elszólás, mivel ekkortájt egy-két kivételtől eltekintve, a többi szocialista országban is a pártvezetést elválasztják az állami irányítástól. Rákosi is teljesen tisztában volt a változás nagy horderejével, bár ezt később igyekezett elbagatellizálni, sőt vádaskodásra felhasználni, miszerint Nagy Imre jobboldali elhajlásában fellepett a Párt irányító szerepe ellen. Ekkor azonban 1953 júniusa közepén, a berlini „felkelés” előtt, amelynek

feltehetőleg provokatív kirobbantása megakadályozta az ottani reform-csoport hatalomra kerülését Rákosi – Hegedűs András tanúskodása szerint –, a kétoldalú tárgyalások befejezése után – szinte szimbolikusan – Nagy Imre előtt udvariasan kinyitotta az ajtót és előre engedte, de szóban is elismerve, hogy most ő a vezető.

Természetesen az államapparátus és a pártapparátus közötti ellentét kiváltotta a párt-nomenklatúra veszélyérzetét, illetve a Szovjetunióban a szétvert – lényegében csak formálisan létező – párt kezdett felocsúdni, miután liquidátor szétverője Sztálin, talán nem is külső segítség nélkül, eltávozott az élők sorából. A párt-nomenklatúra elégedetlenségét és hataloméhségét Hruscsov jól érezte. Megpróbált egy új hatalmi központot létrehozni, amire formálisan is meg volt a lehetősége, hiszen hosszú éveken keresztül vezette a moszkvai pártbizottságot, többek között a nagy terror idején is. Így 1954 év végén – 1955 elején a szovjet pártnak sikerült fokozatosan újból kezébe kaparintani a már-már végleg elveszni látszó hatalmát. Ez a folyamat előbb a Szovjetunióban, majd Hruscsov nyomására némi késéssel, Magyarországon is végbement, ahol a reformok a szocialista országok között a legmesszebbre haladtak.

A Nagy Imre kormány irányvonala, amely új modellt, a NEP-t akarta megvalósítani hazánkban azért nem sikerült, mivel a reformer Malenkov, az akkori moszkvai egyes számú vezető, Hruscsov és a vele szövetséges Molotov vezette neosztalinisták ellenállását tükröző intrikák következtében nemcsak időlegesen háttérbe szorult, hanem végül meg is bukott. Hruscsov egyáltalán nem sietett a reformokkal, in-

kább centralista volt, sőt nem egyszer ellenük dolgozott. Például, a Berija által javasolt nagyszabású amnesztia gyors megvalósítását éppenséggel Hruscsov akadályozta meg akkor, hogy majd három év múlva azt mint saját ötletét mutassa be a közvélemény előtt. Később is sokszor csak felemás részengedményekre volt hajlandó. Összefogott az ultradogmatikus sztálinistákkal: Molotovval, Kaganovicsal, Vorosilovval, azaz Sztálin egykori legközelebbi munkatársaival, vagyis a hadsereg, illetve a hadiipar komplexum képviselőivel, az 1953-ban induló nagyszabású reform megbuktatása érdekében. A nép életszínvonala emelése helyett – trockista fiatalságához híven – továbbra is ragaszkodik az „A” szektor, vagyis a nehézipar kiemelt fejlesztéséhez. Hruscsov Moszkvába visszatérve, 1954 szeptemberében elég erőt érzett maga mögött ahhoz, hogy nyíltan feltegye a kérdést az Elnökségben és ezzel lezárja a több, mint egy év óta folyó hatalmi harcot: „Miért van az, hogy Malenkov elvtárs, aki a Minisztertanács vezetője, a Politikai Bizottságban is elnököl?” Voltaképpen ezzel Malenkov elsőhegedűs szerepe, s vele a szovjet reform első hulláma véget ért. Hruscsov restaurálta az állampártot, amely még 36 évig tovább élt.

Ezután következett be 1955 elején Malenkov – lényegében formális – leváltása a miniszterelnöki posztról. Sajnálatos módon, ezek az orosz reform szempontjából tragikusnak mondható moszkvai események Magyarországon szinte azonnal éreztették hatásukat.

Magyarországon a sokat ígérő júniusi irányvonal megbuktatásában a moszkvai változások mellett, valamint Rákosi és a pártapparátus hatalmi mohóságán kívül 1955 elején még volt egy el nem hanyagolható személyi tényező, amely csaknem mostanáig teljesen ismeretlen volt a magyar történetírás előtt, jöllehet meghatározó szerepe kétségtelen: A magyarországi szovjet nagykövetről van szó, Jurij Andropovról. Ő 1954 nyarán váltotta fel a Nagy Imre-szimpatizáns Kiszelyjovot, aki sértettségében – Rákosi nem vette komolyan

– nyomatékkel felhívta Moszkva figyelmét a Rákosi-féle vezetés politikai és gazdasági csődjére. E követcserének rendkívüli jelentőséget kell tulajdonítanunk Magyarországnak történetében.

Nagy Imre, a minisztertanács elnöke ugyanis az új szovjet nagykövet személyében veszélyes ellenlábast kapott. Andropov mögött ott állt Szuszlov, az SzKP apparátusának második embere, aki Malenkov ellenségének számított. Andropov mindent megtett annak érdekében, hogy a magyar miniszterelnököt kompromittálja az egyre ortodoxabb irányba tolódó szovjet pártvezetés előtt. Ezt Andropov nemcsak hivatali utasításra tette, hanem azon túlmenően jól felfogott személyi érdekből, sőt talán bosszúból is. Andropov, aki nem sokkal Sztálin halála előtt került Karéliából Moszkvába, ahol a diktátor soron következő véres tisztogatását előkészítő NKVD-s vidéki csoportok személyi állományának kiválogatása volt a feladata, Zherez Medvegyev állításával szemben, igenis kegyvesztett apparatcsikként került Magyarországra. 1953 nyarán, csupán a budapesti szovjet követség egyik titkára lett és nem nagykövet, ahogy ezt a Nagy Szovjet Enciklopédia és nyomában külföldi kiadványok félrevezetően tudni vélik. Andropovot a központi moszkvai pártapparátusból nem más, mint Nagy Imre mentora, Malenkov személyes beavatkozására távolították el. Az ügy háttere a következő: Malenkov, mint gyakorlati politikus, aki a technokratákra és államapparátusra szándékozott támaszkodni, gyűlölte az ideológiai mezben tündöklő Szuszlovot és el akarta távolítani az SzKP titkárságáról, ahol ekkor Hruscsov után következett a párthierarchiában. Malenkov személyesen utasította Andropovot, hogy egy tényfeltáró bizottság élén utazzon le a Baltikumba és keressen tényleges kompromittáló anyagot Litvániában a „Litván Kommunista Párt” elsőtitkára Sniečkus, Szuszlov kegyence ellen. Sniečkus 1939-ben mint belügyminiszter, majd 1944-től a helyi kommunista párt főtitkáraként, Szuszlov segítségével, aki ekkor ott Moszkva teljhatalmú

helytartójaként tevékenykedett, nagy egyetértésben szovjetizálta Litvániát. Ez az együttműködés Szuszlov és a Sztálin által rajta kívül a legmegbízhatóbb kommunistának tartott litván pártvezér között, százezrek életébe került, nem számítva a Szibériába deportált „burzsoá” nacionalisták és értelmiségiek kálváriáját.

Malenkov utasításai ellenére Andropov nem volt hajlandó kompromittáló anyagot gyűjteni Sniečkus–Szuszlov páros véres baltikumi tevékenységéről. Nem tudták, hogy a miniszterelnökhelyettes Berija, a Belügyminisztériuma révén, már megszerezte a nem éppen hízelgő adatokat Szuszlovék nemzetiségellenes, minden tekintetben brutális tevékenységéről, sőt megtette a szükséges intézkedéseket Sniečkus leváltásához is, hogy ennek segítségével csapást mérjenek a párt második emberére, a főideológus Szuszlovra. Malenkov, mint elnök, ugyan szó nélkül végighallgatta az SzKP „Politikai Bizottságában” az Andropov-féle semmitmondó jelentést, de a szünetben a folyosón megérintve Andropov könyökét, a következőt mondta neki szó szerint: „Ezt sohasem felejttem el neked.” Másnap a Központi Bizottság addig nagyreményű apparatcsikját már nem engedték be a Pártközpont épületébe, ahol az utóbbi két évben dolgozott. A külügyminisztériumban kapott ideiglenesen munkát és karrierje ezzel – úgy látszott – végleg derékba tört. Követségi titkárként egy csatlós állam követségén való elhelyezkedés akkor nem sok jóval kecsegtetett. Amikor 1953 nyarán Magyarországra érkezett, senki sem sejtette – ő maga sem – hogy nemsokára elkezdődik karrierjének igazi felívelő szakasza, amely ugyan tengernyi vérrel fog járni, de a KGB vezetői tisztén keresztül sikerül megkaparintania majd egy álcázott puccs segítségével, amely a pártnak addig alárendelt KGB-ből annak urává teszi – a Szovjetunió kormányrúdját. Andropov klasszikus neosztálinistának számított már ekkor is. Jellemző, hogy nagyköveti tevékenysége idején a vele való konzultáci-

ók során élesen ellenezte a magyar parasztok téesszekekből való kilépésének engedélyezését, még inkább a termelő szövetkezetek feloszlásának lehetőségét, mitöbb az internálások megszüntetését, a táborok feloszlátását, a rehabilitációkat. 1955 januárjában, amikor Nagy Imrét utoljára a szovjet pártvezetés maga elé citálva megalapozatlanul éles kritikával illette, Andropov is ott ült az elnökségi asztalnál. Intrikáló jelentései azonban már előzőleg Hruscsovék kezébe kerültek, akik lelkiismeretfurdalás nélkül fel is használták azokat a magyar miniszterelnök ellen, nem sejtve, hogy ezzel egy totalitarizmus elleni forradalom kirobbanását provokálják ki.

Szuszlov mindig egyértelműen támogatta Andropov karrierjét, egészen a KGB vezetőjévé való kiválasztásáig – valószínűleg 1954-es nagyköveti kinevezése is ezzel állt kapcsolatban. A későbbiekben együtt akadályozták meg Nagy Imre reformjait, majd visszakerülését a pártba, illetve az állami vezetésbe. Mindketten személyileg is érdekelve voltak a Nagy Imre elleni tevékenységben, majd 1956 után a koronatanú eltüntetésében, aki túlságosan is sokat tudott. Reform- és Malenkov-ellenességükben Rákosi mellé álltak.

Nagy Imre ellenességben, amelyben a hazai szélsőjobb és szélsőbal érdekes módon egyetért, egyesek megpróbálták kihasználni azt a tényt, hogy Malenkov miniszterelnök helyettese Berija, aki történetesen ekkor megkapta a Belügyminisztérium vezetését is – aktív támogatója volt a magyar miniszterelnök kinevezésének. Csakhogy ma már ezzel az inszinuálással szemben jólismert, hogy Sztálin halála után Berijának letartóztatásáig több hónapos intenzív politikai-gazdasági-külpolitikai-nemzetiségpolitikai tevékenysége – NKVD-s múltja ellenére –, egy rendkívül radikális reformkonceptiót foglalt magába. Tulajdonképpen őt és Malenkovot kell a Gorbacsov és nem Andropov által kezdeményezett peresztrójka előfutárának tekinteni. Berija az akkori szovjet vezetésnek nemcsak az

egyik legfiatalabb, hanem legdinamikusabb, sőt valószínűleg legtehetségesebb politikusának számít. Jóllehet 1938-tól ő volt egyideig a belügy és a titkosszolgálat vezetője, Berija hajlandó lett volna Kelet-Németország egyesítésére, javasolta Tito Jugoszláviájával való kibékülést, szerette volna a nemzetiségi területeken az addigi erőszakos eloroszosítást megszüntetni, ezért javasolta a helyi nemzetiségi káderek előnyben részesítését a Moszkvából küldöttekkel szemben. Mindez ki is váltotta az orosz származású és valóban antiszemita Hruscsov ellenkezését. Hruscsov többek között éppenséggel Berija származására való hivatkozással – folytatva Sztálin antiszemita kampányát –, próbálta Beriját, illetve az általa kezdeményezett reformokat kompromitálni. A bebörtönzöttek és a koncentrációs táborban, valamint deportációban lévő milliók szabadon engedését és rehabilitációját szintén Berija javasolta, és nem Hruscsov. Ugyanis, amikor a Nagy Terror után kinevezték belügyi népbiztosnak, Berija volt az, aki fölvetette hogy „ha ez így folytatódik tovább, lassanként nem lesz kit letartóztatni”. Az 53-as amnesztia tervezete, amelyet Hruscsov megakadályozott, éppen azon a tapasztalaton alapult, hogy 38–39-ben a Gulágból kiengedett letartóztatottak rehabilitálása jó hatással volt a társadalomra. Lehet, hogy az 1938 márciusában a letartóztatott Nagy Imre szabadon engedése – kihallgató tisztje Szverdlov fia volt, akit Berija sajátkezűleg szabadított ki a ljublankai börtönből – ezzel az első szovjet rehabilitációs kampánnyal állt összefüggésben. 1953-ban a Sztálin által kezdeményezett antiszemita kampány, amelyet Hruscsov a diktátor halála után is folytatott, éppen Berija tevékenysége következtében szünetelt. A bebörtönzött és megkínzott zsidó orvosokat szabadlábra helyezte – a Politikai Bizottság megkérdezése nélkül – amely tette később csakúgy vádpontként szerepelt „perében”. Alapvető tévedés az a hagyományos, de megalapozatlan felfogás, miszerint Hruscsov lett volna a desztalinizáció

kezdeményezője. Szimonovtól tudjuk, hogy a Központi Bizottság üléstermei mellett 1953 áprilisában Berija jóvoltából Sztálint leleplező dokumentumok álltak az érdeklődők rendelkezésére. Aki nek lehetősége volt ennek elolvasására, azok Hruscsov három évvel később megtartott titkos beszédét már nem tarthatták a diktátor leleplezéséről olyan szenzációs-nak.

A Sztálint leleplező Hruscsov-beszéd előtörténete is alapvetően más, mint ahogyan ezt az SzKP egykori főtitkára „memoár”-jában próbálta szerepét interpretálni. Tény, hogy 1955 december 31-én az Elnökség, vagyis a „Politikai Bizottság” kollektívan adott felhatalmazást a Poszpelov-Bizottság számára a meghalt diktátort kompromittáló anyag összegyűjtésére. Nagy tévedés az akkori szovjet vezetést úgy elképzelni, hogy az antisztalinista Hruscsovból, valamint a „sztálinista” régi gárdából állott. Molotov, Vorosilov, Kaganovics családjukat tekintve jobban megszenvedték a sztálini terrort, mint maga Hruscsov. Hruscsov attól félt, hogy nyilvánosságra kerül tevékenysége Sztálin tisztogatósaiban. Voltaképpen Berija kivégzése is szoros összefüggésben áll ezzel a kérdéssel. Berija volt ugyanis a szovjet vezetők között az első, aki rájött arra, hogy Sztálin halálával lezárult egy korszak, amely után sikeresen csak egy antisztalinista politikát folytató nemzetiségi elitekre is támaszkodó vezetés kormányozhat.

Hruscsov és társai egyszerűen megijedtek attól, hogy a sztálini terrorban való aktív részvételéért joggal felelősségre vonhatók. Ráadásul dicstelen szerepüket éppenséggel az egykori NKVD vezetője Berija ismerte nemcsak a lehető legjobban, hanem újra az ő kezébe került a bizonyító anyag is. Mármint az, hogy a halálraítéltek névsorait a Pártvezető személyesen írta alá. Az állandó potenciális veszélyt jelentő Berija, szinte mindennap új reformtervével nyugtalanította az Elnökség tagjait, eltávolításával Hruscsov több legyet ütött egy csapásra. Letartóztatásakor több zsák kompromittáló iratot semmisített meg

azonnal. Közvetlenül ellenőrzése alá vonhatta Szerov és Kruglov révén Hruscsov a belügyet és a titkosrendőrséget, amire nagy szüksége is volt az elkövetkezendő hatalmi harcban, egyúttal elhárult a lelepleződés addigi permanens veszélye; nem beszélve arról, hogy ezzel párhuzamosan fő vetélytársa, Malenkov vezetői pozíciója automatikusan meggyöngyült. Sztálin leleplezésének zseniális ötletét a szovjet vezetésben azonban éppen-séggel Berija vetette fel elsőnek. Külön plénumon való megvitatását javasolta. Ez lett a veszte.

A legújabbban nyilvánosságra hozott dokumentumokból tudjuk („Isztorieseszkij Archiv” 1996 legutolsó szám), hogy Berija reformjavaslatát a Politikai Bizottságot annyira megijesztette, hogy szabályszerű összeesküvést szöttek ellene. Hruscsov XX. kongresszusi beszéde voltaképpen Berija elképzelésének realizálását jelentette, de csak több mint három év elteltével, miután eltették láb alól az értelmi szerzőt és a felelősséget Sztálin mellett részben rá lehetett hárítani. A Szovjetunióban és külföldön egyaránt nagy szenzációként ható „titkos” beszéd, amely Hruscsovnak érdemtelenül kimagasló történelmi jelentőséget eredményezett, a vetélytársakkal való leszámolás kényelmes lehetőségét biztosította. 1938-ban, amikor kinevezték az Ukrán Kommunista Párt vezetőjének, első dolga volt, hogy parancsot adott a kijevi belügyminiszter letartóztatására. Helyére Szerovot, bizalmasát nevezte ki. Szerovnak aktív szerepe volt a kaukázusi népek: csecsenek, ingusok, karacsajok, balkárok, valamint a krimi tatárok és kalmükök genocidiummal felérő deportálásában, hogy az NKVD nyugat-ukrajnai és baltikumi vérengzéseit most ne is említsük meg. Szerov, mint Berija szinte egyetlen orosz származású helyettese Kruglovval egyetemben a felelősség elől menekülve, egy bársonyszék reményében, éppen Hruscsovhoz fordult segítségért. A várt jutalom nem is maradt el. Később, Szerov, akiről Rosztropovics felesége, Galina Visnyevszkaja könyvében megírja, hogy karrierjét a 30-as években a

Ljubljanka hóhérbriádjában kezdte, Magyarországon kamatoztatta sokoldalú belügyi tapasztalát.

Visszatérve Andropovra, Andropov állítólagos reformeri hajlandóságáról, netán liberális világlátásáról, nem beszélve társadalmat jobbitó szándékáról szóló „hírek” nem mások, mint a nyugati világ politikusainak és közvéleményének szánt a KGB dezinformációs osztálya részéről, kigondolt félrevezető kitalációk még akkor is, ha ennek terjesztésében sajnos, egyes szovjet disszidensek is résztvettek; nem beszélve a naiv amerikai újságírók megalapozatlan lelkendezéséről Andropov kitűnő angol tudásáról, avagy az amerikai jazz-zene iránt tanúsított mély érdeklődéséről, melyek nem felelnek meg a valóságnak. Egyesek Andropov rehabilitációjában odáig merészkedtek, hogy megpróbálják elhíttetni a lehetetlent: „a KGB élére Andropov voltaképpen Brezsnyev politikai áldozataként került, félreállították szegényt, mert merész reformokat tervezett”. A „bizonyíték” egy Pravda-cikk 1964-ből, ami nincs aláírva. A koronatanú ebben a kérdésben a KGB utolsó vezetője Krucskov, akit Andropovhoz 1956-os közös budapesti tevékenységük óta barátság fűzött. Memoárjában elismeri, hogy egykori főnökének egyáltalán nem voltak reform hajlandóságai. Ortodox kommunista volt.

Andropov álpuritán jellemére rányomta bélyegét a sztálinista múltja csakúgy, mint a számára az 56-os budapesti kellemetlen benyomásai. Ez utóbbit valójában élete végéig sem tudja elfelejteni. A tanácsadói egyöntetűen elismerik, hogy az általa „magyar szindrómának” nevezett pszichológiai reakció jellemezte a KGB főnök politikai tevékenységét, Magyarországról való visszatérésétől egészen haláláig. Az ún. „magyar szindróma” szerintük azt jelentette, hogy Andropov azonnal keményen lecsapott minden, a szocializmustól, vagyis a szovjet modelltől valamelyest is eltérő újító jellegű jelenségre. Bár látszólag némi ellentmondásnak

látszik, hogy Magyarországgal kapcsolatban ő – mint a szocialista országokkal foglalkozó Szuszlovnak alárendelt osztály vezetője – néha, ha a szükség úgy hozta, korlátozott kivételt tett. De nem azért, mintha a magyarokat szeretete volna, hanem azért, mert Kádárhoz hasonlóan, igazából rettegett attól, hogy valami olyan esemény történhet megint Budapesten, amely veszélyeztethetné gondosan kiépített karrierjét. Andropov, mint minden Oroszországi bolsevik vezető, tudat alatt nagyon tisztelte az erőt, csakúgy, mint ahogynak szerette az erőszakot. Andropovot kebelbarátja az antiszemita Szuszlov, a lehető legmegfelelőbb appartcsikként választotta ki 1967 májusában a KGB vezetésére, ezzel honorálva nemcsak 56-os budapesti szerepét, hanem a Hruscsov elleni fellépésében való aktív részvételét, amely a Hruscsovot kompromittáló iratok terjesztésében nyilvánult meg. Mint tudjuk, 56-os magyarországi tevékenységéből nála a kegyetlenség – Sztálinhoz hasonlóan – bizonyos óvatossággal és nagyfokú ravasszággal párosult. A KGB élére történő kinevezése után az értelmiség megfigyelésére és féken tartására azonnal felállított egy új ügyosztályt, amely kemény kémelhárítási módszerekkel tanította mőresre a renitenskedő szovjet értelmiségieket. Ha nem használt a szép szó, akkor Andropov kemény kézzel számolta fel az oroszok és más nemzetiségek disszidens mozgalmait, egyáltalán nem riadva vissza a fizikai erőszaktól, avagy gyilkosságtól. Nem a saját ötlete volt, de ő alkalmazta először széles körben a másképpgondolkodók örültekházába való csukását, ahol általában emberi roncsot csináltak az illetőről a szovjet orvosok. „Humánusabb” módszerei közé tartozott avantgarde képkiállítások bulldózerrel történő szétverése, a túlságosan éles hangon tiltakozó vezető értelmiségiek külföldre toloncolása, avagy bírósági ítélet nélkül való deportálás. Andropov tevékenységéhez kötődik a KGB hatalmának megerősödése, s hogy a Szovjetunió lakosságának 10%-a besúgó lett.

VERES PÉTER

Márai Sándor

MENNYBŐL AZ ANGYAL

menj sietve

Az üszkös, fagyos Budapestre.
Oda, ahol az orosz tankok
Között hallgatnak a harangok.
Ahol nem csillog a karácsony,
Nincsen aranydió a fákon.
Nincs más, csak fagy, didergés, éhség.
Mondd el nekik, úgy, hogy megértsek.
Szólj hangosan az éjszakából:
Angyal, vigyél hírt a csodáról.

Csatogtasd szaporán a szárnyad,
Repülj, subogj, mert nagyon várnak.
Ne beszélj nekik a világról,
Ahol most gyertyafény világol,
Meleg házakban terül asztal,
A pap ékes szóval vigasztal,
Selyempapír zizeg, ajándék.
Bölcs szó fontolgat, okos szándék.
Csillagszóró villog a fákrol:
Angyal, te beszélj a csodáról.

Mondd el, mert ez világ csodája:
Egy szegény nép karácsonyfája
A Csendes Éjben égni kezdett –
És sokan vetnek most keresztet.
Földrészek népe nézi, nézi,
Egyik érti, másik nem érti.
Fejük csóválják, sok ez, soknak.
Imádkoznak vagy iszonyodnak,
Mert más lóg a fán, nem cukorkák:
Népek Krisztusa, Magyarország.

És elmegy sok ember előtte:
A Katona, ki szíven döfte,
A Farizeus, ki eladta,
Aki háromszor megtagadta.
Vele mártott kezet a tábla,
Harminc ezüstpénzért kínálta
S amíg gyalázta, verte, szidta:
Testét ette és vérét itta –
Most áll és bámul a sok ember,
De szólni Hozzá senki nem mer.

Mert Ő sem szól már, nem is vádol,
Néz, mint Krisztus a keresztfáról.
Különös ez a karácsonyfa,
Ördög hozta, vagy Angyal hozta –
Kik köntösére kockát vetnek,
Nem tudják, mit is cselekesznek,
Csak orrontják, nyínak, gyanítják
Ennek az éjszakának titkát,
Mert ez nagyon furcsa karácsony:
A magyar nép lóg most a fákon.

És a világ beszél csodáról,
Papok papolnak bátorságról.
Az államférfi parentálja,
Megáldja a szentséges pápa.
És minden rendű népek, rendek
Kérdik, hogy ez miégre kellett.
Mért nem pusztult ki, ahogy kérték?
Mért nem várta csendben a végét?
Miért, hogy meghasadt az égbolt,
Mert egy nép azt mondta: "Elég volt."

Nem érti ezt az a sok ember,
Mi áradt itt meg, mint a tenger?
Miért remegtek világrendek?
Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.
De most sokan kérdik: mi történt?
Ki tett itt csontból, húsból törvényt?
És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebegve, mert régepp nem értik –
Ők, akik örökségbe kapták –
Ilyen nagy dolog a Szabadság?...

Angyal, vidd meg a hírt az égből,
Mindig új élet lesz a vérből.
Találkoztak ők már néhányszor
– a gyermek, a számár, a pásztor –
Az alomban, a jászol mellett,
Ha az Élet elevent ellett,
A Csodát most is ők vigyázzák.
Lebeletükkel állnak strázsát,
Mert Csillag ég, hasad a hajnal,
Mondd meg nekik –
mennyből az angyal.

(New York, 1956.)

Faludy György

Ezerkilencszázötvenhat,
te csillag

Ezerkilencszázötvenhat, sem
emlék
sem múltam nem vagy sem, történelem,
de lényem egy kioperálhatatlan
darabja, testrész, ki jöttél velem
az irgalmatlan mindenségbe,
hol a
Semmi vize zubog a híd alatt,
melynek nincs korlátja: – élet-
temnek
te adtál értelmet, vad álmokat
éjjelre és kedvet a szenvedéshez
meg örömet; mindig te fogtál
kézen
ha botladoztam, magasra emel-
tél
s nem engedted, hogy kifullad-
jak vénen,
ezerkilencszázötvenhat, te csil-
lag,
a nehéz út oly könnyű volt ve-
led!
Oly régesrégen sütsz fehér ha-
jamra,
ragyogj sokáig még sírom felett.

Lipcsey Ildikó

20 ÉV UTÁN

A férgek párzási ideje letelt. A bogarak
döglődve úsztak a levegőben. Azután jött
az ősz s a nedveket nem nyelte el a föld.
De kifogja le a kezéd, ha batvan darab
pirula gurul csábítóan feléd?
A lapok első oldalán közölték: a rigó
füttyébe belerohant egy vonat.

Végül

az énekesmadarakat száműzték Szibériába.

Budapest, 1976.

november

* * *

In memoriam Köteles Pál

ERDÉLYI ÚTINAPLÓ

4.

Kalotaszentkirályon csujogatót rikolt
hajnalban a kimerült mennyegzői sereg
a szomszédban halotti torra gyülekeznek.

Forr a must a püspök úr pincéjében
a víg murfatlár és a jó kükküllőmenti
és a távolban megkondul egy kolomp.

Nagyenyeden az öreg menzán merül a kanál
majd felolvasnak az önképzőkörbeliek
a börtön előtt székelő Antigóné vár.

Tordán a piacon kínlódvá veszi a levegőt
a lacipecsenye alatt a hamvadó parázs
a kamrákban hecsedlis üvegek unatkoznak.

A szucseági dombok felett pára száll
piknikezni indulnak a pajzán rigók
a fináncok szilvapálinka után koslatnak.

A templomokban felzúgnak az orgonák
sűrűn zizegnek az imakönyvek lapjai
és a kis öregasszonyok fekete szoknyái.

A Házsongárdon valaki gyertyát gyűjt
maradékaikat Isten kegyelmébe ajánlja
– tiltott ének köröz a város felett.

Távcsöves puská kíséri az utas minden lépését...

1994. november

PILLANATFELVÉTEL

5.

A Főtéren a torony megremeg
mellette kiadott lövészárok.

Felbő s a gyermekkor
meghitt benzinszaga úszik a város felett.
A Petőfi utcában egy roskatag ház falánál
kilakoltatott lim-lom rozsdásrugójú divány

EGY VÁZÁBAN DÁLIÁK

Az utas hogy jobban fájjon
bekandikál egy udvaron
ablakban a muskátlik
túléltek az özvegyet.

Kirándulóbusz menetrendszerint

a Házsongárdhoz megérkezett.

VÖDÖRBEN VÁGOTT VIRÁG DÁLIÁK

Madarak költöznek

iratokat temetnek

halottat öltöztetnek

emitt várfaltöredék

Imola törzshelye. Te leány, merre jársz?

Váratlanul felbukkan egy templom

MINT A TELIHOLD AZ OLTÁRON DÁLIÁK

Az átjáróház udvarán galamb biceg

egy Ileana nevű macska szemez vele

meghitt közelségben ajtók egymás mellett

a lakók elhunytak és kivándoroltak.

Az árkádok alatt konstantinápolyi bangulat
valutázók, csempészek, és hamispénzbevéltők
A SARKON A GRÓFNŐ VIRÁGOT ÁRUL, DÁLIÁT
Az Ursusban az asztalok katonás rendje, a
tányérokon mititei, Van Gogh-sárga mustár
alumínium evőeszköz, sör. A városházán a
bonatyák dátumokkal zsonglörködnek.

A könyvesboltokat is száműzték

helyükön bankok terpeszkednek.

A SZÉFBEN SOK MILIÁRD, A VITRINBEN DÁLIÁK

A piacon áfonyaszemek hempergőznek

enyhe jubakolszag terjeng

és pepsit árul a jövevény.

Valahol a Nagy-Szamos utcában

egy udvar, gaz, tyúk, egyéb háziállatok

a végében menedékjogot nyert a Korunk.

ELŐTTE LÁBON BOKORNYI DÁLIÁK

Kajszibarack, málnaszínben fürdik a Kossuth utca
egy asztalt körülülnek az ösök különös halotti tor
a férfiak snapszot isznak, vaníliakifli illata
fátyolként lebeg, harmónium szól halkán, bár a
billeentyűjéhez nem ért senki, asszonyok pörögnek
tornyozott bajkoronájuk leomlik, hull a vakolat

KEZÜKBEN KECSÉS KARMESTERPÁLCA DÁLIÁK

A Pata utcai kocsmából egy rokon tántorog

óh bevonulás! óh gyönyörű szeptemberünk

közel batvan éve történt

A katedrálisban nyolc püspök és a hívek

színe előtt képviselőink esküt tettek

ez meg tegnap történt.

A KERTEKBEN HOSSZÚNYAKÚ DÁLIÁK

A százéves macskaköveken szerte-szét

az Operával átellenben, hol

Avram Iancu vigyázza, inti a várost

mint Londont az admirális

a Szentpéter-i templomtól a Kálvária dombig

a látogató léptei alá szőnyeg legyőzött

DÁLIÁK VÉRZŐ FEJE SIMUL MEGADÓAN

1996. augusztus

1956. Megtorlás a határokon kívül

A KOLOZSVÁRI EGYETEMI HALLGATÓK PERE

Román Népköztársaság
A kolozsvári harmadik katonai
körzet katonai törvényszéke

A 628/1957-es számú ügycsomó
a 722. számú végzés

**Ítélet az 1957. április 22-i nyílt fel-
lebbviteli tárgyaláson**

A kolozsvári harmadik katonai tarto-
mány törvényszéke az 1956/2-es szá-
mú törvény értelmében a következő
személyekből áll:

Elnök: Camenița Ioan, hadbíró alezredes
Bíró: Lazar Tudorache, hadbíró őrnagy
Bíró: Gherciciu Ioan, hadbíró százados
Katonai ügyész: Iscrulescu Nicolae,
hadbíró százados

Titkár: Jumate Alexandru

Összeültek, hogy megtanácskozzák és
döntsének az alábbiak fellebbezési ké-
relmének ügyében.

1. Várhegyi István, civil: 1932.
március 23-án született Kolozsváron.
Zsuzsánna, román állampolgárságú,
magyar nemzetiségű fia, nem tagja
semmilyen politikai szervezetnek, a
kolozsvári bölcsész- és történelem kar
harmadéves hallgatója, nő, egy gyer-
mek apja, semmilyen vagyona nincs,
utolsó lakhelye: Kolozsvár, Grigorescu
utca, 72., büntetlen előéletű.

2. Koczka Ferenc György, civil:
1938. július 28-án született, Karán-
sebesen, Temesvár tartományban, Fe-
renc és Edith fia. Mindketten magyar
nemzetiségű román állampolgárok;
IMSZ-tag (Ifjúsunkás Szövetség),
nőtlen, másodéves bölcsész hallgató,
utolsó lakhelye: Kolozsvár, Augusztus
23-a utca, 24. szám, nem volt elítélve.

3. Kelemen Kálmán, civil: 1938.
október 12-én született Marosvásárhe-
lyen, magyar nemzetiségű román ál-
lampolgár József és Katalin fia, IMSZ-
tag, nőtlen, nincs vagyona, a bölcsész-
kar másodéves hallgatója, utolsó lak-
helye Kolozsváron: Augusztus 23-a u.,
34., diákkollégium, nem volt elítélve.

4. Nagy A. Benedek, civil: 1938.
május 29-én született Kolozsváron, a
magyar nemzetiségű román állampol-
gár András és Mária fia, IMSZ-tag, a
Bolyai Egyetem harmadéves történe-
sz hallgatója, nincs vagyona, nőtlen, utol-
só kolozsvári lakhelye: Puskin u. 7.
szám, Józsa Béla diáktotthon, büntet-
len előéletű.

A fentiek fellebbezési kérelmet nyúj-
tottak be a kolozsvári Katonai Tör-
vényszék 1957. március 2-án kihirde-
tett 68-as számú ítélete ellen. A felleb-
bezési kérelmet az 1957. április 17-i
tanácskozáson vitatták meg, a döntést
írásban rögzítették. Mindez szerves
része a jelenlegi döntéshozatalnak és
a következő végzés született.

A törvényszék először szót adott a
fellebbezők védőinek.

**1. Várhegyi István fellebbező védő-
ügyvédje,** Kapcza Imre, szóban megin-
dokolta, hogy védenice miért kérte írás-
ban a fellebbezést, amelyet a dosszié-
hoz csatoltak. A védőügyvéd a büntető
törvénykönyv 400/1 és 400/2 szakasza
alapján arra hivatkozott, hogy az ítélet
megalapozatlan és nem törvényes, mi-
vel az igazság kiderítésénél nem vettek
figyelembe minden tényezőt, nem tar-
tották be a védekezéshez való jogot, s
megsértették a büntető perrendtartás
131. szakasz 5. és 7. bekezdésének, a
229. szakasz 9. pontjának, a 322 sza-
kasz 6. pontjának előírásait.

A védőügyvéd arra hivatkozott,
hogy az ítélet törvénytelen, mivel még
nem bizonyított az a bűntény, amely-
nek alapján a fellebbezőt elítélték,
megsértették a büntető perrendtartás
327. szakaszának III. bekezdését, és a
322. szakasz 6. pontjának előírásait.
Végezetül: az ítélet megalapozatlan, s
a fellebbezésében ezért kérte a bünte-
tés kiszabásánál az enyhítő körülmé-
nyek figyelembevételét. Kérte a felleb-
bezési kérelem elfogadását, a büntetés
csökkentését, az ügy újratárgyalását,

az igazság megállapítását. Kiegé-
szítőleg kérte a büntető törvénykönyv
157. szakaszának figyelembevételét, s
a törvény által kiszabható legkisebb
büntetést.

**2. Koczka György fellebbező védő-
ügyvédje,** Grosaru Aurelian, szóban
kifejtette a fellebbezési kérelem indí-
tóokait, amelyeket írásban csatoltak a
dossziéhoz. A büntető perrendtartás
400/2-es szakaszára hivatkozva azt ál-
lította, hogy az ítélet nem megalapo-
zott, s a bíróság nem vett figyelembe
minden körülményt az igazság megál-
lapításánál. A bizonyítási eljárás nem
volt teljes, a védelem érveit nem érté-
kelték megfelelően, így a megoldás
sem igazságos, a büntetés túlságosan
súlyos, a vádlott büntettséghez viszonyít-
va. Így kérte a fellebbezési kérelem el-
fogadását, a törvény által megengedett
legkisebb büntetés kiróását.

**3. Kelemen Kálmán fellebbező védő-
ügyvédje,** Tatuș Crișan, amikor szót
kapott, elmondotta a fellebbezési ké-
relem indítóokait, jelezte, hogy írásban
csatolták a dossziéhoz. A fellebbezés
a büntető perrendtartás 400/1 és 400/
2-es szakasza által előírt semmisségi
lehetőségen alapszik. Úgy értékelte,
hogy a büntetés megalapozatlan és tör-
vénytelen, a védelem által felhozott bi-
zonyítékokat nem értékelték megfele-
lően, a büntetés pedig túlzottan nagy,
az elkövetett tettekhez viszonyítva.
Ennek alapján kérte, hogy a fellebbe-
zési kérelmet a bíróság fogadja el, kér-
te a büntetés semmisnek nyilvánítását,
a törvény biztosította legkisebb bünte-
tés kiróását.

**4. Nagy Benedek fellebbező védő-
ügyvédje,** Nemes István, szóban kifej-
tette a fellebbezés indítóokait. Megje-
gyezte, hogy a kérést írásban a dosszié-
hoz csatolták. A büntető perrendtar-
tás 400/2-es szakaszára hivatkozva
kérte az ítélet felfüggesztését, rámutat-
va, hogy a bíróság nem vette figyelem-
be a védelem minden bizonyítékát, az

igazság kiderítésében, az ítélet nem igazságos, mivel a fellebbezőre kirótt büntetés túlságosan súlyos, az elkövetett tettekhez, s annak körülményeihez viszonyítva. Mindez azért, mert a bizonyítási eljárás nem volt teljes, s azokat nem értékelték megfelelően. Éppen ezért kéri, hogy a fellebbezési kérelmet fogadják el, kérte a kirótt büntetés felfüggesztését, az ügy újratárgyalását, kiegészítésként kérte: a törvény biztosította minimális büntetés kiróvását.

A katonai ügyész kért szót, hivatkozott az ügycsomókban lévő bizonyítékokra, a fellebbezési kérelmezők bűncselekményére, kérte, hogy a fellebbezési kérelmeket, mint megalapozatlanokat, a bíróság utasítsa vissza, továbbá kérte, hogy a fellebbezési kérelemben kifogásolt büntetést nyilvánítsák megalapozottnak és törvényesnek.

Ezt követően a Törvényszék, az 1957. április 17-i fellebbezési tárgyalást követően, mivel nem állt kellő idő az ügycsomó áttanulmányozására, az ítélet kihirdetését 1957. április 22-re halasztotta, amikor is a Törvényszék folytatta az ítélet meghozatalához szükséges titkos megbeszélést, ugyanolyan összetételben, mint április 17-én, amikor az 1957. március 2-i, 68-as számú ítélet ellen Várhegyi István, Koczka F. György, Kelemen J. Kálmán és Nagy A. Benedek fellebbezési kérelmet nyújtott be, a Katonai Törvényszék megerősítette a korábbi ítéletét, amelynek értelmében Várhegyi Istvánt 7 (hét) évi, Nagy Benedeket 5 (öt) évi fogházra ítélte, a felbujtás, bujtogató büntetettének elkövetéséért, a büntető törvénykönyv 327. szakasza, III. bekezdése alapján, összekapcsolva a büntető törvénykönyv 157. szakaszával.

Minden vádlottat a törvényszék kötelezett 100 lej perköltség megfizetésére. A bíróság a 463. szakasz alapján Várhegyi Istvánnak, Koczka Györgynek és Kelemen Kálmánnak az 1956. november 18-tól, Nagy Benedeknek pedig a november 24-től kezdődő előzetes letartóztatásban lévő időszakot beszámította a büntetés letöltésébe.

Az ítélet meghozatalánál a bírói testület a következőket vette figyelembe:

1. Várhegyi István vádlottat 1952-ben kizárták a Bolyai Egyetemről, ahol

a bölcsész és történelem kar hallgatója volt. Ugyanakkor kizárták az IMSZ-ből is, mivel ő Erős Lajos, volt római katolikus lelkész befolyása alatt állott. Erős Lajos ellenforradalmi tevékenységéért jelen pillanatban börtönben ül. Egyike volt, aki misztikus propagandát fejtett ki, s a rendszer ellen agitált.

Az egyetemről való kizárása után négy évvel, 1956. októberében, Várhegyi Istvánt visszafogadták az egyetemre, mint harmadéves történész és bölcsész hallgatót. 24 nappal a Bolyai Egyetemre való visszafogadása után Nagy Benedek segítségével vádlottársaival együtt, sikerült bejutnia a történelem-bölcsészkar diákszövetségének vezetőségébe. 1956. október 24-én, amikor megalakult a diákszövetség, még sikerült befurakodnia Nagy Benedek, Koczka György és Kelemen Kálmán vádlottaknak. Néhány nappal a diákszövetség vezetőségének megválasztása után, Baróti Pál egyetemi hallgató, az ideiglenes szervező-bizottság tagja a Bolyai Tudományegyetemen, az országos diákszövetség alelnöke, gyűlést hívott össze, ahol megválasztották a 16 tagú helyi diákszövetségi vezetőséget. A gyűlésnek az volt a célja, hogy ismertessék az országos Diákszövetség vezetésének utasításait, s egymás között elosszák a rájuk háruló feladatokat. Ezen a gyűlésen Baróti Pál javasolta a helyi diákszövetség vezetőségének, hogy amíg megkapják az országos diákszövetség programjavaslatát, az alapszabálytervezetet, állítsanak össze – az országos program alapján – egy munkatervet, s annak alapján dolgozzanak.

Ezen a gyűlésen ismertették az utasításokat, hogy tájékozódjanak, vegyék figyelembe a még érvényben lévő országos munkatervet. Ez utóbbit az 1956. október 24-i gyűlésen feldolgozták, s kérték a Román Munkáspárt Központi Vezetősége 1956. júniusi előírásainak a diákszövetségek megalapítására és működésére vonatkozó határozatainak betartását.

Várhegyi István vádlott és három vádlott társa kifogásolták az egyes hatásköröket, azok megnevezését. Mindezt tették a Diákszövetségek központi szervező bizottsága utasításainak szellemében. Hasonlóan kifogásolták, hogy a diákszövetséget az IMSZ vezesse és irányítsa. A fent nevezett Baróti Pál által összehívott gyűlésen

nem választották szét a hatásköröket, mivel Várhegyi vádlott azt javasolta a diákszövetség vezetőségének, hogy őt bízta meg, hogy egy hattagú egyetemi hallgatóból álló bizottsággal közösen kidolgozza a munkatervet. A hattagú bizottságot a diákok köréből választották, s ők tették javaslatot a hatáskörök elosztására és megnevezésére is.

A munkaterv elkészítésére és szerkesztésére vonatkozó javaslatot a diákszövetség jelenlévő vezetői elfogadták, s így megválasztották az alább felsorolt vádlottakat: Nagy Benedek, Koczka György, Kelemen Kálmán, Gyöngyösi Gábor, Zalányi Ágota.

A diákszövetség gyűlése után néhány nappal Várhegyi István vádlott, Nagy Benedek társával együtt, megszervezi a munkaterv elkészítésével megbízott bizottság első ülését, ahol Várhegyi István vádlott egy egész sor javaslatot terjesztett elő, amelyeket a bizottság tagjai minden további nélkül megvitattak és elfogadtak. Így Várhegyi István vádlottat bízták meg, hogy szerkessze meg és iktassa a munkatervbe az általa javasolt gondolatokat. Ezzel valójában figyelmen kívül hagyták az országos vezetőség megbízását, és a Román Munkáspárt Központi Vezetősége Politikai Büroja utasításaival ellentétben, ahelyett, hogy elkészítették volna a diákszövetség munkatervét, egy programjavaslatot készítettek, amely egy egész sor antidemokratikus, a diákszövetség céljaival és érdekeivel ellentétes, teljesen idegen követelést tartalmazott. A programjavaslatot az UTUNK szerkesztőségében Várhegyi István legépelte. A vádlott, annak ellenére, hogy egyetemi hallgató volt, az UTUNK szerkesztőségben korrektorként is dolgozott.

Ebben az írógépen sokszorosított, Várhegyi István által szerkesztett de a vádlottársak által kiegészített programtervezetben a következőket tűzték ki célul:

- Közvetlen külföldi kapcsolat az összes országokkal, a felettes szervek ellenőrzésének mellőzésével.
- Az állami és pártszervek vegyék figyelembe a történelem és bölcsészkar diákszövetségeinek véleményét és álláspontját, a Bolyai Tudományegyetemet érintő minden kérdésben, elsősorban az egyetemi hallgatókat és a fiatalokat érintő döntésekben.

Ugyanakkor javasolták, hogy 1957 februárjáig a tanügyminisztérium hajtsa végre az egyetemi reformot. Az egyetemi reformmal kapcsolatosan, amelyet a tanügyminisztériumra akartak rákényszeríteni, egyebek között a következőket tartalmazta:

Bolyai Tudományegyetem autonómiája,

szabad óralátogatás,

új ösztöndíjrendszer kidolgozása, hogy minden olyan egyetemi hallgató, aki sikeresen vizsgázott, az érdemjegytől függetlenül, részesüljön ösztöndíjban,

a bizottságok átalakítása népi kolégiumokká, amelyek lehetővé teszik a múlt századi erdélyi magyar népszokások ápolását és fejlesztését, s ezáltal megvalósul a magyar egyetemi ifjúság önnevelési alapelve.

Ezt a programtervezetet 1956. november 12-én Várhegyi István vádlott és társai a 16 tagú diákszövetségi vezetőség előtt bemutatták. Anélkül, hogy jóváhagyták volna, Várhegyi István felolvasta a programtervezetet, egyes pontokhoz magyarázatokat fűzött. Ezt követően vita alakult ki, és *a bizottság minden tagja megszavazta a programtervezetet, mivel Várhegyi István felbujtó beszéde, antidemokratikus követeléseai megtévesztették őket. Ugyanezen a gyűlésen elhatározták, hogy a programtervezetet az egyetemi hallgatók közgyűlésén vitassák meg, majd terjesszék a felsőbb fórumok elé, a programtervezetben foglalt követelések teljesítése érdekében.*

Annak ellenére, hogy utasították, a gyűlésen vegyen részt az IMSZ és a pártbizottság kiküldöttje, nem tartották be az utasításokat, csak a gyűlés végén véletlenül jelent meg az IMSZ-titkár, aki figyelmeztette, hogy kivonták magukat az IMSZ-szervezet utasításai alól, s példaként említette az 1956. november 12-én tartott gyűlést. Az IMSZ-titkár azt kérte, hogy másnap kapja kézhez a programtervezet egy példányát, amelyet átolvasott és átadott a Bolyai Tudományegyetem pártbizottságának és vezetőségének.

Az esemény után a diákok vezetőségét 1956. november 14-re a párt és IMSZ szervek elé hívták, ahol felhívták

a figyelmüket a programtervezet ellenséges és rosszindulatú jellegére. Ezen a gyűlésen Várhegyi István vádlott a bizottság nevében kért szót. Egy egyetemi hallgatóhoz méltatlan hangnemben beszélt. Többek között a következőket állította: ha a tanárok megakadályozzák munkájában, ha gátolják a programtervezet gyakorlatba ültetését, a diákszövetség nem teljesítheti feladatát, amiért ő nem vállalhatja a felelősséget és lemond.

Várhegyi és a többi vádlott elégedetlen volt azzal a neveléssel, amit a fiatalság az említett egyetemen kapott. Elégedetlenek voltak azzal a neveléssel is, amelyet a népi demokratikus állam biztosít a fiatalok proletár internacionalizmus és a népek közötti testvériség szellemében történő képzésére fordít. Várhegyi István vádlott, mint a diákvezetőség tagja részt vett egy gyűlésen, ahol jelen voltak a pártalapszervezet és a IMSZ-szervezet képviselői is. Ezen a gyűlésen vitatták meg annak a táviratnak a szövegét, amelyet a Bolyai Tudományegyetem hallgatói küldtek, s amelyben biztosították a Román Népköztársaság kormányát, a pártot elkötelezettségükről, s arról a tényről, hogy a jövőben is munkálkodnak a szocializmus RNK-beli építésén. Várhegyi vádlott szót kért, s a gyűlés résztvevői előtt kijelentette, hogy nem ért egyet a Román Népköztársaság kormányának külpolitikájával, olyan értelemben, hogy ő nem ítéli el a Magyarországon kitört ellenforradalmat, keményen állítva, hogy ott nincs ellenforradalom.

A magyarországi ellenforradalmi elemek iránti szolidaritás jeleként, az 1956. november 12-i gyűlésen azt javasolta az egyetemi hallgatók vezetőségének, hogy egy percnyi csenddel adózzanak a haladó crökkel és a szovjet csapatokkal vívott harcokban elesett ellenforradalmár elemek emlékének. A javaslatot elfogadták. Ugyancsak a szolidaritás jeleként, a magyarországi ellenforradalmárokkal szemben, 1956. november elsején kiment a kolozsvári temetőbe, ahol Kocsis Ágnessel és egy bizonyos Zalányival gyertyát gyújtott és egy percnyi csenddel adózott az elesett ellenforradalmárok emlékének.

2. Koczka György vádlottat szintén beválasztották az 1956. október 24-i

gyűlésen a diákszövetség vezetőségébe. Ő is részt vett a diákszövetség ülésein. Tiltakozott az ellen, hogy a diákszövetséget az IMSZ irányítsa, elégedetlen volt a diákszövetséget vezető bizottság hatáskörével is. Amellett szavazott, hogy Várhegyi István állítsa össze a programtervezetet, amellyel eleve egyetértett.

Ezt a programtervezetet a magyarországi ellenforradalom hatása alatt állították össze. Koczka György is részt vett a megemlékezéseken, ő maga kérte, hogy adózzanak az ellenforradalmárok emlékének. Ő is ellene volt a kar vezetősége által az RNK kormányának és pártvezetőségének küldendő távirat megszővegezésének.

1956. november elsején, ugyancsak a magyarországi ellenforradalommal való szolidaritás és szimpátia jegyében, a ruhája hajtókáján gyászszalagot viselt, mellette a magyar nemzeti színeket jelképező jelvénnnyel. Ő is részt vett a kolozsvári temetőben tartott nacionalista-sovén megnyilvánuláson, ahol percnyi csenddel adóztak a múlt században elhunyt magyar írók és művészek síremlékeinél.

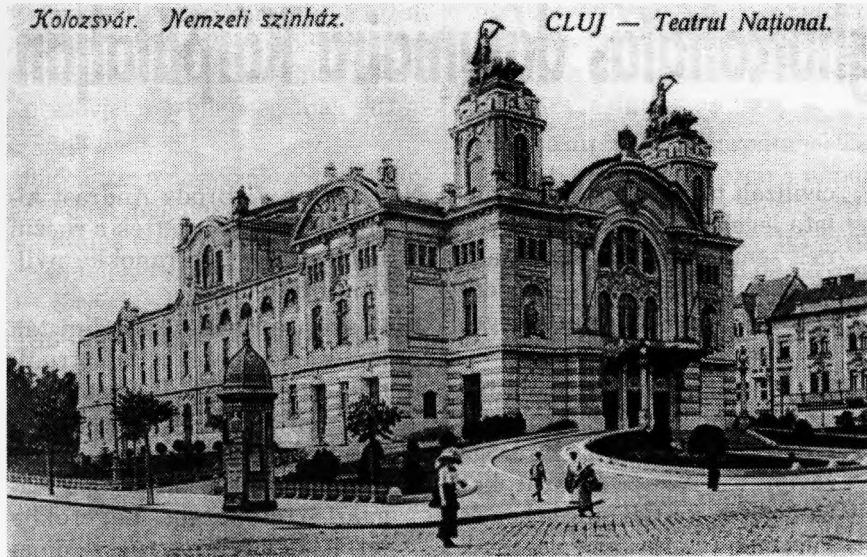
Amikor a rádióban bejelentették a Nagy Imre-kormány megalakulását, és ismertették annak programját, a vádlott Kelemen Kálmánnal együtt mulatságot rendezett, ahol mindannyian magyar nemzeti dalokat énekeltek, verseket szavaltak, s mindannyian nagyon boldogok voltak, hogy Magyarország kilépett a Varsói Szerződésből, s kijelentette, hogy a Szovjetunió vonja ki a csapatait Magyarországról, s hogy Nagy Imre programja szellemében több párt alakult.

3. Kelemen Kálmán vádlottat is beválasztották a Bolyai Tudományegyetem bölcsész kara diákszövetségének vezetőségébe. Részt vett a vezetőség ülésein, s egyetértett a Várhegyi István által összeállított programtervezettel, amelyet magáénak fogadott el, s részt vett annak terjesztésében.

Ő maga a kezdeményezője azoknak a megemlékezéseknek, amelyek az egyetemi hallgatók adóztak a magyarországi ellenforradalmárok emlékének, a ruhája hajtókáján pedig gyászszalagot viselt. Részt vett a kolozsvári temetőben tartott tüntetésszerű megemlékezésen, gyertyákat gyújtott

Kolozsvár. Nemzeti színház.

CLUJ — Teatrul Național.

Kolozsvár – Nemzeti Színház (1913)

tott, s – úgymond – adózott a múlt században élt erdélyi magyar írók és művészek síremlékeinél. Ő is ellene volt annak, hogy a Bolyai Tudományegyetem táviratot küldjön a Román Népköztársaság kormányának és a pártvezetőségnek. Egyetértett és elégedett volt Nagy Imre programjával, ő maga egy kis összejövetelt szervezett, ahol alkoholt fogyasztottak, s ahol különböző magyar irrendenta dalokat énekeltek, hogy felkeltsék a nemzeti érzelmeiket, s hogy kifejezzék szolidaritásukat a magyarországi ellenforradalmi elemekkel.

4. Nagy Benedek vádlottat is beválasztották a történelem kar diákszövetségének vezetőségébe. Az 1956. október 24-i gyűlésen, annak ellenére, hogy ismerte Várhegyi István vádlott múltbeli tevékenységét, javasolja a diákszövetség vezetőségébe. Egyetértett ő is a Várhegyi István által összeállított programtervezettel, s mindent elkövet azért, hogy a diákszövetséget ne az IMSZ-szervezet vezesse és irányítsa. A vádlottnak az volt a célkitűzése, hogy a programtervezetet minden karon terjesszék, hogy egy közös frontot alakíthassanak ki, és hogy maradéktalanul megvalósuljanak a programtervezetben megfogalmazott követelések... *(A másolatból hiányzik egy rész. A szerkesztő megjegyzése.)* ...A Katonai Törvényszék visszautasítja a nem meggyőző érveket, kéréseket, mivel az az elképzelés, hogy a tanúk ajánlásokat készít-

senek a vádlottakról, valójában létezik – írásban! – az ügycsomóban. Ugyanakkor azt is felvetették, hogy nem minden tanút hallgattak ki. Tehát a vádlottak képviselői összetévesztették a védekezéshez való jogot a "nem-következetes" tanúk kitiltásával és az egyéni védekezés jogával.

Tehát a fellebbezők képviselői összetévesztették a védekezéshez való jogot egyes következetlen tanúk visszahívásával.

A védelem állításai nem megfelelők, mivel a vizsgálati ügycsomóhoz mellékeltek a programtervezetet, a fellebbezők szüleikhez küldött leveleiket. Ugyanakkor a vádlottak levelei tartalmazták a budapesti rádió, "forradalom" idején sugárzott adásait, és a legjelesebb forradalmárok által összeállított programokat. A vádlottak valamennyi tettüket beismerték!...

Más, a perrel kapcsolatos bizonyíték nincs, így az ítélet kihirdetésének semmilyen köze nem volt az eseményekhez. Így tehát az első számú fellebbezési indokot, mint megalapozatlant, vissza fogják utasítani. Ami a második fellebbezési indokot illeti, megállapítják, hogy az ítéletek túlságosan enyhék, az elkövetett bűncselekményekhez viszonyítva, amelyeket mérsékelten minősítettek.

A magyarországi események idején a reakciós és nacionalista elemek befurakodtak a Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarának vezetőségébe, azért, hogy a diákmozgalmakat a

magyarországi eseményekhez, vagyis az ellenforradalom felé irányítsák. A diákszövetség már szervezkedett, csupán a megfelelő pillanatra várt, hogy erőszakosan, akárcsak Magyarországon, nyilvánuljon meg. Így a bizottság gyűléseket tartott, ahol egy reakciós programtervezetet fogadtak el. Hogy megerősítsék a bizottság antidemokratikus jellegét, a vezetőségbe bevették Bartis Ferenc egyetemi hallgatót is.

Bartis Ferenc személye eléggé jól ismert az események idején: 2 évvel korábban nacionalista tevékenységéért kizárták az egyetemről, 1954-ben pedig letartóztatták sovén-nacionalista tevékenységéért. 1956-ban, mivel visszavették az egyetemre, ugyanazt a tevékenységet folytatta tovább, tehát a bizottság minden tagja jól ismerte Bartis Ferencet.

1956. november elsején a bizottság a temetőben ülésezett, ahol az ellenforradalmat magasztalták, gyalázták és elítélték a "ruszlik" beavatkozását, gyertyát gyújtottak a "hősök" emlékére, a Budapesten elesettek (lázadók) iránt érzett gyász jeleként fekete szalagot tűztek a ruhájuk gallérjára, ezt követően nacionalista, reakciós nótákat énekeltek, hasonló tartalmú verseket szavaltak, hogy erősítsék a nacionalista-ellenforradalmár érzületet. Készen álltak, hogy amikor "eljön az idő", kezdődhessen a "vihar". Nyíltan bujtogattak a forradalomra.

Ugyanaz a diákbizottság egy programtervezetet állított össze, amely egyben ennek a politikai szervezetnek volt a programja, s amelynek egyértelműen reakciós, nacionalista és fasiszta jellege volt!

Ezen okokból kifolyólag a Törvényszék a NÉP NEVÉBEN elrendeli: Várhegyi István, Koczka György, Kelemen Kálmán, Nagy Benedek civilek fellebbezési kérelmét elutasítja, mint megalapozatlant. Kötelezi őket 20 (húsz) lej perköltség kifizetésére.

Felolvastatott az 1957. április 22-i nyílt tárgyaláson.

Elnök: Camenița Ioan, hadbíró alezre-des

Törvénybírák: Lazar Tudorache, hadbíró őrnagy, Ghericioiu Ioan, hadbíró százados.

Titkár: Jumate Alexandru.

Emlékeztető a meghurcoltatás dátumaira Kárpátalján

1944. október 27: a szovjet had-
erő bevonult Ungvárra.

November 13: a 4. ukrán front pa-
rancsnokságának 0036. sz. hatá-
rozata elrendelte, hogy a német
és magyar nemzetiségű hadköte-
les személyeket hadifogolytábor-
ba kell irányítani. Listák szerint
az NKVD felügyelet kíséretében.

November 14: Háromnapos mun-
kára toborozzák a katonaköteles
férfiakat.

November 18: külön menetosz-
lopokban, fegyveres kísérettel
hajtották el a becsapott férfiakat
először a szolvyvai gyűjtőtáborba,
a túlélőket pedig a Szovjetunió
belső területeire.

November 26: Munkácson a Kár-
pátontúli Ukrajna Népbizottsá-
gának I. kongresszusa kinyilvánít-
otta, hogy Kárpátalja egyesül-
ni kíván az Ukrán SZSZK-val.

December 13-14: az NKVD csapa-
tai külön bevetésként pótakciót
indítottak, hogy begyűjtsék a 18
és 50 év közötti német férfiakat.

December 16: a moszkvai külön-
leges levéltárban talált NKVD-
dokumentum szerint november
18. és december 16. között a
háterszágot védő NKVD-csapa-
tok Kárpátalján 22 951 embert
tartóztattak le és irányítottak a
hadifogoly-átvevő helyekre.

December 18: Kárpátontúli Uk-
rajna Néptanácsa mellett meg-
alakult egy különbíróóság, amely
az 1944. december 18-án kelt
dekrétuma alapján sokak tragé-
diáját okozta. Ez a különbíróóság
bárkit elítélhetett, aki a cseh-
szlovák vagy magyar rendszer-
ben valamilyen pozíciót töltött
be, függetlenül viselkedésétől,
tetteitől. Ügyvédi védelem nél-
kül hoztak önkényes ítéleteket,
büntetésként joguk volt 10 évig
terjedő fegyházát vagy vagyon-
elkobzással járó főbelővést ki-
szabni. Az ítélet pedig fellebbez-
hetetlen volt. Ez a dekrétum, a

civilizált társadalom joggyakor-
lata legelemibb követelményei-
nek sem felelt meg, Kárpátalja
magyar, ruszin és más nemzeti-
ségű értelmiségét szinte megti-
zedelte.

1945. januárjában megszülettek
az első halálos ítéletek a helyi
szovjet haderő katonai bírósága
révén. Az áldozatokat
Ungváron, a KGB pincéjében és
Percseny határában végezték
ki. Az előbbieket tetemét a Kapos
utcai temetőben az éj leple alatt,
a sírok közé hantolták el.

Július 1-7: a Kárpátaljai Népta-
nács szociális osztályának körle-
vele értelmében záros határidőn
belül kötelezik a községek veze-
tőit, hogy állítsák össze a hadi-
fogolytáborokban tartózkodók
névsorát, akik kárpátaljai illető-
ségűek.

Június 29: a Moszkvában megkö-
tött szovjet-csehszlovák szerző-
dés alapján Kárpátalját a Szov-
jetunióhoz csatolják.

1946. január 22: a Szovjetunió
Legfelsőbb Tanácsa döntése
alapján megalakult az Ukrán
SZSZK Kárpátontúli területe
Ungvár központtal.

Május elejétől: hazairányították a
munkatáborokból az életben
maradt civil férfiakat és nőket.

Május 26: koncepciós per keretén-
ben a kárpátaljai területi népbí-
róóság halálra ítélte Bródy And-
rás lapszerkesztőt, parlamenti
képviselőt a következő vád alap-
ján: „Horthy-fasiszta bérenc,
vatikáni ügynök, amerikai
kém...” A Bródy-ügy többi vád-
lottjával is kegyetlenül leszá-
moltak a sztálinisták.

Július 25: az USZSZK Legfelsőbb
Tanácsa elnökségi rendelete ér-
telmében Kárpátalján több száz
ruszin és magyar településnek
változtatták meg a nevét. A
sztálinisták beindították a ku-
láklisták összeállítását.

November 7: Bródy Andrást ki-
végzik. Megszüntették a ruszin
nemzetiséget, ukránokká nyil-
vánították őket.

1947 szeptembere: a sztálinisták
konceptiós pereket konstruál-
tak. Az USZSZK Büntető Tör-
vénykönyvének 54. paragrafusá-
ban foglaltak alapján módszere-
sen lefejezték a kárpátaljai ma-
gyar értelmiséget. Lágerekbe
juttatták a református, a római
katolikus papok legtekintélye-
sebbjeit.

1949 tavaszán: Kárpátalján is fel-
oszlatták a görög katolikus
(unitus) egyházat és a pravosz-
láv egyházba olvasztották. Az
erre a hitre át nem térő görög
katolikus papokat elítélték, Szi-
bériába hurcolták. (129 sze-
mély;) A magyar ajkú volt görög
katolikusokat ukrán nemzetisé-
gűeknek tüntették fel.

1949 őszén: néhány éven keresz-
tül, a bizalmatlanság folytán, az
1927 és 1930 között született
magyar és német nemzetiségű
fiatalok nem szolgálhattak a
szovjet hadseregben, őket a
donyeck-i szénbányákba irányí-
tották. A dezertőröket szigorú-
an börtönbe zárták.

1950: módszeresen telepítették ki
a német családokat Szibériába.
Kitelepítési szándékkal lista ké-
szült a magyar családokról is,
végrehajtását Sztálin halála
akadályozta meg.

1955. november 17: az SZSZSZK
Legfelsőbb Tanácsa Elnökségé-
nek rendelete az 1941–1945. évi
nagy honvédő háború idején a
megszállókkal közreműködött
szovjet állampolgárok közke-
gyelméről. Az amnesztiarende-
let nyomán az év végéig sok
száz, koholt vádak alapján el-
ítélt kárpátaljai magyar, német
és más nemzetiségű térhetett
haza a szibériai lágerekből. Az
életben maradottakat még sok-

sok esztendőn keresztül a bizalmatlanság övezte a helyhatóság részéről. Mint volt elítélteket, a szovjet nép ellenségeinek tartották őket.

1955 ősz: a nagyszőlősi középiskolában megalakult a politizáló fiatalok csoportja. Titkos összejöveteleket szerveztek, rölapokat terjesztettek.

1956 októbere: Mezőkaszonyban három tizenéves, köztük egy középiskolás és két egyetemista csoportot alkotva rölapokat terjesztettek, fegyveres felkelésre biztatták a környékelieket.

November: Gálacson 56-tal szimpatizáló néhány fiatal alkotott csoportot, akik szintén a magyar szabadságharc mellett álltak ki, a második világháborútól visszamaradt fegyvereket rejtegettek, rölapokat terjesztettek. A szovjet csapatok lerohanták Magyarországot.

Kádár János Moszkvából hazatérőben, Mikojannak az SZKP Elnöksége tagjának kíséretében Munkácson állt meg, hogy előkészítse szolnoki beszédét, illetve felhívását a magyar néphez, miszerint megalakult a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány.

November 8: az általános szovjet hadművelet folyamán letartóztatottak közül a KGB tisztjei 767 főt Csap állomásra irányítottak.

November 15: az ungvári börtönben, a belügyminisztérium jelentése szerint, 846 magyarországi fogoly volt. Közöttük 23 nő. 463 főt további fogvatartás céljából Sztrij és a drohobicsi terület börtöneibe szállítottak.

December 10–20: Leponyvázott teherautókon a magyarországi letartóztatott felkelőket visszaszállították s átadták őket a megyei börtönöknek.

December közepén a Nemzetközi Vöröskereszt és más nemzetközi szervezetek erőteljesen tiltakoztak amiatt, hogy a letartóztatottakat a KGB parancsnoksága Szibériába kívánta to-

vábbszállítani. A szovjet hatóság az ezzel kapcsolatos előkészületeket a nemzetközi nyomás hatására leállítja.

1957. január 24: a Kárpátaljai Területi Népbíróság ezen a napon hirdetett ítéletet a mezőkaszonyi politizáló csoport ügyében. Szécsi Sándort, Ormos Istvánt és Ormos Máriát szovjetellenes tevékenység miatt több évi szabadságvesztésre ítélték.

1959. január 30–31: a Kárpátaljai Területi Bíróság ítéletet hirdetett a gálócsi fiatalok ügyében, akik 56 októberében rölapokat terjesztettek, fegyvert rejtegettek. Pasztellák Istvánt és Perduk Tibort több évi szabadságvesztésre ítélték, Molnár Lászlóval szemben megszüntették az eljárást.

1958. december 2: Gecse Endre református lelkészt, aki korábban Gálacson tevékenykedett, a huszti református templomból koholt vádak alapján elvitték.

1959. január 7: Gecse Endre lelkész a KGB pincéjében a kínvallatásokba belehalt, a nyilvánosság kizárásával hantolták el az ungvári Kapos utcai temetőben.

1959. május 22: amnesztia alapján Varga Jánost és később társait is feltételeken szabadlábra helyezték.

1959. szeptember 18: Perduk Tibor, a gálócsi csoport tagja ezen a napon szabadult, s térhetett haza a rovníi területről.

1960. július 6: az 1956 őszén aktívan tevékenykedő kárpátaljai fiatalok közül Omos István, a kaszonyi csoport tagja a legkésőbb szabadult a Mordvin ASZSZK 11. sz. politikai lágerből.

1991. április 17: az Ukrán SZSZK-nak ezen a napon kiadott rehabilitációs törvénye alapján a közeli hónapokban az 56-tal kapcsolatban elítélt fiatalokat rehabilitálták, az erről szóló igazolványt mindegyikük kézhez kapta.

1991. október 21: a KMKSZ Elnöksége memorandumot bocsá-

tott ki az 1956-os magyarországi forradalom évfordulójára. Ezen a napon Kárpátalja történetében Ungváron először gyűltek össze a KMKSZ városi szervezetének kezdeményezésére az értelmiségiek, hogy megemlékezzenek a magyarság életének egyik legfontosabb eseményéről, az 1956-os forradalomról, s hogy méltassák a kárpátaljai magyar politikai foglyok bátor tetteit.

1991. október 25: A KMKSZ gálócsi alapszervezete ezen a napon a templom belső falán emléktáblát avatott Gecse Endre lelkésznek, akinek földi maradványait a Kapos utcai temetőből a gálócsi temetőbe vitték át.

1992. március 7: a KMKSZ harmadik közgyűlésén Milován Sándornak, a szövetség itt megválasztott alelnökének Povázsai Sándor, a Magyar Köztársaság megbízott főkonzulja Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének nevében átnyújtotta az 1956-os emlékérmét.

Április 15: Dupka György, a területi tanács képviselője, a rehabilitációs bizottság magyar csoportjának vezetője nyílt levélben fordult Göncz Árpádhoz, a Magyar Köztársaság elnökéhez, hogy egyformán értékelje mindazok tevékenységét, akik az 1956-os eszmékkel felvértezve példamutatóan helytálltak Kárpátalján. Így az 1956-os emlékérem adományozását kérte mindazoknak, akik politikai lágerekben raboskodtak.

1993. március 13: a KMKSZ részéről 56-os emlékéremmel tüntették ki a nagyszőlősi csoportból Varga Jánost, Illés Józsefet, Kovács Zoltánt, Dudás István (posztumusz), a mezőkaszonyi csoportból Ormos Istvánt, Ormos Máriát, Szécsi Sándort, a gálócsi csoportból Gecse Endre református tiszteletest (posztumusz), Pasztellák Istvánt, Perduk Tibort és Molnár Lászlót.

1996. augusztus: Az ukrán hatóságok elhatározták a vereckei emlékmű lebontását.

Csehszlovákiai emléktöredékek 1956-ból

“Kiirtjuk a magyarok írmagját”

Lukács József (1933) 1953 októberében vonult be katonai szolgálatra és pontosan két év múlva szerelt le. A 22. besztercebányai ejtőernyős alakulat eperjesi dandárparancsnokságán szolgált. Páncélos- és tankelhárító kiképzésben részesült. Közelharcra is kiképezték őket. Verekedni és késsel bánni tudni kellett, hogy az ellenséget teljes csöndben semmisítsék meg. A sorozáskor önként jelentkezett ejtőernyősnek.

– Az ejtőernyősök mint elit alakulat maximális kiképzésben részesültek.

Két év után visszatértem Kassára. Azzal bocsátottak minket utunkra, hogy adott esetben nem behívóval, hanem futár útján hívnak be minket.

Ez a pillanat 1956. október 23-án érkezett el. Este 23 óra tájban dörömböltek családi házunk ajtaján, mely akkor a Felszabadulás téren állt, a szökőkúttal szemben. Tíz percet kaptam a csomagolásra. A katonai dzsip kint várt a ház előtt. Saját, eperjesi alakulatomhoz szállítottak be. A kaszárnnyában nagy volt a zsvaj. A Zápotockyról elnevezett ejtőernyős laktanyában a beosztásom szerinti posztot foglaltam el. Pillanatok alatt beöltöztem, a katonai vitorlavászonra kiszórták számolatlanul az éles lőszert és a kézigránátokat.

Eleinte semmilyen eligazítást sem kaptunk. Csak annyit sejtettünk, valahol nagy baj lehet. Azt mondták, készségben kell tartani az egész alakulatot. Kiadták a parancsot, felöltözve, katonabakancsban kell aludnunk.

Arra gondoltam, hogy Csehszlovákiában történhetett valami. De nagyapám a bevonulásom napján annyit vett észre, hogy a budapesti rádió reggel csak zenét sugárzott, és ezt gyanúsnak tartotta. Ő csak magyarul tudott és ezért mindig a pesti rádió híreit leste. Azon kívül csak bizonytalan híreket hallottunk.

Másnap a kaszárnnyában felélénkült a tevékenység. Ötszáz-hatszáz ember szorult itt össze. A tüzekeknek is kiosztották az éles lőszert. A gépkocsik tartályát színültig betöltötték.

A második napon végre politikai eligazításban részesültünk. Közölték velünk, valamiféle zrí van a Varsói Szerződésen belül és valamelyik szomszéd országgal van gond. Később elmondták, Magyarországon a magyarok fellázadtak a szlávok, a kommunizmus és a Szovjetunió ellen. Pontosan ebben a sorrendben mondták.

Ezután egy napra rá a tőke-terebesi katonai alakulat felhívását ismertették azzal, hogy a terebesiek már aláírták, mi sem maradhatunk ki ebből. Egy fiatalember lejött a körletünkbe. Behívtak minket a politikai szobába és ott felolvasták a szöveget, melynek lényege a következő volt: Követeljük önkéntes bevetésünket a magyarok ellen. Ígérjük, hogy eskünkhöz hűen, kiirtjuk még a magyarok írmagját is a szlávok nevében!

Ezt mindenki büszkén aláírta. A századból egyedül én tagadtam ezt meg. Rólam azt terjesztették az alakulatnál már korábban is, ha minket Magyarországon bevetnek, akkor én hátulról lelövöm őket. Ez persze csak feltételezés volt, de akkor komoly vádként hatott. Mindenki tudta ugyanis rólam, magyar vagyok és Magyarországon rokonaim élnek.

Századunk 80 százalékos cseh volt. Négyen voltunk magyarok, a többiek szlovákok voltak.

Alakulatomat Kassára irányították. Az eperjesi repülőtérre szálltak föl és a kassain landoltak. A kaszárnnya kiürült. Én ejtőernyőket csomagoltam fémhüvelyekbe, amelyeket a desszantosoknak szoktak ledobni a bevetés helyén.

Egy hét múlva szó nélkül leszereltek, mondván, túl sokan vagyunk, ránk nincs szükség.

Akkor nem tudtam meg többet, de társaimmal és parancsnokaimmal később is kapcsolatban maradtam. Ők állították, hogy a Balaton-

tól északra, Győr-Sopron vonalán feladatuk a menekülők útjának elzárása volt, nehogy átlépjék az osztrák határt. Ezeket az embereket el kellett volna fogniuk és át kellett volna adniuk az orosz parancsnokságnak. Ha ellenállásba ütköztek volna, akkor természetesen engedélyezték nekik a fegyverhasználatot. Más feladatot nem kaptak.

Tudtam, egykori parancsnokaim a mai Dargov áruház sarkán szoktak megállni, így több ízben odamentem hozzájuk beszélgetni. Úgy századparancsnokommal, Hliníkné századossal, mint az alakulat politikai tisztjével, a cseh nemzeti-ségű Novotnyval.

Hliník, akivel több ízben beszélgettem erről, sohasem tagadta, hogy egységét bevetették Magyarországon. Elmondta, a szovjetek magasra értékelték akkori tevékenységüket és a tisztek egy része – mintegy jutalomképpen – a moszkvai hadiakadémián tanulhatt. Közöttük volt ő is.

Ezt támasztja alá az a korabeli értesülés is, melyre máig emlékszem, hogy állítólag csehszlovák páncélosok harcolnak szovjet zászlók alatt a forradalom ellen. Ezt valószínűsíti az az akkori értesülés is, melyet Discantini László, néhai besztercebányai jogász közölt. Az egyik csehszlovák tiszt, aki a jogászoknak rendszeresen tartott politikai előadásokat, abban az időszakban nem mutatkozott. Később csak annyit mondott: Odaát voltam, elvtársak.

1968-ban e sorok írója prágai diák volt. Gyakorta a megfordultunk a patinás U Fleku sörözőben. 1968. augusztus 21-e, a szovjet invázió után a cseheket is foglalkoztatta a Prágai Tavasz és az '56-os magyar forradalom közötti párhuzam. Egy alkalommal beszélgetésbe elegyedtem, egy középkorú férfival, aki közölte, 1956-ban katonai szolgálatát teljesítette és átdobták őket az osztrák-magyar határra, hogy gátolják meg a magyarok menekülését. Beásták magukat és teljesen tanácstalanul szemlélték a

tömegek exodusát. Mivel az egyértelmű parancs késett, a többiek azon a szakaszon beszélgetőtársamhoz fordultak, akinek tizedesként a legmagasabb rangja volt: Lőjenek vagy sem? „Feküdjetek az árokba és hagyjátok őket békén!” – válaszolta nekik.

Önzetlen segítség

Grósz Károly november 11-én, vasárnap megkapta Münnich Ferenc belügyminisztertől a hozzájárulást, hogy Borsod megyében hozzáfoghasson a fegyveres karhatalom megszervezéséhez is.

A szovjet megszállás után Grószot bízták meg a sajtó újraindításával is, ám mivel a nyomdák sztrájkoltak, az Északmagyarország MSZMP-es változatát Kassán nyomtatták.

Gánóczy Andor, aki abban az időben a kassai nyomdában dolgozott, részt vett e lapszámok előállításában. Elmondása szerint Grószék a lap anyagát lehozták a magyar-szlovák határra, ahol már az elvtársak vártak rájuk. Az anyagot elszállították Kassára és ott ki-nyomtatták a Kossuth-címeres újságot. Gánóczy szerint három szám készült ilyen módon. A december 13-ai, a 14-ei és a 21-ei. A magyar elvtársak ellenszolgáltatásképpen néhány üveg pálinkát küldtek a nyomdászoknak, amit azok el is fogyasztottak.

Az 1956. november 25-én kiadott elismervény szerint Gánóczy Andor 33 korona értékben 8 órát dolgozott le a magyar dolgozók megsegítésére.

Urbán Ernő, a kassai Pravda nyomdaüzem igazgatója 1957 novemberében kitüntetést és oklevelet vett át ezért a munkáért a magyar konzul kezéből. Az oklevél szövege szerint, „A Szabad Magyar Szakszervezetek szívből köszönik Önöknek az önzetlen segítséget, amelyet a magyar népnek nyújtottak a proletár internacionalizmus szellemében az 1956-os októberi ellenforradalom után.” A dátum: Budapest, 1957. november.

„Fasizmus, sovinizmus, fajgyűlölet”

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának Tájékoztatási Hivatala által kiadott Fehér Könyvet hamar megjelentették szlovákul is. A pozsonyi Pravda, Szlovákia Kommunista Pártjának központi lapja folytatásokban közölte. Maga a könyvsorozat szlovák nyelven 56 ezer, magyarul 16 500 példányban látott napvilágot. A szlovák kiadás II., III. és IV. részének címlapját Lőrincz Gyula szlovákiai magyar kommunista politikus, pártfunkcionárius, festőművész készítette.

Az „ellenforradalommal” foglalkozó írások természetesen osztályharcos álláspontból ítélték meg az

eseményeket, bizodalmukat fejezték ki, hogy a magyar munkásosztály megőrizte egészséges magvát, ám „fasiszta hordák” és „fasiszta bandák” rémtetteiről számoltak be. Frantisek Hecko, állami díjas író középkorról, fehér terrorról és fasisztákról írt.

Sőt francia újságírókra is hivatkozott a Pravda, akik állítólag arról számoltak volna be, hogy „magyar fasiszták vadállati cselekedeteket” követtek el, és horthysta tisztek aktív részvételéről regélt. Horthyból a csehszlovák történelemírás fasiszta diktátort kreált, aki az első bécsi döntés után a szlovákok főmumújának számított. Tehát a rá való hivatkozás már burkolt formában a szlovák nacionalizmusra apellált. „A Horthyra való emlékezés gyakran meglátogat néhány lelket Magyarországon” – hivatkozik a lap a francia AFP hírügynökségre. Egy másik cikk a lengyel Tribuna ludut idézi: „A legféltelenebb nacionalista és szovjetellenes demagógia jelszavai jelentkeztek, és visszaéltek a lakosság kevésbé öntudatos rétegével.”

C. Suchy cikke a fasisztázáson kívül megemlíti, hogy „megszóltalt a magyar ellenforradalom érdekében a magyar fasiszta diktátor, Hitler barátjának, Horthynak a fia.” Írásának egyik alcíme is önmagáért beszél: „Fasiszták és horthysták az ellenforradalom élén”. Leszögezi, fel kell venni a harcot „a demagóg burzsoá-nacionalista jelszavak ellen, melyek között találunk régi, irredenta jelszavakat is, melyek Nagy Magyarország kialakítását követelik, beleszámítva Szlovákiát és Erdélyt is.”

Az idézetek sorát zárjuk egy „gyöngyszemmel”: „A fasizmus, sovinizmus és fajgyűlölet mérge itt orgiáit ünnepelte.”

Természetesen, ezek a megnyilatkozások arra irányultak, hogy a szlovákok ne vállaljanak szolidaritást a magyarokkal és Csehszlovákiában ne kerüljön sor zavargásokra. De ezt olyan aljas módon tették, amire magyarázatot lehet találni, de felmentést nem. A kommunista párt korifeusai a magyar nép legtragikusabb XX. századi pillanatát használták fel alantas ösztönök szítására. S tán ez az egészben a legdöbbenetesebb.

BALASSA ZOLTÁN

A kassai nyomdaigazgatónak átadott oklevél

SZILÁGYOSOMLYÓI SIRATÓ

Azóta is foglalkoztat, hogy mi történt valójában Szilágyosomlyón 1956 őszén és végén. Sokáig hiába érdeklődtem bárkitől. Az édesapám halálakor, 1978-ban édesanyám minden olyan hivatalos papírt elégetett, amelyről úgy vélte, hogy bajt hozhat a családra. 1989 tavaszán, tehát a romániai forradalmi jellegű események előtt édesanyám is meghalt. Annak idején néha elhangzott a családban Mike Bandi neve, édesapám emlegette. Mike András a somlyai szervezkedés vezetője volt, aki 1968 óta halott. De hogy a félelem mennyire elhallgattatta az embereket, jellemző például, hogy testvéreimmel együtt csupán az édesapám halála után tudhattunk meg töredékeiben valamit abból, ami vele a börtönben történt. 1992-ben is hiába faggattam a szüleim egykori ismerőseit, az egyetlen még élő barátházaspárt, nem sikerült neveket megtudnom. Az immár kilencvenhárom esztendőes Birtalan József 1990-ben egy Boros nevű embert említett, de két évvel később, amikor újra kérdeztem, már elbizonytalanodott. Félt beszélni róla. Csak 1993 és 94 nyarán sikerült rátalálnom azokra az emberekre, akiket Somlyón annak idején meghurcoltak, vagy akik érdemben tudtak valamit róluk.

Ma már nagyjából körvonalazódtak számomra azok az események, amelyek miatt több család éveken keresztül szenvedett Szilágyosomlyón. Többesük székely család volt.

Elsőnek *Boros István* szilágyrécsi születésű embert találtam meg. Mellette a csikszenttamási származású *Szabó Zakariás* nyugalmazott gépésszel és feleségével Boros Juliannával, továbbá néhai *Józsa Márton* menyével, *Józsa Máriával*, valamint a Székelyudvarhelyről Somlyóra került *dr. Nagy Lajos* nyugalmazott ügyésszel beszélgettem.

Szabó Zakariás nyugalmazott gépészt 1956. december 6-án tartóztatták le Szilágyrécsén, ahová vendégségre gyűlt össze a rokonság. A bűnvád ellen az államellenes szervezkedés volt. Vallomása szerint 1956. október 30-tól kezdtek szervezkedni. Céljuk a fennálló rend, a diktatúra megbuktatása volt, valamint az, hogy ha a magyarországi felkelés áttérjed Erdélybe, vagy ha Ro-

Október vége közeledtén évről évre átélem ezt a különleges belső vihart, borzalmat, amelyet aztán az évek során egyre el kellett fojtanom magamban. 1956 őszének lélekszaggató szilágyosomlyói képei idéződnek meg egyre az emlékezetemben.

mániában történik megmozdulás, erre legyenek felkészülve. A vezetőjük Mike András szilágyosomlyói lakos volt, aki Háromszékről származott el a Szilágyországba. Megbélyegzett ember volt Somlyón, mert amikor 1940-ben a magyar csapatok bevonultak Erdélybe, ő elment valahová Várad mellé, és ott fogadta az érkezőket. Mikor az első magyar csapat Szilágyosomlyóra megérkezett, elsőnek Mike András szállt ki Somlyón a parancsnoki kocsiból a tisztek közül. Ennek a lépésének a következményeit később keservesen megfizette, állandóan mellőzött ember lett, munkát sem kapott.

Egyezségük értelmében mindenkinek tíz-tíz megbízható embert kellett volna beszerveznie. Mike András a helyi katonai alakulat egyik tisztjével, akinek a nevét titokban tartotta, megbeszélte, hogy szükség esetén fegyvert és lőszert szolgáltassanak számukra. Szabó Zakariás a Mike András által beszervezett emberek között Szabó Gyula építésmérnököt említette. Ő, mint Mike András, kulák családból származott. Szabadulása után őt is sokat zaklatták, emiatt a más megyében élő lányához költözött. A Szabó Gyula haláláról Szabó Zakariás 1992-ben értesült.

A beszervezett emberek közé tartozott Szilágyosomlyón Szabó Árpád, Szabó Zakariás testvéröccse, valamint Boros István, Szabó Zakariásné testvérének a férje. Őket Szabó Zakariás szervezte be. Boros István ugyancsak egy rokonát vonta be a szervezetbe, az akkor 18-20 év közötti Boros Sándort,

akinek a szülei Szilágyrécsében pártképviselők voltak. Sz. Z. – vallomása szerint – kezdettől bizalmatlanul viszonycult ehhez a fiatalemberhez, akiről azután kiderült, hogy a megbeszéléseikről rendszeresen tájékoztatta az akkori rajoni párttitkárt, bizonyos Dézsit, aki a felvett vallomásokat továbbította a Securitate-nak. A Securitate végig megfigyelés alatt tartotta a szervezkedőket, de nekik erről tudomásuk nem volt.

A somlyai szervezet eszközüvegét Mike András fogalmazta meg, erre eskette fel társait. A szervezet összekötetésben állott egy nagyváradi emberrel, Rakovszky Józseffel, akinek a fia Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetemen volt hallgató, és részese volt a magyarországi eseményeknek. Erről a kapcsolatról csupán ketten tudtak, Mike András és Szabó Zakariás. Ők ezt titokban tartották, így Rakovszky nem került a Securitate kezébe. Szabó Zakariás visszaemlékezése szerint az eskü szövege a magyarországi felkelők egyik tisztjének, bizonyos Pallavicininé a nevéhez kötődött. A lényege az volt, hogy szükség esetén – a Pallavicinivel való összekötetésük által – a magyarországi szervezkedéshez kapcsolódnak. Továbbá, ha valamilyen forradalmi esemény történik Erdélyben, akkor ennek az eseménynek a támogatói lesznek. Egyáltalán készenlétet vállalnak. Ez a szöveg, ha nem semmisítették meg, a nagyváradi katonai törvényszék irattárában található. Az iratsomó száma 182/957. „Ez az esküszöveg készítette arra a Budapestről Szilágyosomlyóra átvitt ÁVH-t, hogy 1956 karácsonyán házkutatást tartson Mike Andrásnál.”

Szilágyrécsében tehát december 6-án, délután 5 óra után került sor a Szabó Zakariás letartóztatására. A családtól való elbúcsúzásra nem volt lehetősége. A felesége, Boros Julianna öt kisgyermekkel maradt otthon minden anyagi támasz nélkül.

A két kiküldött államvédelmi hadnagy az akkori somlyai főnök, Anton Grünfeld elé hurcolta Szabó Zakariást. Hamarosan kiderült, hogy az eskü szövege már ott volt az asztalon Anton Grünfeld előtt. Szabó Zakariást még aznap éjjel a megyeközpontba, Nagy-

váradra szállították (Szilágyosomlyó 1956-ban a volt Kőrös-Crisana tartományhoz tartozott.)

Boros Istvánt ugyanezen a napon tartóztatták le. Szabó Árpádot szintén. 1956. december 6. és 1957. március 27. között mindannyian a nagyvárad Securitate foglyai voltak. Az ítéletet 1957. március 27-én mondták ki. Addig szinte naponként, külön-külön vallatták őket.

„Amikor kihallgatásra vittek, fel az emeletre, a kihallgatási irodába sötét szemüveget tettek a szememre, s így vezettek, hogy semmit sem láttam. Csak akkor vehettem le a szememről, amikor beértem a kihallgatási terembe és amikor visszavittek a cellába.” – mondta Sz. Z. Kínzás volt, de erről adatközlőim nem szívesen beszéltek. Szabó Zakariás megemlégett a hideg vízzel töltött cellát, amely egyike volt a legveszélyesebb kínzóhelyeknek. Egy ilyen cellába zárták Mike Andrást egy teljes éjszakára. Olyan tüdőbetegséget kapott, amelybe aztán a szabadulása után belehalt.

A kihallgatás során tanúkra nem volt szükség. Az esküszöveg és Boros Sándor tájékoztatása alapján – három büntető törvénycikk értelmében – ítélték el a somlyai foglyokat. Ezek a következők voltak: a 199-es törvénycikk hazaárulásra és kémkedésre, a 185-ös tiltott fegyverviselésre és a 209-es államellenes szervezkedésre vonatkozó. Ezekből végül megmaradt a 209-es törvénycikk 2/B jelzésű paragrafusa, a másik kettő a nyomozás során elmaradt, mert azok nem feleltek meg a valóságnak.

– Szabó Zakariás kihallgató tisztje Vasile Stanculescu törzsfőhadnagy volt. 1957 februárjának vége felé – a vádlott – lehetőséget, engedélyt kapott arra, hogy a maga iratcsomóját átolvashassa. Ekkor tűnt fel neki, hogy a Boros Sándor iratkötege négy helyen le van ragasztva. Azt is szerette volna látni, de áttekintésére engedélyt nem kapott. „Körülbelül két hét múlva újra felvittek a kihallgató irodába, ahol aztán egy magyar ÁVH-s hadnagy hallgatott ki, de jegyzőkönyvbe nem foglalta a kihallgatást” – mondotta.

1957. március 27-én mondták ki az ítéletet. Mike Andrást 15 évi nehézbüntőre, Szabó Zakariást, Szabó Árpádot és Boros Istvánt 7-7 évi nehézbüntőre, Szabó Gyulát 3 évi nehézbüntőre ítélték. Ehhez járult mindnyájuk esetében a teljes vagyonelkobzás. Boros Sándort, akit Sz. Z. a szervezkedésük árulójának tart, nem hozták bíróság

elő, a Securitate szabadlábra helyezte. Az ítéletet egyszerre, mindnyájuk előtt hirdették ki.

Szabó Gyula építészmérnökkel kapcsolatban az a feltételezés merült fel, hogy talán a régen Somlyó hegynek nevezett dombvonulaton, a Magurán kémek rejtőzködnek és ő, valamint az egész somlyai szervezet velük állt volna kapcsolatban. Emiatt őt visszaengedték Somlyóra, hogy tovább figyelhessék. Otthon maradt egészen 1957 tavaszának végéig, körülbelül júniusban tartóztatták újból le, és így később, egymagában ítélték el. Vele kapcsolatban tanúként Boros Istvánt és Szabó Zakariást hallgatták meg.

Az ítélet kihirdetését követő napon, 1957. március 28-án a Securitate átadta a rabokat a nagyvárad fegyháznak, ahol a politikai foglyoknak külön részlege volt. A politikai foglyok cellái nagyon zsúfoltak voltak: a négy személyes cellákba tizenkét embert helyeztek. Majd 1958 januárjában átszállították őket Szamosújvárra, ahol még szigorúbb büntőszabályok érvényesültek.

Itt a tizenkét személyes cellába 75-80 személyt zsúfoltak be, a négy személyesekbe tizenhét embert. Az itteni körülményeket mind Boros István, mind Józsa Márton menyje, mind pedig Szabó Zakariás a legnehezebbeknek mondotta. Például Józsa Márton olyan legyengülve került haza Szamosújvárról, hogy amikor egy alkalommal lehajolt egy kavicsért, összeesett, nem tudta magát tartani. A családjának azt mondotta, hogy az orosz fogság, amelyet szintén végigszenvedett, távolról sem volt olyan borzalmas, mint a szamosújvári raboskodás. Itt sokan életük végéig tartó betegséget szereztek. Sokan nem bírták ki ép elmével az itteni viszonyokat, kínzásokat. Minden szabálysértés, amelyeket most a terjedelem miatt nem részletezhetek, büntetéssel járt.

„A büntetéseket mindig vasárnap hajtották végre, ezeken a napokon olyan volt az egész börtön, mint egy hatalmas vágóhíd... az iszonyatos ordítás és jajgatás miatt” – emlékezett Szabó Zakariás.

A végrehajtás ellenőrzője egy Istrate nevű kapitány volt, aki a börtön csendjére is vigyázott. Rendkívül kegyetlenül bánt a foglyokkal.

1958. július 22. vagy 23-án – a pontos dátumra nem emlékezett sem Boros István, sem Szabó Zakariás – lázadás tört ki a szamosújvári fegyházban az embertelen bánásmód és a gyenge

ellátás miatt. A Securitate kolozsvári biztonsági zászlóalját rendelte oda a vezetőség. Géppuskával riasztó lövéseket adtak a levegőbe. Azután a Belügyminisztériumból egy bizottság érkezett az ügy kivizsgálására. Megállapították, hogy a foglyok felelősek mindenért, és még szigorúbb intézkedéseket léptettek életbe. Később a vezetőség 680 embert a Duna-deltába küldött. A rabok a Chilia Duna-ág melletti szigetre, Peritravára kerültek. Erre a döntésre azért került sor, mert a múlt századi börtön fala több helyen megrepedt, javításra szorult, pedig „a földszinten például a fal vastagsága egy méter húsz és a második emeleten is 80 centi volt.”

1959. május 25-én, külön vasúti szerelvényen érkeztek a rabok Tulceára, onnan hajón szállították őket a peritravai rabmunkatelepre. Ott kukoricát kapáltak, nádat irtottak, termővé kellett tenniük a hasznavehetetlen területeket. A nádirtás eltartott májustól szeptemberig, akkor egy másik Duna-ágba vitték a rabokat, nem messze Brailától. Itt másik rabcsoporttal találkoztak, és mindannyiuknak kubikus munkát kellett végezniük. A raboknak egy hatalmas töltést kellett építeniük, a mely megvédi a mezőgazdasági területet az esetleges áradások idején. A kiszabott norma fejéenként 3, 20 m³ föld volt, amelynek üresen maradt helyét megmérték. Amelyik brigád nem tudta elvégezni a napi normát, annak minden tagja a brigádfővel együtt büntetést kapott. A minősíthetetlenül gyenge koszt mellett azonban nehéz volt eleget tenni a napi normának (1600 m³). Kezdődött tehát itt is a botozás, mint Szamosújváron.

A rabkolónia központja Piatra volt, azután következett Gradina, Salcea, Stoinesti és Strimba. Szabó Zakariás Salcean volt 1500 rabtársával együtt olyan életkörülmények között, amelyekről szégyellt beszélni, mert szerinte – aki nem élt át hasonló helyzetet, azt hinné, hogy hazugság, pedig nem az.

Szabó Zakariás nyugdíjas gépész említést tett az Érmihályfalván történt letartóztatásokról, szervezkedésről. Visszaemlékezett Sass Kálmán református lelkészre, róla azt tudta, hogy kivégezték. A Securitate halálra ítélte és az ítéletet végrehajtotta. Emlékezett egy Bircze János nevű emberre, aki a Sass Kálmán szervezetéhez tartozott. Tizenkilenc – húsz éves fiatalember volt. Dolgoztak együtt a rabkolónián. Beszélt ugyanakkor egy

Érmihályfalva mellől Érkörtvélyesről való bácsiról, Zsófi Lajosnak hívták. Ő a Duna-deltában halt meg, ott van – Isten tudja hol – eltemetve. „A Dunadeltában, ott haltak meg. Ott volt olyan, hogy ott eltemették, jeltelen sírba, egy ládába beletették, beborították úgy ruhástól, földet reá s lehet, hogy a traktorok ott szántanak felette, nem lehet tudni, hogy hol van.” Erről az érkörtvélyesi emberről Boros István is tudott. Továbbá Szabó Zakariás találkozott egy nagykarolyi tanárral, Komáromi Józseffel: „Őneki – kérem szépen – csak azért, hogy egy Teleki Pálról fényképet találtak nála, ezért – kérem szépen – adtak neki tizenöt év helyett húsz évet. Azért, hogy csak egy fényképet találtak Teleki Pál magyar, volt magyar miniszterelnökről.”

Szabó Zakariás a besztercei hadsereg felkeléséről is beszélt. A vezetőjüknek – mint mondotta – kapitányi rangja volt. A neve Margineanu. Ő és az emberei tankokkal akartak Besztercéről Szamosújvárra meg Enyedre eljutni, hogy a politikai börtönöket felszabadítsák, hogy ezáltal segítsenek megdönteni a fennálló rendet Romániában.

Amikor riadót fújatott a kaszárnyában, a politikai tiszt nem tudta, hogy miről van szó. Margineanuék már tankokkal elindultak Besztercéről. Am árulók áldozatai lettek: gyorsan bekerítették őket és elfogták a résztvevőket úgy, hogy aztán mindet bebörtönözték. „Margineanu halálbüntetést kapott, a többi pedig, melyiket milyen bűnösnek találtak, húsz évtől felfele kapták a börtönbüntetést.”

Beszélgetés során szóba került a nagybányai szervezkedés szintén. Az egy hatalmas szervezet volt, mondotta, egy Popescu nevezetű ember volt a vezetője. Őt is halálra ítélték és kivégezték.

Boros István egy Fulga nevű generálisról beszélt, aki a szamosújvári börtönben raboskodott. Repülő osztagnak volt a főparancsnoka. Végül Boros István tett említést a constantai szervezkedésről. Szerinte a constantai katonai kórház teljes személyzetét elzárták – szervezkedés miatt – 1956-ban.

Beszélgetésem során sok-sok szenvedésről, emberi gyötrelmekről hallottam. A Krím félszigeten Szivasztópolt, Szinferopolt megjárt, a fogsága során aknarobbanást szenvedett Boros István testében tele aknaszilánkokkal élte meg ötvenhatot. Hat évet és két hónapot töltött le a társával együtt. Kegyelmet kaptak és egy-

szerre, 1963. január 18-án helyezték őket szabadlábra.

Nagy Lajos nyugalmazott ügyész 1956-ban az ügyészségen dolgozott Szilágysomlyón. Volt neki egy Ilies Gligor nevű munkatársa, aki utána járt az ötvenhatos eseményeknek. „Kisült, hogy az egész dolog provokáció” volt. Ilies Gligor felkutatatta, hogy volt egy, talán Opris nevű félig román, félig magyar eredetű illető, akiről igazán nem lehetett tudni, hogy kicsoda. Őt elengedték – talán a nagybányai börtönből –, hogy járja be Erdélyt, főként a magyarlakta vidékeket, készítsen elő „egy ilyen provokációs dolgot”, hogy a magyarok kéri vissza Erdélyt az ötvenhatos eseményekkel kapcsolatban. És ahol lehet, készítsen névsort, amelyet az emberek írjanak alá. Minden aláírás állítólag 1000 lej lett volna. Ez az ember Máramaroszigettől kezdve Kolozsváron túl hónapokon keresztül járt és gyűjtötte az aláírásokat.

Ilies Gligor a második világháborúban lett hadirokkant. Egy alkalommal összetalálkozott ezzel az Oprissal, együtt ittak, és Opris ekkor vallotta be, hogy őt a Securitate küldte el szervezkedni. Utólag kivégezték, mert nem volt szükség tanúkra.

Dr. Nagy Lajos szerint indok lett hozzá, hogy a korabeli hatalom megszüntessen jogokat, magyar intézményeket, megszüntessék a Bolyai Egyetemet stb. „Ez egy célszerű, előre megfontolt terv volt, mint az 1989-es hatalomváltás”, amely szintén „forgatókönyv alapján” zajlott le. Nagy Lajos ügyész szerint ez az ember „bepalizta” Mike Andrást, akinek fizetett, hogy igyék. Aztán nagy felhajtás lett belőle; a hadbíróóság „mindenféle tücsköt-bogarat” beírtak az iratcsomókba. „De én úgy tudom – mondotta – hogy felülről tervezett dolog volt. Hogy ők aztán magukban úgy gondolták, hogy valamit fognak csinálni; lehet. De hogy semmit nem lehetett csinálni, az biztos.”

Ezért is jegyzem ide még azoknak a nevét, akikről más forrásból, tehát nem a somlyai elítéltektől szerezhettem tudomást: Nagyobb Péter zágoni református lelkész 9 évre ítélték el. Ebből négyet töltött le Szamosújváron. Opra Benedek brassai magyarszakos tanár, Dávid Gyula irodalomtörténész, Fikker Sándor református lelkész, Dukát József katolikus plébános és a sepsiszentgyörgyi Székely-Mikó Kollégium lefogott diákjainak a társaságában raboskodott.

Így vagyunk ezzel – úgy tűnik – mindannyian, akiket így vagy úgy megérintett az 1956-os és az utána hosszú évekig tartó megtorlások hulláma. Bár az én édesapám semmit nem írt alá, tudomásom szerint nem volt köze semmiféle szervezkedéshez, olyan kegyetlen vizsgálati fogságban volt része, amelyről teljesen megöszülve, összetört oldalbordaikkal tért haza. Példát kellett statuálni: ő is kiszemelt áldozat volt. És mint Szabó Zakariás bácsi mondotta, otthon – mindnyájuk számára – kezdődött a második kálvária.

Édesapámnak egy éven át minden nap végig kellett mennie Szilágysomlyó főterén, hogy lássák az emberek, nincsen semmi baja, egészséges! Aztán a városból hazafelé jövet számtalan esetben tartották fel és verték meg. A Securitate számomra azóta is rémséges terepjárójával az akácsonál utolérték, kivitték Pusztacsehi határába, és mi hiába vártuk haza, csak sötétedés után jöhetett: megverték, megkínozták újra és újra. Hol a magyarságáért, hol a kulákságáért. Mások a börtönben, ő így „szabadon” szenvedte meg a korszak nyomását amiatt, hogy a hovatartozását nem tagadta meg és mert becsületesen, a saját keze munkájából gyarapítani tudta javait.

Évek óta érlelődik bennem az elhatározás, hogy megírom, kiírom magamból családunk, gyermekkorom érettenetét. Ha az ember egyre csak hallgatja az ellene elhangzó vádakokat és nem tesz ellenük, a végén maga is elhiszi, hogy vétkezett. Nem lehet, nem szabad csak védekezésre berendezkedni, amikor az ember tudja, hogy az célra nem vezet. Nem pusztulhattak el hiába azok az emberek, akiknek az emlékét titok és homály fedi. S a túlélők sem szenvedhettek hiába.

A csendnek meg kell törnie, hogy ne önmagunk által is becsapott, félrevezetett emberek éljenek egymás mellett Erdélyben és ebben az egész térségben.

...Legyenek ezek a sorok a kései kegyeletnyilvánítás jelei, legyen sirató ez az írás Édesapám, a Szabó Zakariások, a Józsa Mártonok, Nagyobb Péterek, mindazok szenvedéseikért, akik 1956-ban Erdélyben, a Partiumban, másutt egészségükkel, családjukkal szenvedésével, fiatalságukkal, vagy sok esetben az életükkel kellett fizetniük azért, mert őseik földjén önmaguk akartak maradni. És ily módon valóban egyesülhettek az 1956-os magyarországi népfelkeléssel, forradalommal...

FINTA ELLA

A temesvári és bukaresti diákság tiltakozó megmozdulásai

Két komplementre forma

A kommunista eliteknek a desztálinizációra való reagálása az egyes pártfőtitkárok által követett célok függvényében különbözött egymástól: bátrabb rehabilitálások (Lengyelország) vagy csupán részlegek (Magyarország), nyilatkozatok, miszerint egy bizonyos kommunista pártban nem is ütötte fel a fejét a személyi kultusz (Franciaország) vagy a desztálinizáció befagyasztása (Albánia).

A román kommunista elitnek a desztálinizációra való reagálása különbözik a többi közép-kelet-európai szatelitétől (beleértve Albániát). Hogy ezt közérthetővé tegyük, egyrészt elemezzük az elit csúcsának a „hivatalos”, Moszkvából származó desztálinizációval szembeni reagálását, másrészt a nemhivatalos, szubverzív, többnyire a diákmozgalmak által terjedő desztálinizáló programmal szembeni reakcióját.

Hipotézisünk, hogy a desztálinizációval szemben két komplementer csúcs-reakcióformával kell számolnunk: egy protokronista reakcióval, a hivatalos retorika szintén (a „felülről” és kívülről jött desztálinizáló modellel szemben), illetve egy preventív-védekezővel, úgyszintén a politikai retorika és cselekvés szintjén (a nemhivatalos és szubverzív, „lentől” és belülről származó desztálinizáló programmal, másrészt pedig a hatalom szűkkörű potenciális challenger-eivel szemben).

Dej, miután visszatért Moszkvából, ahol az SZKP XX. kongresszusán vett részt, tartotta magát a konszpiráció elveihez, melyeknek szellemében mutatták be a hruscsovi jelentést, s egy szót sem ejtett

a desztálinizációról. Egészen 1956. március 23-ig várt, amikor is előterjesztette jelentését a párt KB-nak. Ebben két tézist dolgozott ki: egyfelől, hogy Románia megvalósította már a desztálinizációt a „jobboldali elhajlók” – Vasile Luca, Teohari Georgescu és Ana Pauker – 1952-es eltávolításával; másfelől, hogy Sztálin eltávolodott a személyiség szerepének marxi-lenini értelmezésétől.

Egy, mind a mai napig kiadatlan dokumentum – az RMP KB plenárisának 1956. július 12-i Határozata, melyben megtalálható az RMP-nek az SZKP XX. kongresszusán készített jegyzőkönyve – megerősíti az RMP-vezérek reakciójának a képét a desztálinizáló kongresszussal szemben. Ami e szöveg olvasatakor szembetűnő, a fanyelvű megfogalmazásokon túlmenően, az a moszkvai vonallal szembeni engedelmességnek az ötvözte azzal a láttatással, miszerint az RMP már előzőleg részlegesen megoldotta a XX. kongresszus által felvetett kérdések némelyikét.

Ilyen vonatkozásban „pozitív-nak”, ha nem is teljesen kielégítőnek minősültek „az utóbbi évek eredményei a kollektív vezetése elvének alkalmazása, a belső pártfegyelem és demokrácia megerősítése terén”. Ezen az alapon a plenáris előirányozta, hogy „az SZKP XX. kongresszusa munkálatainak tanulmányozása és megvitatása szoros összefüggésben történjék a mi pártunk II. kongresszusa határozatainak tanulmányozásával és e határozatok életbe léptetésével”. E szerény kijelentésben könnyű felfedezni a nemzeti kommunizmus csírait. Ehhez még jó néhány félénk, de konkrét lépés társult, melyeket Dej akkoriban a Kremllal való kapcsolatainak tisztázása céljából tett meg. Egyebek mellett erről tanús-

kodik az USA-val való kereskedelmi kapcsolatok gyarapítása, valamint 16 Sovoromból 14-nek a megszüntetése (ezeken keresztül történt a román gazdaság szisztematikus kizsákmányolása a SZU által). E lépések majd mindegyike azonban megmaradt a gazdasági szféra keretein belül. Ebből adódik, hogy a sztálinista eredetű politikai ortodoxia – paradox módon – megerősödött. És kifejezésre jutott a magyar forradalom alkalmával, a mikor a bukaresti rendszer a Kremllal való több mint kooperáns magatartást tanúsított. Akkor érthette meg a legvilágosabban Dej, hogy a nemzeti kommunizmus csak bizonyos kereteken belül gyakorolható úgy, hogy ne kockáztassa a szovjet intervenciót. Ugyankor Dej a saját rendszere elleni provokációval szembesült. A nagyobb egyetemi központokban (Temesvár, Bukarest, Kolozsvár, Iasi) a magyarországi forradalom kontextusában lezajló diákmozgalmakról van szó. Bár, követeléseiket tekintve, a román diákok megmozdulásai megmaradtak a desztálinizáció és a reformkommunizmus keretei között, a hatóságok mégis a kommunista hatalommal szembeni közvetlen fenyegetést látták bennük, amely alapjaiban veszélyezteti az ún. népi demokráciát. E percepció logikus következménye e mozgalmak kemény megtorlása volt.

Temesvár megadja a hangot

Akárcsak 1989-ben, minden Temesváron kezdődött. A hírre, hogy Budapesten kitört a kommunista-ellenes forradalom, a Műegyetem mechanika tanszékének diákjai 1956. október 30-ra összehívták a

temesvári diákok közgyűlését, melyre meghívták az intézet rektorát, a fakultások dékánjait és a tanügyminiszter-helyettes Coriolan Dragulescut. Elítélték a budapesti események jellegének a kommunista propaganda általi meghamisítását, a hazai nyomorúságos viszonyokat, a román gazdaságnak a SZU általi szisztematikus kirablását, a szovjet csapatok jelenlétét Románia területén, a Duna-Fekete-tenger-csatornát; mindez egy 12 pontos memorandum felolvasásában csúcsosodott ki, melyet a diákok az RMP KB-hoz és az RNK kormányához címeztek. Ebben szerepeltek mind össznemzeti jellegű politikai és gazdasági kitételek – a szovjet csapatok azonnali kivonása az ország területéről; gazdasági kapcsolatok minden országgal, beleértve a kapitalista államokat is; a gazdasági szerződések szövegének sajtóban való közzététele; Sztálin személyi kultuszának felszámolása; az orosz nyelvi kiiktatása a kötelező tantárgyak közül; a marxizmus óraszámának csökkentése; a jövedelemadók megszüntetése –, mind e társadalmi kategória sajátos követelése – ösztöndíj minden egyetemista számára; egyetemi autonómia; a parasztság kvótáinak megszüntetése; a munkások fizetésemelése és munkanormáik felülvizsgálata.

Az események alakulásától megremülve, a jelen lévő hatósági személyek – köztük az RMP KB-nak aktivistái, Petre Lupu és Ilie Verdet – minden felelőséget elhárítottak maguktól, s a diákok „megbékítését” a megtorló erőkre bízta.

Akik szót kértek a közgyűlésen, egyenesen a Szekuritátéra kerültek. A többiek – katonákkal örzött kamionokba zsúfolva, amelyeket páncélosok és motorosok kísérték – kitoloncolták a városból Kisbecskerekre, egy volt szovjet laktanyába. Ugyanez a sors várt azokra a diákokra, akik október 31-én tüntetést szerveztek a Műegyetem bentlakásában rekedt – katonák által örzött – kollégáik kiszabadítására. Az orvostanhallgatóknak, akik elbarikádozták magukat a bentlakásokban, golyókkal vála-

szoltak. A katonai járőrök által az utcán elfogott diákokat a Szekuritátéra vitték, s onnan egyenesen a becskerekei lágerbe. Az 1956. október 30–31. temesvári diáktüntetések hivatalos adatai: több mint 2000 letartóztatás; 32 ítélet (1–8 év börtönre).

Csírájában való elfojtás

A bukaresti diákok mozgalma, melynek – úgy tűnik – nem volt közvetlen kapcsolata a temesvárival, nem öltötte az előbbieké méreteit. S bár a Szekuritáté csírájában fojtotta el, ez nem kisebb jelentőségű a temesvárinál. Ez a bukaresti katonai törvényszék 1957. április 19-i ítéletéből is kiolvasható, mely a jogi, orvosi és közgazdasági fakultások diákságát sújtja, s amely „ellenforradalom kirobbantásáról” beszél, ami „ha sikerrel járt volna, veszélybe sodorta volna népi demokráciánkat”. A vádlottaknak konkrétan azt rótták fel, hogy 1956. november 5-én 15 órára a bukaresti fakultások diákjai nagygyűlést szerveztek az Egyetem téren, melynek keretében szolidarizáltak volna a magyarországi forradalommal és az országban korábban letartóztatottakkal, kifejezték volna a szovjet okkupációval szembeni ellenérzéseiket, s határozatot hoztak volna a marxizmus és az orosz nyelv kötelező tantárgyként való megszüntetéséről. A vádlottak egy részét továbbá antikommunista, szovjetellenes és a magyarországi forradalommal szolidarizáló röplapok szerkesztésével vádolták. Egy Szekuritáté-besúgó kollégájuk „jóvoltából” a nagygyűlés szervezőit letartóztatták és a tervezett gyűlésre nem is került sor. A Szekuritáté által kidolgozott és a katonai ügyészség által felkarolt forgatókönyv megkísérelte elterjeszteni azt a változatot, miszerint a résztvevőket – köztük a későbbi regényíró Alexandru Ivasiucot – olyan „fasiszta és legionárius elemek” szervezték be, mint Marcel Petrisor és Demostene Andronescu, s mindez

a nevelő tényezők – szülők, tanárok, ifjúsági szervezetek – hanyagsága és éberség hiánya következtében.

A mozgalom vezetőit – akiket nyilvános agitáció vádjával illettek, valamint fejükre olvasták a ténnyt, miszerint „a demokratikus kormányzati forma elleni cselekedetet, egy, a magyarországihoz hasonló ellenforradalmi puccsot (sic!)” kíséreltek meg végrehajtani – hat hónaptól négy évig tartó börtönre ítélték.

Sajátos volt a Paul Goma – a későbbi prózaíró és a 77-es Charta elnevezésű tiltakozó mozgalom elindítója, akkoriban a bukaresti filológia szak harmadéves diákja – esete. A bukaresti katonai törvényszék 1957. május 3-i ítélete rá vonatkozva kimondja, hogy 1956. október végén kollégájával, Florian-Horja Popescuval diáktársaik letartóztatásáról beszélt, illetve egy tiltakozó sztrájk szervezéséről, valamint arról, hogy visszaadják UTM-tagkönyvüket a szervezet közgyűlésén. Mi több, Paul Gomat azzal vádolták, hogy 1956. november 15-én Mihai Gafita szemináriumán irodalmi részletet olvasott fel – *Egyedül* címmel –, s nyilvánvaló e részlet agitációs-forradalmi tartalma, hiszen a főhős, egy egyetemista megdöbbenését fejezi ki benne a SZU-nak a magyarországi forradalom vérbefojtásához adott segítségével és a diákok letartóztatásával szemben.

A vádlottak 1957. augusztusi fellebbezéseit – megalapozatlanokként – a bukaresti II. katonai törvényszék elutasította.

A későbbi szabadulás a volt elítéltek többsége számára csupán kezdetét jelentette újabb odüsszeáknak – az állandó megfigyelésnek és a Szekuritáté zsarolásának a professzionális és társadalmi-állampolgári degradálódásnak –, melyek többé-kevésbé 1989-ig tartottak.

ADRIAN POP

(Megjelent a *Dosarele istoriei* című folyóirat 1996. augusztusi, 1. számában.)

Kovács Kiss Gyöngy fordítása

„IMÁDKOZNI = önmagammat a JÓ-ra IRÁNYÍTANI”

Mint a Hargita évszázados feynői – úgy áll előttünk Mailáth Gusztáv méltó utóda: Csík-szentdomonkos szülötte, Márton Áron hitvalló püspök.

Szűkebb hazája a megpróbáltatások földje, ahol nemcsak a széllel szemben keményíti meg magát az ember, hanem az összetörni akaró, embert próbáló sorssal is. Csík népet nem csak szilajság – a szelíd egymásbafeledkezés is jellemzi. Márton Áron vonásai is híven őrzik ezt a kettősséget: erős szemöldöke, összeszorított keskeny ajka az elszánt akaratot, ám meleg fürkésző tekintete – a jeles patrióta: Ruffy Péterrel szólva – az énekesmadarak szelídségét sugallja.

1919 számára a maga mögött hagyott front-szolgálatot jelenti, és minden borzalom és nemzeti tragédia feldolgozásának transzcendens dimenzióját: a történelem Urá-ról akar és szeretne mind többet tudni, a történelem Ura akaratát keresve kezdi el teológiai tanulmányait. A gyulafehérvári főiskola lelki és szellemi stúdiumai befejeztével gróf Mailáth Gusztáv Károly püspök pappá szenteli. Nyolc esztendei pasztorációs „apró munka” hű teljesítőjét Mailáth püspök a kolozsvári katolikus egyetemi ifjúsághoz küldi. Az értelmiség nevelését az 1Pét 2,9 alapján úgy fogta fel, hogy a világi hívőknek önálló apostoli küldetése van, amiben különös felelőssége van a képzett – lelkiileg és szakterületi – rétegnek. Ez akkor – a két világégés között –, amikor a világi hívő a lelkipásztori munka csendes tárgyát „képezte”, francia hatást tükrözött, a konvencionalitás kereteit tágitotta. Hogy a világi hívőnek a szentségi papsághoz hasonló keresztyény méltósága van, a világegyházban csak a II. vatikáni zsinat után ter-

jed el – igaz, esetenként „túlhabzón”. Márton Áron természetes pasztorációja, teológiájának „filozófikuma” noha megelőzte a zsinati peritusok (teológiai tanácsadók) modernnek kikialtított szemléletét, ám történelmi kényszerűségek okán annak híre Erdély határain nem jutott túl.

Noha elképzeléseinek széles körű terjesztéséhez folyóiratot is alapított: az Erdélyi Iskolát. Azt ismerte fel, hogy Erdélyben a tudomány nem korlátozódhat a beavattak szűk körére, hanem annak végeredményébe, esetenként módszereibe, másokat is be kell avatnia – hogy a tudomány népművelésé is nemesüljön. Az ezoterikus ismeretek így laicizálódtak – azaz lettek a népe. Népművelői igénnyel oly tudósok segítkeztek folyóirata szellemiségének kiformálásban mint Venczel József, Domokos Pál Péter és Dimitre Gusti tanítványa – szociológus; György Lajos irodalomtörténész, a MTA tagja; Domokos Pál Péter, a csángók „mindentudósa”, Bitay Árpád művelődéstörténész, Bíró Vencel piarista történész, egyetemi tanár...

A kisebbségi sors történelmi sebének feltépése helyett Márton Áron a nemzeti tudat, a magyarság önbecsülésének helyreállítását szorgalmazta az Erdélyi Iskolával s később az Erdélyi Tudósítóval. Folyóiratával összekötni szándékozta az egymástól alig, vagy semmit nem tudó helyi kezdeményezéseket; a kis települések papjainak, kántorainak, tanítóinak pedig a szellemi szervezkedés „villanyhálózatát” remélte kiépíteni. Venczel József úgy emlékezett vissza – 1942-ben – az induló évekre (1933–1934), mint a kisebbségi „belpolitika” megerősödési fázisára, ami már nem csak passzív védekezés volt a kisebbségi elnyomás ellen, hanem

kialakult a romániai magyarság önépítő programja is. Mindez nem születhetett volna meg az Erdélyi Iskola Márton Áron által meghatározott célkitűzések nélkül: a minőségre és értékteremtésre irányuló pedagógikum és szociálpolitikum nélkül.

Ez a korszak az anyaországi magyarság életében az ún. népi írók, a tájszociográfiák megalkotásának ideje: az önleképezés dagerotypiáinak készítéséé. A természetes energiák kibontásáé: Móricz Zsigmond, Szabó Zoltán, Illyés Gyula, Féja Géza, Cs. Szabó László, Németh László, ... Magyarországon és Tamási Áron, Szabó T. Attila, Kelen Lajos, a zsögödi festő Nagy Imre, az építész-író Kós Károly, Szervátiusz Jenő, Gy. Szabó Béla, a gyulafehérvári rk. főgimnázium református vallású grafikus... Erdélyben. Önértékeire alapozta Erdély társadalmát a kisebbségi lét deformálta, de alapjaiban rendíthetetlen polgárosodását. A nép nyelvén szólt a néphez úgy ez az irány, anélkül hogy e polgári kultúrát a befogadók maguktól idegennek érezték volna. E folyamatnak levelezénylésére csak olyan pap lehetett képes, aki maga is egy volt vele – közülük való lévén, azt soha sem felejtette el. Együttérző és egy nyelven beszélni tudó, sorsközösséget vállaló személyként – egészen az üldöztetés mennyországáig: a börtönig.

Márton Áron nemcsak szerkesztette, hanem egyúttal legszorgalmasabb tanulmányírója is volt az Erdélyi Iskolának. Az I. világháborúból sebesülten leszerelő hadnagy papi hivatásában – úgy tűnt – messze került a népet sújtó „hétköznapi fasizmustól”. Írásainak ugyanakkor vissza-vissza térő motívuma: a két háború között felnőtt korba érő erdélyi háborús korosz-

tály, mely akkor szerezte meg meghatározó tapasztalatait, amikor az apák nemzedéke az I. világháború frontjain harcolt. Eppen ezért érthető, hogy a világháborút követő erkölcsi földindulás ellenében mindenek előtt az *erőszakmentességet*, mint kategoricus imperativust állítja. Nemzedékek harca helyett a nemzedéki nevelést állítja előtérbe. E nevelési irány konstitutív elemei a keresztény értékek folytonossága, a szülőföldhöz ragaszkodó hűség, az életprincípiumok (születés, halál, örök élet valósága) rendíthetetlen tisztelete, ... Márton Áront kortársai fölé az helyezte, hogy képes volt nem csak hirdetni, de vállalni az erkölcsi identitás alapelveit a nemzeti identitás mellett. E látható magatartásával zűrzavaros ideológiáktól szabadította meg övéit. Ugyanakkor azt is látta Márton Áron, hogy aki népben gondolkodik, az nem fogadhatja el a társadalmi egyenlőtlenségek igazságtalanságát. Egyhelyütt arról ír, hogy *a nemzet pusztulása ott kezdődik, ahol igénybe veszik a nép tehervállalását a kultúrák építéséhez, de nem részesítik ugyanakkor a kultúra gyümölcseiből a népet*. Márton Áron nem beszélt nemzeti öncélúságról – népe érdekeit erkölcsi – vagyis érték-hierarchiák – relációkban határozta meg. A természetjogi alapozottságú, tomista etika – mint racionálisan is követhető princípiumok rendszere – szilárd alapul szolgált erkölcsi elveinek látatott fundamentumában; s ez a józan etikai látásmód, ami a Feltétlen, a Legfőbb Jó, = székely dialektusban: a Fennen Való feltételek nélküli elismerésén nyugszik, idegen mintaként utasítja el a kozmopolita szellemű nemzetközi szocializmust, miként a liberalizmus édesgyermekét: a fasizmust is.

A kisebbségi erkölcs a hatalommal szemben a minőséget, az ordas eszmék barna, fekete, vörös színeivel szemben a szelidséget állítja. Ilyetén került újólág szembe Márton Áron a formálódó háborúval, mely veszedelmeire még kitörése előtt figyelmeztette az erdélyi társadalmat. „*A népek gyilkos versengésének vagyunk tanúi és egyben megélői. A népeket meghatározó természetes különbözőségek ellentéteké, az ellentétek pedig természetel-*

lenes gyűlölködéssé fajultak, s félelmetesen kavarnak az emberiség feje fölött meggyült viharfelhők. Senki sem tudhatja mi lesz, ebből a világvajúdásból mi születik meg. De egy biztos: akár győz a békés belátás, akár bekövetkeznek a készülőkatasztrófák, a mostani kavargásból a jövőbe csak azok a népek menthetik át az életüket, amelyek munkába tudják állítani összes szellemi és erkölcsi erőiket” – olvashatók a kolozsvári Hitel oldalain Márton Áron felelősségteljes szavai.

Az erdélyi magyarság megmaradásának isteni tervét szolgálta, hogy Vorbüchner püspök tragikusan rövid püspökségét Márton Áron 42 évig tartó szolgálata váltotta fel 1938 karácsonyán. Gyulafehérvári őrhelyének elfoglalása előtt évekkel azon fáradozott, hogy a rábízottak éretten nézzenek szembe a kihívásokkal – hogy ne a számbeli fölény, ne a hatalmi érdek, hanem a minőség legyen determináns.

Talán elsőként szállt szembe egész Európában az elszabadult pokollal! „Úgy érezzük – mintha az eseményekben, melyek az ősz elején kirobbantak és megremegették egész Európát –, egy sötét végzet kelt volna fel, hogy végrehajtja a szörnyű ítéletét az emberiségen (...) Az idők Urának, az Úr Jézusnak a szavaival felelek: ne fogyatkozzék meg a ti hitetek testvéreim, s ne féljete azoktól, akik a testet megölhetik, de a lélek fölött nincs hatalmuk! Vannak, akik reményükben megtorpantak, az erőszak győzelme láttán hitükben ingadoznak. Ne legyetek kicsinyhitűek, testvéreim, ne ejtsen tévedésbe a hatalom látszata! A hatalom Istentől van ...” – hangzottak a prófétai súlyú és hitelű kijelentések 1939 novemberében, egy katolikus nagygyűlésen. Tette történelmi és erkölcsi súlyú tény: máig előttünk leng Chamberlain müncheni cédulája, kétes értékű egyezményének dokumentuma. Az európai demokráciák ócska menlevele... Akik Európa keleti felét áruba bocsátották, hogy mentsék a magukét. Márton Áron – a liberális ember érdekeit tekintve teljesen esélytelennek látszón – nemcsak egy diktátorral, de a világhatalmi tendenciákkal is ellentétet

foglalt el. *Az érdekek és az értékek egyenlőtlen küzdelmében az értékek mellé állt.*

Az embertelenséget egyértelműen akkor is elutasította, amikor azok az anyaországban is jelentkeztek. 1944. május 15-én, a megszállt Magyarországon megkezdődött a hazai – vidéki – zsidóság deportálása. Május 18-án a kolozsvári Szent Mihály templomban (melynek 1938-ban plébánosa volt s ahol 1939. február 12-én püspökké, episcopus-szá = vigyázó órré szentelték) nem csak tiltakozott, hanem erkölcsi útmutatást is adott – néhány nap múlva pedig a magyar belügyminisztertől, a Kolozs megyei főispántól és a kolozsvári rendőrfőkapitánytól levélben – hogy letagadhatatlanul nyoma legyen! – követelte a deportálások leállítását. Márton Áron az egyszerű székely földművesek gyermek a német Faulhaber bíboros és Apor Vilmos, az erdélyi gyökerű nemeslelkű győri püspök hitvalló sorát gazdagította. Méltón, az egész Egyház és minden jóakarató ember tiszteletét, megbecsülését kíválta.

Ezt a kritikus, ám erőszakmentes szellemet őrizte Márton Áron 1945 után is. Az Egyháznak, Isten Országát építőknek semmilyen evilági hatalmi funkciót nem tulajdonított. Nem is tekintette azt öncélúnak, sokkal inkább az erőszakkal telt világ megváltoztatását célzó eszköznek. Ez magyarázza, hogy a világgal szemben megfogalmazott kritikáját összekötötte a keresztény társadalmak kritikájával. Analíziseiben kitért a kereszténység világháborús felelősségére is. Elutasítva a képmutatást, a „félkereszténységet” – s az Egyház in radice megújulását szorgalmazta. „Bizonyos mértékig mindnyájan felelősek vagyunk azért, ami történt: a mai társadalom téves fejlődéséért, az okozott károkért és az erkölcsi emelkedettség hiányáért. A kereszténységgel sokszor csak parádéztunk, alkalmi köpönyegként viseltük, de törvényeit egyéni életünkben sem követtük és főképpen eltűrtük azt, hogy a keresztény elveket a közéletből minden lényeges vonatkozásban kiküszöböljük.”

Szavai 1945. október 28-án, Kolozsvárott hangzottak el. Beszéde tanúsítja, hogy Márton Áron

nem osztotta kétfelé az emberiséget; nem állította szembe egymással a „pogány bűnösöket” és a „makulátlan keresztény társadalmat”, mert erre a kereszténységnek – húsz évszázaddal Krisztus után – még mindig nincs alapja. Az izoláltnak tűnő Erdély gyulafehérvári püspöke vezette katolicizmusnak az elszakadt történelmi egyházakkal való együttélése kialakította azt a modus vivendit, amely a II. vatikáni zsinat óta szorgalmazott öikuménia sajátja.

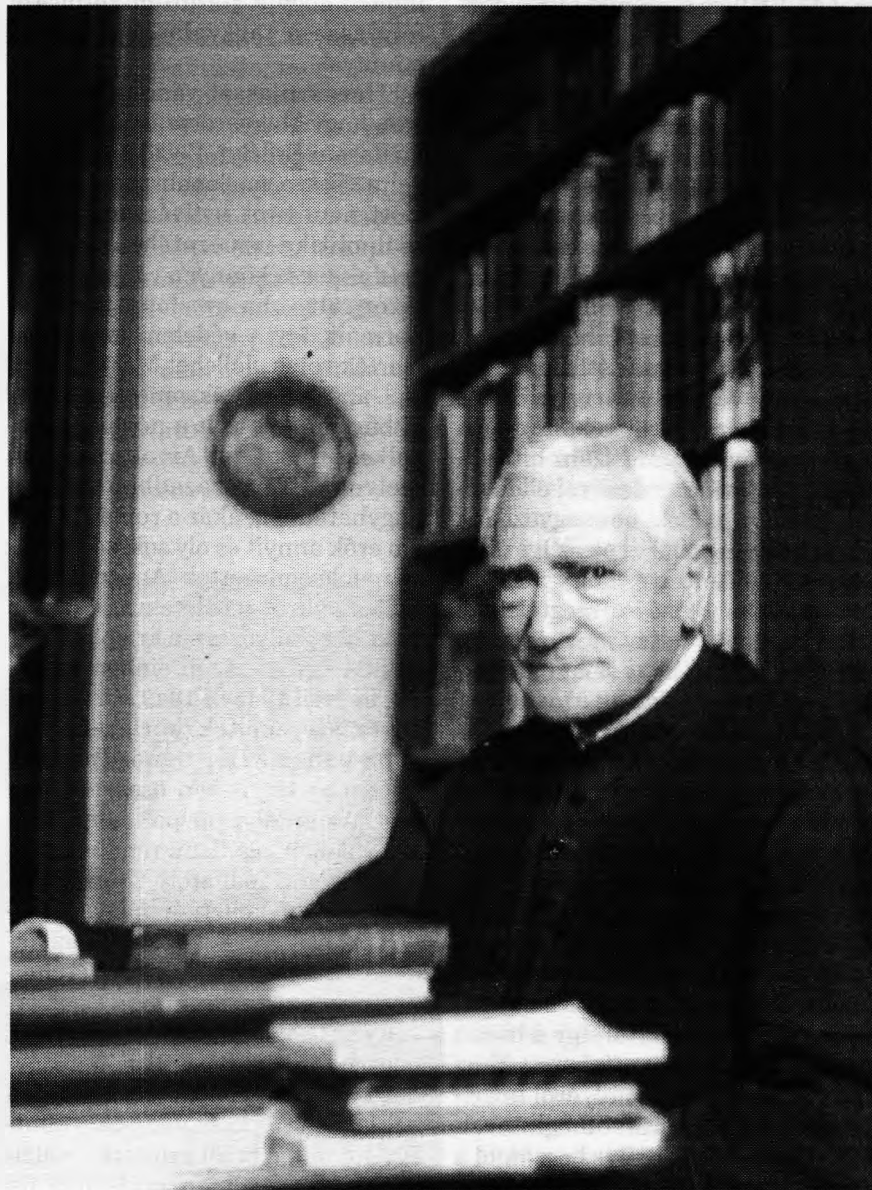
Az Egyháznak – Jézus Krisztus rendelkezése szerint – nem az uralkodás, hanem a szolgálat a feladata. Ha Márton Áron nyilatkozataiban azt keressük, hogy milyen fogalmat alakított ki az Egyház és a világ kapcsolatáról, akkor felismerhetjük azt az evangéliumi egyensúlyt, ami szerint az Egyház nem a világ elvárásai szerint él, ugyancsak nem is állhat életidegenül a világ előtt, nem zárkozhat el attól. Az Egyház a világ – evangéliumi normák szerinti – szolgálatára van. Kérdés az, hogy a totalitárius rendszerek mit kezdenek ezzel az elvvel. Nyilvánvaló, hogy számukra nem fogadható el az evangéliumi – Mt 7,14 – egyensúly. A diktátorok a világtól életidegen „egyházakat” elfogadják, mert azok nem sok vizet zavarhatnak számukra. Ha pedig mégis szóba kerül az Egyház és a világ viszonya, akkor a diktátorok arra törekednek, hogy az Egyház a világi normák – azaz részérdekei szerint éljen (a rendszer részérdekeit követve). Az ő számukra elfogadhatatlan, hogy az Egyház az evangélium normáit kövesse, mert azok nem igazolnak semmilyen partikularitást. A teljesség kedvéért megjegyzendő, ahol a világi hatalom elfogadja az Egyház világban tevőleges jelenlétét, ott nem beszélhetünk totalitárius rendszerről.

Márton Áronnak a világi hatóságokkal történt konfliktusai mögött az állt, hogy az iméntiekben jelzett evangéliumi egyensúlyt: a keskeny utat követte. Nem zárkozott el a világ problémái elől, s ugyanakkor hatalmi részérdekekre sem volt tekintettel. Ez történt 1944 májusában is, amikor az üldözött zsidók miatti kiállása következtében az állami adminisztráció megtagadta tőle a szabad mozgást

biztosító igazolvány használatát – a román fennhatóság alatt lévő püspökvárost: Gyulafehérvárt ajánlván, Észak-Erdély helyett. A kommunista éra pedig a magyar közönséget s annak vezetőit összeesküvéssel vádolta, s ítélte Jilava, Szamosújvár kegyetlen-kíméletlen börtöneinek „belső ismeretére”.

A negyvenes évek második felében az Egyház autonómiájáért vívott küzdelem töltötte ki Márton Áron életét. 1945-ben, Krisztus Király ünnepén mondott kolozsvári beszédében a keresztény antropológia koordinátaiban az ember isteni képmásiségének szentírási elvéből az egyéni lét autonómiáját vezette le. Különösen hatott rá a neotomista Jacques Maritain. Az

emberi személy „teljes értékű önrendelkezési jogok tulajdonosa, tiszteletet parancsoló határpont, Isten szeme fénye...” Ebből következik az, hogy az állami intézmények hitelüket abból nyerik, ha támogatják ezt az autonómia-igényt. Ha az állam nem hajlandó erre, akkor méltó a bírálatra és az ítéletre, mert *ahogyan az Egyház sem, úgy az állam sem lehet öncélú* – csak eszköz a közös megvalósítására. „... a ma élő nemzedékeknek vállalniuk kell, hogy az állam feladatai körül felburjánzó hamis elméletek káros hatásait kimutassák, a tévedéseket eloszlassák, és az államban szilárd erkölcsi alapot vessenek meg” – mondta az erdélyi egyházmege episcopusa 1945 októberé-

Márton Áron (1896–1980) – Erdély szentéletű püspöke

ben. Érthető, hogy ez a tisztánlátó, álságos alkudozásokra képtelen, a krisztusi igazság intranzigens apostola illetően a diktátorok első számú célpontjává vált.

Ahogy az egyének számára autonómiát követelt Márton Áron, úgy igényelte ezt az Egyház részére is – mert az sem lehet semmilyen politikai partikularitás önkényes tárgya. Nem kereste az összeütközés lehetőségét mindenáron a világi hatalommal – ahogy azt az Erdélyben is jelenlévő politikai katolicizmus elvárta tőle –, vagyis nem tért ki a tárgyalások elől. Kereste a békés meg egyezés lehetőségét, de eközben semmilyen területen nem rendelte alá az Egyház küldetését a hatalmi igényeknek. A csíksomlyói plébánia Historia Domusa pontosan beszámol az 1949-es esztendő huzavonáiról, melyek a püspök és az államhatalom között zajlottak. Márton Áron ezekről az elhíresült 1949-es pünkösdi búcsún pontosan beszámolt a csíki papságnak. „Június 12-én délután Kegyelmes Atyánk összehívta a felcsíki és az alcsíki papságot, ismertette a Statutum kérdést, mely az Egyház és az állam közötti viszonyt lett volna hivatott rendezni. Kijelentette, hogy már a kormány kívánságára átdolgozta és elmegy a végső határig a békés együttműködés érdekében, de ha olyant kívánnak, ami szent hitünkkel és az Egyház érdekével ellenkezik, abba soha bele nem egyezik. A sok mende-mondából ez az igazság. Azután kijelentette, hogy minden eljövendő eshetőségre megtette az intézkedést”. (Ez nevezetesen annyit jelentett, hogy saját letartóztatása esetén kinevezte utódait.)

Márton Áron egy gyimesi és felcsíki bérma körútról érkezett az 1949-es pünkösdi búcsúra zárاندokló gyalogos csoporttal – együtt jött, mert már elterjedtek olyan hírek, hogy a rendőrség Márton püspök elfogását fontolgatja. Ezért itt lóra ültették a püspököt, s lovát a székely legények sokasága vette körül, védvén a bármikor bekövetkező atrocitásoktól. Így a búcsú során a hatóság nem férhetett Márton Áronhoz – ám Somlyóról távoztában – sikertelenül – megkísérelték elfogatását. Erről is beszámol a Historia Domus: „Június 13-án, a székelyudvarhelyi autó tulajdono-

sa: Serbán 10 órakor eléállott és arra vállalkozott önként, hogy a Kegyelmes Urat hazaszállítja Gyulafehérvárra. Állítólag a kommunisták Csíkszeredában le akarták tartóztatni, evégből a község házában a telephonnál lesték az indulást, mikor indul el és a szeredai készség felkészülve várta. A Kegyelmes Ur azonban nem érkezett, mert Serbán a gymnasiumnál Tapolca felé fordult és az erdőalji úton kikerülve Szeredát, ment neki a Tolvajosnak.

Mikor észrevették ezt a kommunisták, utánairamodtak, de lemaradtak. Így lett vége a felcsíki 1949-es bérmaútnak, mely a történelemlapjaira kívánczik.” Végül 1949 június 21-én tartóztatták le, amikor Gyulafehérvárról Bukarestbe indult, hogy a statutum-kérdésről folytassa a tárgyalásokat a kormánnyal.

Hazaárulással vádolták. Állítván, hogy Magyarországnak akarta átjátszani Erdélyt. E vád nevetséges volta csak a nacionalista románok előtt nem tűnt nyilvánvalónak. A reálpolitika ismeretében mindez már akkor is könnyen cáfolhatónak bizonyult – ha az elemi jogállam normáit, így a védelem jogát elismerték volna. Jóllehet Márton Áron – pl. az 1946-os csíksomlyói pünkösdi búcsún – beszélt a népek önrendelkezési jogáról. Arról az elvről, melyet a XX. században akár a nagyhatalmak, akár a román politikai erők annyit és oly sokszor a külvilág felé emlegettek. Ám soha nem szólt konkrét területekről, csak az elvet hangsúlyozta – a kisebbségi jogokkal együtt. Azon emberi jogokról, melyek 1945 és 1949 között gyakorta szerepeltek körleveleiben, 1963-ban XXIII. János pápa a Pacem in terris-ben összefoglalón szól. Az erdélyi püspök elleni vád egy valóban jogállami rendben meg sem fogalmazódhatott volna. Márton Áron, ha kellett, a magyarul kiválóan beszélő – hiszen a Pázmányon tanult – Groza miniszterelnökig is elment a nemzetiségi jogok érvényesítése érdekében, anélkül, hogy bármit is feladott volna Egyháza autonómiájából. Az 1948-ban betiltott görög katolikusok – mintegy 1,6 millió hívőt érintett – védelmében körlevélben szólította fel papságát a szolidaritásra.

Mint minden más szovjet érdekszférában lévő állam, így Románia is készült az állam és az egyház közötti, egyenlőtlen alkupozícióban formálódó megegyezés. Ez azonban a katolikus Egyházat illetően Erdélyben és Partiumban soha nem lépett életbe, mert miként Márton Áron sem fogadta el az állam által kidolgozott, ám az Egyház érdekeit alapjaiban sértő tervezetét, úgy az állam sem mutatott hajlandóságot az egyházi autonómia akceptálására. A püspök letartóztatása után titkos ordináriusok – egyházmegyei adminisztrátorok – vitték tovább az ügyeket, akiket aztán sorban letartóztattak. Így ment ez 1955-ig, amikor az időközben már halálhírét költött püspök – nemzetközi nyomásra – kiszabadult.

Az 1956-os forradalom után Romániában felette megerősödött a represszió. A letartóztatási hullámba számos katolikus pap is bekeverült. Márton Áron számára – talán nemzetközi súlya miatt – „csak” házi őrizet jutott. 1957 júniusától 1967 decemberéig a gyulafehérvári püspöki rezidencia és a székesegyház területére korlátozták mozgásszabadságát. Szülei temetésére sem mehetett haza Csíkba. Méltósággal viselte sorsát. Noha a katolikus Egyház Erdélyben és Partiumban a román ortodoxia tengere, a református egyház létszámbéli nagyságrendje hatására csak harmadnyi erővel rendelkezett, mégis bátran elmondható, hogy Románia egyetlen nyilvános és autonóm intézménye volt, az 1989 decemberéig tartó nyílt kommunista érában.

Márton Áron könnyen értelmezhető eszközökkel kormányozta egyházmegyéjét: szava, amikor kellett, félreérthetetlenül formálta az igen-igen, nem-nem döntéseket. Igen-t mondott a krisztusira, nem-et a Sátán ígéreteire. E székely hajlíthatatlansága főpapi erényei közül is kivált. **Amint az egyértelmű szavak behelyettesíthetetlenek, ki nem cserélhetők – semmilyen liberális dibdábokkal –, úgy magaslik élénk ma is, az évszázada született magyar hitvalló példája, mint a Hegyre épített város. Ami szellemében belakandó.**

RÁSZLAI TIBOR

Egy elfelejtett nemzeti hős: BÁRÓ ATZÉL EDE

Báró Atzél Ede Gödöllőn elhelyezett emléktáblája, egy olyan történelmi személyiség emlékét idézte fel, akiről az elmúlt évtizedekben keveset hallottunk. Évtizedeken át uralkodó volt és máig is ható téveszme az a beállítás mely Magyarországot a második világháború "utolsó csatlós", a "bűnös magyar nép" jelzőjével ruházta fel és a történelmi eseményeket ennek szellemében értékelte. A szovjet megszállókkal érkező helytartók és cinkosaik terjesztették el és tették kötelező érvényűvé ezt a hazugságot, akadályozva a magyar nemzeti ellenállás igazi tényeinek felderítését. E beállítás szerint nem voltak sem a honvédség, sem a tisztikar körében olyan erők, melyek szembeszálltak volna a hitlerista megszállókkal és nyilas cinkosikkal. Ha léteztek ellenálló csoportok, azokat főként a kommunisták szervezték, vezették.

Ennek a koncepciónak érvényesítése jegyében hallgatták el évtize-

deken át báró Atzél Ede szerepét. De más okai is voltak ennek. Az erdélyi származású, kisebbségi politikus, nem volt rokonszenves a romániai magyar baloldal szemében, mert az 1937-es Vásárhelyi Találkozó alkalmával, amikor a kommunisták taktikai számításból, tömöríteni akarták a polgári erőket, a Találkozón résztvevő Atzél Ede, másokkal együtt, kétségbe vonta annak az illúziós optimizmusnak a realitását, mely szerint az eljövendő szocializmus megoldja az erdélyi magyarság léte problémáit és megszünteti jogfosztottságát a román állam keretében. Az elmúlt évtizedek történelmi tapasztalatai bebizonyították, hogy báró Atzél Ede és még néhány akkor vezető erdélyi értelmiségi (Albrecht Dezső, Vita Sándor, László Dezső) aggodalma nem volt alaptalan. A román állam keretei között, a szocialista diktatúra viszonyai között, a romániai magyarság közvagyonától, intézményeitől teljesen meg-

fosztva, érkezett el a XXI. század küszöbére.

Báró Atzél Ede, mint gazdasági szakember és agrárpolitikus még 1937-ben kimondta és hirdette, hogy gazdasági alapok megteremtése és biztosítása nélkül, az erdélyi magyarság megmaradása nem lehetséges. A nemzeti öntudat ápolásával egyidejűleg meg kell teremteni a gazdasági alapokat, különösen a földet kell megtartani és lehetőleg gyarapítani. Azt is felismerte, hogy nem a földbirtok nagysága, növelése a járható út, mely amúgyis csak korlátozott lehet Romániában a kisebbségek számára (ezt saját maga tapasztalhatta, mivel mezőgazdasági családi birtokai nagy részét kisajátították és a minimumot hagyták meg), hanem a föld szakszerűbb művelése és a belterjes gazdálkodás útja biztosítja az erdélyi magyar falu népének megélhetését és akadályozza meg a tömeges elvándorlását. A gazdasági szervezkedést, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület és magyar szervezetek (Hangya) által meghirdetett és megvalósított programot támogatta cselekvően és külön gondot fordított a szórványmagyarság ügyére. Azt is felismerte, hogy a fejlettebb, minőségi gazdálkodás és a kulturális felemelkedés elválaszthatatlan egymástól. Mindez természetesen, mivel az egyéni gazdálkodásra alapozódott, ellenvetésben állt a kollektív utópiákban gondolkodó, kommunisztikus eszmékkel átszőtt némely baloldali vezető nézeteivel.

Az 1946 utáni, erőszakra, diktatúrára alapozott történelmi folyamatok még a köztudatból is kiiktatták az ilyen eszméket képviselőket. A román erőszakkal szemben fellépő Atzél Edének, családjával együtt 1940 után menekülnie kellett Dél-Erdélyből, apósa birtokán gazdál-

A bronz emléktábla (Gulácsy Horváth Zsolt alkotása)

kodott Ároklján. Azonban, amikor Dél-Erdélyben Olteanu Gavril vezetésével, Maniu hallgatólagos jóváhagyásával és az Antonescu-rezsim támogatásával, megkezdtek a szabadcsapatok szervezését Észak-Erdély visszafoglalására, polgári önvédelmi szerveződést, a Wesselényi Lövészegylet létrehozását támogatta. Hamar felismerte a hitleri német terjeszkedés veszélyét és Magyarország hitleri megszállása után csatlakozott az antifasiszta ellenálló erőkhöz és a kormányzó környezetét, a magyar katonai vezetést arról győzte meg, hogy értelmetlen a háború folytatása. Mint a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége (MHSZS) egyik vezetője felvette a kapcsolatot a Magyar Fronttal, majd vállalta a szovjet frontvonalon való átkelés kockázatát. Egy delegációval 1944. szeptember 24-én a szovjet frontparancsnokságon jelentkezett, ahonnan repülőgéppel 26-án Moszkvába vitték. Küldetésükről és báró Atzél Ede szerepéről Faust Imre, a delegáció egyik tagja a következőket nyilatkozta: "Atzél Ede báró a Magyar Nemzeti Ellenállási Mozgalom egyik számottevő alakja volt, 1944. szeptember hó elején ismerkedtem meg vele. Tagja volt a Moszkvába küldött, fegyverszünetet előkészítő félhivatalos küldöttségnek. Atzél Ede Horthy Miklós kormányzó és a köréje csoportosult tiszteknek volt a megbízottja. Felelősségteljes és komoly fellépésével a küldöttség munkáját nagy mértékben elősegítette."

Október első napjaiban érkezett vissza Budapestre. A nyilas puccs után bujkálnia kellett, mert a Gestapó és a nyilasok halálra keresték. Azonban nem bujkált tétlenül, amint a Nemzeti Ellenállásban Résztvettek Szövetsége egyik vezetője írta: "A nyilas államcsíny után Atzél Ede a fegyveres ellenállás egyik legbátrabb szervező harcosa lett. Külön katonai alakulatot szervezett, melynek élén műszaki kiképzettekkel a bécsi vasúti vonalon és egyéb helyeken robbantásokat végzett. A honvéd tisztikar részére külön röpiratot adott ki, melynek kézírata szövetségünk birtokában van. Utoljára 1944. december 3-án fontos megbízással ment át az orosz katonai parancsnoksághoz,

Báró Atzél Ede (1906-?)

ahonnan 8 nap múlva kellett volna visszatérnie fontos utasításokkal. A jelzett idő óta nyoma veszett és ma általunk ismeretlen helyen tartózkodik. Szövetségünk felkutatására keresőlapot bocsátott ki, de tartózkodási helyét nem sikerült megállapítanunk. Nemcsak munkatársai hanem felesége és hat gyermeke várja haza édesatyját." Ez az irat 1945. május 9-én kelt. Utolsó hír, tartózkodási helyéről Gödöllőt em-

lítette, és arról szólt, hogy a szovjet katonai hatóságok fogságban tartották. Hiteles adat arról, hogy mikor és hová szállították később, nem került elő. A Magyar Nemzeti Felszabadító Bizottság orosz- és magyarnyelvű igazolványt adott felesége, gróf Bethlen Beáta számára, Mellisz tábornagy utasítására, hogy felkutassa férje hollétét. Sajnos ez sem vezetett eredményre. Az is lehet, hogy a szovjet hatóságok nem akarták kiadni. Így a gödöllői tartózkodása maradt az utolsó hiteles helyként és holtta nyilvánításának okmányában is ez szerepel. A nemzeti ellenállási mozgalom az első években még számon tartotta. Nagy Ferenc, Magyarország miniszterelnöke 1946. augusztus 21-én aláírt igazolása szerint a nemzeti ellenállási mozgalomban és a fasizmus elleni harcban önfeláldozó magatartást tanúsított. 90 éve, 1906. október 10-én született, mindössze 38 éves volt, amikor 52 évvel ezelőtt nyoma veszett. Sorsát azóta sem sikerült tisztázni, talán a szovjet KGB levéltárak őrzik titkát mind a mai napig.

KATONA SZABÓ ISTVÁN

Hármashalom oltárszínpad Csíksomlyón

Csíksomlyón, a Kis- és Nagysomlyóközötti térségen, az összmagyarság pünkösdi búcsús zarándokhelyén felavatták a Hármashalom oltárszínpadot, amely magán viseli a székelyföldi építészeti sajátosságokat és a magyar nemzeti jelképeket is.

Az oltárszínpad elnevezését, a boltozat, a tetőszerkezet alakját a magyar címer hármashalom részéből vették a millecentenáriumi emlékmű értelmi szerzői. A középső „halom” tetején Szent István királyunk kettős keresztje áll.

Az oltárszínpad formájának ötlete Albert csíksomlyói ferences atyától származik, a tervező Boros Ernő műépítész. A tervezés töprengéseitől az avatásig meghatározó jellegű volt Gergely István csíksomlyói plébános munkája, közbenjárása, és nagyon lényeges anyagi, erkölcsi támogatást nyújtott a magyarországi Országépítő Alapítvány, a Fidesz, valamint Tabajdi Csaba külügyi államtitkár.

Az oltárszínpad-avatón mondott ünnepi beszédében Ágoston Ferenc teológiai tanár kifejtette: a magyarság és a kereszténység összefonódott, ez biztosította népünk fennmaradását. A magyarság címerében a hármashalom szimbólum értékű, hiszen ez a nép évszázadok során hegyként állta meg a helyét. A hegynek megnő a jelentősége, ha tetején kereszt van: nemcsak a földhöz kötődik szorosan, hanem az éghez is. A két Somlyó-hegynek is ugyanilyen jelképeje van, biztos pont ez ahová a ma élő magyarok zarándokolhatnak.

B. L.

Elmaradt kézfogás...

1956 Bukarestben

Sziget volt a szerkesztőség, magyar sziget a román fővárosban. A párizsi békekötés esztendejében, 1947-ben magyar napilapot indítottak Bukarestben, az „egységes tájékoztatás” biztosítására. Hamarosán majd mindegyik magyar hetilapot Erdélyből a fővárosba „költöztették át”, még a falusiak újságját is. Munkatársakat egytől-egyik Erdélyből kellett toborozni, mivel magyar újságírók Bukarestben egyáltalán nem voltak. Az 1860-as *Bukaresti Magyar Közlöny*től, amely fél évig állt fenn, többször indult magyar lap, de sorra megbuktak, még a magyarországi emigránsok 1921-es lapja is, amelyet Bölöni György szerkesztett. Különben is, a román hatalomnak nem annyira gyakorlott újságírókra, mint inkább „jó káderekre” volt szüksége.

Ezek a „káderek” szétszórta laktak Bukarestben, de valójában csak együtt érezték jól magukat. A Budisteanu tábornokról elnevezett utcában, a belvárosban, ahol Sütő Andrásék a *Falvak Népet* szerkesztették, valóságos „kolhoz” alakult ki, baráti mulatságokkal, sportversenyekkel. Bukarest rideg közönnyel szemlélte ezt a magyar sziget, amely nem az addig szokásos erdélyiekből, cselédlányokból, kocsisokból állott, akiket jól ismertek, gazda-szolga közelségből, hanem látszólag a várostól független értelmiségiekből.

Váratlan sportesemény oldotta a köszönő viszony hangulatát. Mikor 1954-ben a magyar labdarúgó csapat már-már a világbajnokság küszöbén állott, meglepetésünkre az addig látásból ismert kollégák,

lakóházi szomszédok állítottak meg, és a mérkőzés kimeneteléről faggattak. Láthatóan, a magyar csapatnak szurkoltak. Az országos román sportlap a mérkőzés reggelén már betördelte első oldalát – a magyar labdarúgók fényképeivel. Ezt az egész oldalt szét kellett dobni, és nekünk érezhetően megcsapant a tekintélyünk a román érdeklődők szemében.

Két év múlva, 1956 nyarán még erőteljesebb érdeklődés ébredt a románokban irántunk. A szovjet párt huszadik kongresszusát, a törvénytelen ségek drámai leleplezését a román párt azzal hátrította el magától, hogy a Hruscsov-jelentés Romániára nem vonatkozik, itt egyetlen önkényes ítéletet sem hoztak, itt nincs kit „feltámasztani”. De a román értelmiséget nem lehetett légmentesen elzárni, és mivel mi voltunk „kéznél”, és mivel a térségben Magyarországon érlelődött legjobban a lázadás eszméje, román kollégák tömegesen fordultak hozzánk, magyar újságszerkesztőkhöz: miként alakulnak a dolgok Budapesten, a Petőfi Körben, meg egyáltalán? A magyarul tudó román kollégák bejártak az *Előre* dokumentációs osztályára, hogy maguk olvashassák el az *Irodalmi Újság* „szokatlan” cikkeit. Úgy emlékszem, hogy egyik-másik iránt különösen nagy volt az érdeklődés. Háy Gyula *Kucseráját* például, lefordították románra, és egyféle, korai szamizdatként terjesztették. A román cenzúra ugyanis megfélemedezett arról, hogy gátat emeljen a pesti lapok behozatala elé. Később százszorososan kipótolta ezt a „mulasztását”!

Kiszivárgott a román újságírók közé (a legtöbb bukaresti napilapot egyazon helyen, a Scânteia Háza, a hatalmas, a moszkvai Lomonoszov Egyetem utánzó épületében szerkesztették), hogy az *Előre*-nél különös „forradalom” zajlik, mini-Petőfi-Körrel, ahol sok mindent el lehet mondani, belső tiltás nélkül. A főszerkesztő, Robotos Imre akkori-

ban érkezett haza Budapestről, ahol részt vett a Petőfi Kör ülésén, és a dogmatikus „házi Zsdánov” helyett nyílt szemléletű, vitákat ösztönző, önmaga láncaitól megszabadult ember jött vissza. Olyan témák váltak szabaddá, amelyekre tizenkét éven át gondolni sem volt ajánlatos, a gazdasági és társadalmi élet liberalizálása, a nemzetiségi sérelmek, a párturalom torzulásai, a tájékoztatás pártatlansága. Egyik külpolitikai szerkesztő, Fehér Oszkár kijelenthette, hogy „Sztálin egyszerűen gonosztevő volt”, és nem lett semmi baja. Október 23-a után az *Előre* munkatársainak többsége azért válhatott a pesti forradalom hívévé, mert a szerkesztőségi viták előkészítették erre a lelkeket. Vajda Gábor párttitkár, külpolitikai rovatvezető szobájában arról folyt a tanakodás, hogy miként lesz mindez „ideológiaiul”, vagyis a társadalmi fejlődésben eddig soha nem volt jelenség értelmezése: a szocializmusból a kapitalizmusba való békés átmenet?

Alighanem számon tartották mindezt a román pártközpontban, és november elején ezért tiltották ki, azonnali hatállyal, Robotos Imrét a szerkesztőségéből. Az ürügy egy levél volt, amelyben a marosvásárhelyi bútorgyár dolgozói tiltakoztak „a magyar ellenforradalom ellen”. Ilyesmik álltak ebben a levélben, amelyet tollforgatóknak kellett írniuk, de jaj, amit mondtak: „az ellenforradalmárok fényes szuronyai a csecsemők fehér húsába fúródnak”... Robotos megtagadta a levél közlését. Hivatkozott arra, hogy közvetlenül október 23-a után – a román sajtó az első perctől ellenforradalomnak nevezte Magyar Októbert – az erdélyi magyar olvasók nyilvánosan elégették (például Gyergyóban) a lap példányait. Hiába magyarázta, hogy éppen a román párt érdeke lenne más hangot megütni a magyar lapban. Az *Előre* szerkesztését gyakorlatilag a cenzúra vezére, a temesvári „Ardeleanu elvtárs” vette át.

Ekkor már elmaradoztak a szerkesztőségéből a román érdeklődők. Később tudtuk meg, hogy „begyűjtötték” őket a bukaresti egyetemről, a lakásaikból. Tele lett a város szirénázó mentőautókkal: a rendőrség ezeken szállította a letartóztatott fiatalokat.

Néhányan túléltek a fogságot, a kínzásokat, és az amerikai kormány által kikényszerített 1964-es amnesztia után, jelentkeztek az irodalomban is. Közülük való Nicolae Balota, akinek sorsát így rögzíti a legújabb román irodalmi lexikon: 1949-ben először, majd 1956-ban másodszor tartóztatták le, hét évre ítélték, megjárta a romániai börtönök majd mindegyikét, szabadulás után még két évig kényszerlakhelyen tartották a

Baragán pusztaságán. A világirodalmat tanító esztétika professzor művei között szerepel egy 1981-es kötet: a *Romániai magyar írók*. Az eddigi legteljesebb és legérvényesebb erdélyi magyar irodalomtörténet – románul.

Balota számára ugyanis életreszóló élményt jelentett 1956 magyar forradalma, mikor a két nép először találkozhatott volna közös barikádokon. Magyar irodalomtörténete bizonyosság arra, hogy nem „politikai divat” irányította tollát. Kötete az erdélyi magyarság számára igen nehéz időben, 1981-ben jelent meg, a Kriterion gondozásában. Mikor Nyugaton és Keleten, Albert Camus jellemzése szerint, a magyar vérfolyam „kezdett alvadni az emlékezetekben”. Ezt a „véralvadást”

használt aki, mint azelőtt és azután mindig, a román nacionalista ravaszság. Gheorghiu-Dej pártfőtthár nyomban, 1956 decemberében, a Magyar Autonóm Tartomány – még megvolt! – pártaktívá ülésén nyíltan ellenforradalmárrá minősítette az egész erdélyi magyarságot.

Mi következhetett volna más, ezen „ellenforradalmárok” megbüntetésére, mint a Bolyai Tudományegyetem felszámolása, a magyar iskolák beolvasztása, perek, amelyekben papokat és diákokat ítélték súlyos börtönre vagy éppen halálra?

Így múlt el egy nagy történelmi esély. A politika odaállt a magyar és a román nép közé, nehogy lélekben egymásra találhassanak.

BEKE GYÖRGY

Balogh Elemér: Mi lett volna ha...?

Balogh Elemér a kisebbségi és a nemzetközi jog szakértője. 1968 óta Münchenben él. Előadásaiban, a német sajtóban gyakorta foglalkozik Magyarországi történetével. Sokat tett, tesz azért, hogy a világ ne feledkezze meg az 56-os forradalomról és szabadságharcról. Írásában a Nyugat felelősségét veti fel.

„... Nagy csalódásom volt, hogy a Nyugat mennyire nem látta át, milyen nagy lehetőséget mulasztott el. Ennek következményeit ma is érzi az egész világ, s ez az oka részben a nyugati világ jelenlegi nehézségeinek is. Ha a magyar szabadságharc és forradalom eredményei megmaradtak volna, hamarabb következne be a kommunista rendszer összeomlása, és kisebb anyagi áldozatokkal, amit ennek elérése érdekében hozott, amelynek a következményei még ma sem láthatók be teljesen. A nyugati világ legyőzte a kommunista rendszert, előidézte összeomlását, mert nem bírta a versenyt tovább. De a nyugati világ is túlerőltette magát ebben a küzdelemben. Ezt csak óriási eladósodás mellett tudta teljesíteni.

Bár nem lehet azt állítani, amit sok elkeseredett kritikus, elsősorban ért-

ető módon magyarok vetnek a nyugati politikai erőkre szemére, hogy semmit sem tettek a magyarság érdekében, de nyugodtan elmondható, hogy amit tettek azt nagyon ügyetlenül tették, mert nem ismerték eléggé a kommunista gondolkodását. Különösen súlyos hiba, sőt bűn volt, hogy 1956 októberében nem akadályozták meg az izraeli támadást Egyiptom ellen, amely elterelte a világ közvéleményének figyelmét Magyarországi ügyéről. Különösen a harmadik világ figyelmét, pedig már jelek mutatkoztak arra nézve, hogy erőiesen fellép a Szovjetunió ellen. Különösen Nehru indiai miniszterelnök fellépése jelentett volna sokat, mert a szovjet politika akkor még igen nagy fontosságot tulajdonított a harmadik világ magatartásának. Végül is a harmadik világ is kárát látta a fejlemények illetlen alakulásának, mert olyan légkör alakult ki, hogy a nyugati országok erős politikai, pszichológiai nyomás alá kerültek, és túlságosan gyorsan, minden átmenet nélkül adták meg olyan afrikai országoknak a függetlenséget, amelyek erre még nem voltak érettek. Ezt fokozatosan kellett volna a legtöbb állam esetében megadni, s közben megfelelő stabil, demokratikus alapokon álló kormányrendszereket, egyben reális államalakulatokat létrehozni a helyi, valóságos viszonyoknak megfelelően, s nem a sokszor vonalzóval meghúzott határok alapján. Így elő-

fordult, hogy olyan népek kényszerültek egy államban maradni – pl. Szudánban –, akik teljesen különbözőek fajilag, vallásilag. Az erősebb északiak minden eszközzel és áldozat árán igyekeznek fenntartani „az állam egységét”. A függetlenség megadása során a korábban e téren is elkövetett hibákat orvosolni kellett volna. Megszűnt az a hatalom, amely az ellentéteket féken tudta tartani. De nemcsak Afrikában történtek ilyen hibák, hanem Ceylonba, a mai Sri Lankába is, ahol ma is vér, s nem is kevés folyik...

Mint Penykowszki emlékirataiból tudjuk, a forradalom nem volt eleve sikertelenségre ítélve. Az izraeli támadást mindenesetre legalábbis néhány hétre el kellett volna halasztani, amíg a magyar probléma le nem zárul. Nyugati katonai beavatkozást nem kívántam. Az volt a véleményem: elegendő lett volna riadókézsültségbe helyezni a NATO haderejét, és magasszintű küldöttséget Moszkvába küldeni ill. a Szovjetunióval ilyen szinten tárgyalni. Gazdasági jellegű engedményeket, előnyöket ígérni, arra az esetre, ha Magyarország ügyében megállapodásra jutnak. Ebben az esetben a magyar forradalom és szabadságharc eredményeinek tiszteletben tartása jobban biztosítva lett volna, mint egy kétoldalú megállapodás esetén...”

Kelet felé robogtak a vonatok...

Vidékünk legújabbkori történelme és az 1956-os magyar forradalom története több ponton is metszi egymást. Itt, Ungváron vették rá a szovjet birodalom képviselői Kádár Jánost: vállalja el a kollaboráns kormány elnökének dicstelen szerepét. Megyénk területén dübörgött végig az intervenció hadigépezet nagyobbik része Magyarország felé, hogy elta-possa egy diktatúrával meggyőztört nemzet frissen – és megannyi áldozat árán – kivívott szabadságát. A forradalomnak itt, Kárpátalján is voltak hősei, köztük a mártírhalált halt Gecse Endre tiszteletes, aki életét adta 56 ügyéért...

November 4-ének vérvörös hajnala után pedig deportáltakkal zsúfolt marhavagonok, tehergépkocsik érkeztek Kárpátalja földjére, forradalmárok, illetve egyszerű magyar állampolgárok ezreit szállítva a lágerállam börtönei felé. Írásomban, az ENSZ különbizottságának jelentése (pontosabban: ennek XIII. fejezete) alapján velük, az elhurcoltakkal, fogságba vetésük, rabságuk és kiszabadulásuk körülményeivel kívánok bővebben foglalkozni.

De előbb hadd szóljak néhány szót az említett bizottságról is. Az ENSZ közgyűlése, 1957. január 10-én, abból a célból hozta létre ezt a testületet, hogy az a lehető legteljesebb és leghitelesebb módon tájékoztassa a Világszervezetet a magyarországi helyzetről. Még az év június 7-én, elfogadva a tárgyról írott jelentését, a különbizottság befejezte munkáját. Az elhurcolásokat, a bizottság által alapos kereszt-kérdéseknek alávetett tanúk vallomásai alapján, a következő módon képzelhetjük el.

Amikor 1956. november 4-ének politikai sötétséget hozó hajnalán a szovjet csapatok megindították második intervenciójukat a forradalmi Magyarország ellen (az első támadás az október 23-ról 24-re virradó éjjel kezdődött), szinte

azonnal megindult a deportálási hullám is. Budapest utcáin a megszállók eleinte csak úgy találomra fogdosták össze az embereket, így néha gyerekek és öregek is hadifogságba estek, a szovjet fegyveres erők nagyobb dicsőségére... Voltak azután harcosok, akiket az ellenál-lási központokban ejtettek foglyul. Később pedig egykori – és bosszúszomjas – ávéhásokból, valamint szovjet katonákból álló különítmények fésülték át a magyar főváros házait, forradalmárookra vadászva.

Vidéken is folyt a deportálás. Előfordult, hogy ennek során elhurcolták egy-egy város egész forradalmi tanácsát vagy egy gyár teljes munkástanácsát. A foglyokat – fegyver után kutatva – megmotozták, értékeisebb holmijaikat elrabolták, kihallgatásuk után pedig erősen őrzött, lezárt marhavagonokba vagy tehergépkocsikra gyömöszölték őket. Az eleven „szállítmányokat” azután útnak indították az északkeleti határszél felé. Egy-egy szerelvény általában 20–35 vasúti kocsiból állt, melyekben 30–70 személyt zsúfoltak össze. November közepén (a hónap első három hetében tetőzött a deportálási hullám) voltak napok, amikor nem is egy, hanem több, elhurcoltakkal teli vonat hagyta el a magyar fővárost, minimálisan 1200 embert ragadva el – egyetlen nap alatt – hozzátartozóitól.

A gyűjtőhelyeken, illetve a marhavagonokban embertelen bánásmód jutott osztályrészükül. Az egykori ávéhások és a megszálló csapatok katonái lelki és fizikai terror alatt tartották a nekik kiszolgáltattott szerencsétleneket. A vonatokon pedig egyrészt vajmi keveset kaptak enni, másrészt pedig alig volt alkalmuk testi szükségleteik elvégzésére...

A még harcoló felkelőcsoportok, valamint a magyar vasutasok természetesen nem nézték ölbe tett kézzel ezer és ezer honfitársuk szenvedését. A vasutasok sztrájkoltak. A forradalmárok, amikor csak módjuk nyílt rá, felszedve a síneket

vagy pirosra állítva a szemafor, megállásra kényszerítették a szerelvényeket, majd, többnyire heves tűzharc eredményeként, kiszabadították a foglyokat. Egy esetben az örök ellenállás nélkül megfutottak... A vasúti szállítás „nehézségei” miatt ezért a megszállók egyre inkább tehergépkocsikon kezdték magukkal hurcolni foglyaikat.

Erdekes dolog, de tény: a szovjet börtönökben (Ungváron, Sztrijben, Kotomijában) általában jobb bánásmódban volt részük, mint odahaza. Igaz, hogy Ungváron eleinte nagy volt a zsúfoltság (egy tanú elmondása szerint 42-en voltak egy 14 férőhelyes cellában), de az élelmezés és az általános viszonyok idővel javultak. Kínzásokra sem került már sor. A fegyőrök pedig, akik közül sokan tudtak magyarul, rokonszenvvel viseltettek a foglyok iránt. Üzeneteket csempészték be a cellákba, többen még a foglyok leveleit is továbbították azok barátaikhoz, illetve hozzátartozóihoz.

A kihallgatásokat szovjet katonatiszték, illetve az NKVD tagjai vezették le. Ezek során általában azt igyekeztek megtudni a deportáltaktól, hogy milyenek voltak a viszonyok a forradalom kitörése előtt, melyek voltak a felkelés okai, hogyan jöttek létre a felkelőcsoportok, és miként sikerült megszervezniük a fegyveres ellenállást.

Közben Magyarországon egyre többen emelték fel szavukat az elhurcolások ellen. Még az új hatalom képviselői között is akadt nem egy személy, aki tiltakozását fejezte ki ebben az ügyben, így egy később Nyugatra menekült főügyészhelyettes vagy a Szabolcs-Szatmár megyei MSZMP-pártbizottság... A munkásság pedig a még mindig tartó sztrájkok beszüntetésének egyik feltételeként szabta meg a deportáltak hazaszállítását, valamint azt, hogy újabb elhurcolásokra ezután már ne kerüljön sor. November 20-án a Magyar Írószövetség küldöttséget menesztett a deportálások ügyében a budapesti

szovjet katonai parancsnokságra. A tárgyaláson végül is abban állapodtak meg, hogy az Írószövetség igyekszik rábeszélni a munkásokat a sztrájkok befejezésére, cserében a szovjetek megígérték, hogy igyekezni fognak hazaszállítani azokat a foglyokat, akikről a szövetség adatokat tud közölni.

Hogy a deportálásokkal szembeni magyarországi ellenállás volt-e az oka, vagy az, hogy a kérdés az

ENSZ elé került, nem tudni. Mindenesetre a foglyok egyes kis csoportjait már november végén hazaszállították, miközben, bár gyengülő mértékben, de még mindig folytatódtak a deportálások. Többeket december és január folyamán vittek vissza Magyarországra. A bizottság előtt megjelent tanúk elmondták: otthon, hosszabb-rövidebb időre, újból börtönbe vetették őket. Kiszabadulásuk előtt az állambizton-

sági rendőrség kihallgatta a hazaszállítottakat, egyes esetekben utalegelésekre is sor került. Nem csoda, hogy a rövid idő alatt több börtönt is megjárt volt deportáltak egy része, újabb letartóztatásoktól tartva, elbúcsúzott hazájától és elindult a nyugati határszél felé...

LAJOS MIHÁLY
Kárpáti Igaz Szó
1995. október 26.

„Nem voltam hajlandó harcolni magyar testvéreim ellen”

... Október 10-én a Magyar Televízió forgatócsoportja várta a beregszászi vasútállomáson a 9 órakor Lemberg felől érkező vonatot. Természetesen nem a vonat befutását készültek kameráikkal rögzíteni. A vonaton érkező Lukács Mátyásra vártak, arra az egykori szovjet kiskatonára, aki 1956 októberében nem volt hajlandó fegyvert fogni magyar testvérei ellen. Felkutatásához a Magyar Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézetén, a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetségen kívül szerény eszközeivel a Beregi Hírlap is hozzájárult...

1996. március 23-án a Beregi Hírlapban „Ki tud róla?” címen megjelent a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség rövid felhívása, amely idézett dr. Györkei Jenő nyugállományú alezredest, a történelemtudományok kandidátusa, neves hadtörténész leveléből, aki a Beregvidéki Magyar Szövetséghez fordult segítségért. Levelében leírta: Moszkvában végzett levéltári kutatásai során tudomást szerzett arról, hogy a Kárpátmelléki Katonai Körzetből átdobott 8. gé-

pesített hadsereg kötelékében nem nagy számban kárpátaljai fiatalok is szolgáltak. Egyikük, Lukács Matvej Janovics közkatona a 32. gépesített gárdahadosztály sorkatonája 1956. november 3-án Békéscsaba közelében elhagyta alakulatát, fegyverét kútba dobta és több napon át rejtőzködött. 1956. november 6-án egy járőr elfogta és átadta a hadbírósnak. További sorsa ismeretlen volt...

Először Makkosjánosiból érkeztek elég homályos és bizonytalan visszajelzések a BMKSZ felhívására. A szálak Munkácsra vezettek. Hosszas kutatás után Dalmay Árpádnak Dzúrócsik Miklós makkosjánosi tanár segítségével sikerült felkutatnia Lukács Mátyás rokonait. Kiderült, hogy a Krím-félszigeten lakik, egy ottani állami gazdaság igazgatóhelyettese. Rövidesen Lukács Mátyás Beregszászra érkezett, itt találkozott Dalmay Árpáddal és dr. Györkei Jenő hadtörténésszel. Beszélgetésük közben aztán fény derült arra, mi is történt vele 1956 őszén...

... 1954-ben vonult be a szovjet hadseregbe, egy Berdicsevből állomásozó alakulatnál szolgált. 1956 októberének végén ezredét erőltetett menetben Csapon át Békéscsaba felé indították. November 3-án harci készségbe helyezték az alakulatot. Ekkor értette meg Lukács Mátyás, hogy a magyar forradalom letiprására akarják felhasználni őt és bajtársait.

– Nem voltam hajlandó harcolni magyar testvéreim ellen – mondta. – Elhagytam alakulatomat és három na-

pon át bujkáltam. Sajnos, egy járőr rámtalált és letartóztatott.

Debrecenbe, a szovjet katonai repülőtér fogdájaiba vitték, onnan Lembergbe. A hadbírósnak négyévi szigorított munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte.

1957 decemberében amnesztiával szabadult. Munkácsra rendőri felügyelet alá helyezték, sokat zaklatták, hogy lakást kapjon a városban, a legcsekélyebb reménye sem volt. Így jutott arra az elhatározásra, hogy családjával együtt a Krím-félszigetre költözik. A gazdaság, amely befogadta, nemcsak munkát, hanem lakást is biztosított családjának. A konzervgyár építésének befejezését bízták rá, majd ugyanott üzemvezetőnek nevezték ki. Felesége a gazdaság könyvelőségén kapott munkát.

Lukács Mátyás a gazdaság igazgatóhelyetteseként ment nyugdíjba. Természetesen most már szeretne visszaköltözni szülőföldjére, Kárpátaljára, ehhez azonban még sok problémát kell megoldania.

Beregszászról az MTV forgatócsoportjával együtt Munkácsra utazott, majd a Hadtörténeti Intézet vendégeként Magyarországra. Ellátogatott Békéscsabára is, oda, ahol 40 évvel ezelőtt úgy határozott, hogy nem fordítja fegyverét a forradalmat védő magyar testvérei ellen.

Beregi Hírlap
1996. október 19.

ERDÉLY 1956 – EMLÉKÜLÉS

Elnöki zárszó

Az Erdélyi Szövetség két nemzetközi emlékülést rendezett 1996-ban. Tavasszal az *Erdély a honfoglalás korában* tanácskozásunk a millemcentenáriumi ünnepségekhez kapcsolódott. Most az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc negyvenedik évfordulója előtt tisztelegtünk az *Erdély 1956-ban* előadói ülésszakkal és fórummal. Főleg Halász Pétert és Lipcsey Ildikót illeti köszönet a két sikeres találkozó megszervezéséért.

Tárgyszerűen a következőkben foglalhatom össze az *Erdély 1956-ban* előadásait, felszólalásait és nyitott kérdéseit:

1. Erdélyben az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hatása széles körben jelentkezett. Újra mozgásba lendítette az önrendelkezési törekvéseket minden szinten, például az egyetemi, a munkahelyi és az egyházi közösségektől a történelmi nemzeti kisebbségi jogállás és a román állam viszonya nemzetközi elbírálásának kezdeményezéséig. Ezek az események a többszörös erőszak és törvénytelenység ellen irányultak, az események maguk azonban távol álltak mindenfajta erőszaktól, törvénytelenségtől, sőt még a nyilvánosságtól is. De a román kommunista nemzetállami diktatúra megghamisította és fel-

nagyította az erdélyi magyar önrendelkezési törekvéseket: Románia egységét és függetlenségét, a szocialista államot, az egész szocialista világrendszert fenyegető összehangolt támadás részeként értelmezte és bélyegezte meg őket. Ezzel megteremtette az indokát annak, hogy Romániában módszeresen lebontsa a magyar önrendelkezés maradék intézményeit, jogi kereteit, gazdasági alapjait.

2. Bő tíz évvel a második világháború és a világ kettéosztása után Nyugaton felvetették a gondolatot, hogy a Szovjetunió túlzottan és egyoldalúan visszaél a győztes hatalom jogával. A szerződések alapján a szovjet hadsereg kivonult Ausztriából és Csehszlovákiából, de a katonai stratégiai helyzetét nem óhajtotta tovább gyengíteni. Bizonyos ausztriai forrásokból arra lehet következtetnünk, hogy valamilyen visszacsapás, kiigazítás stratégiáját készítették elő: a Szovjetunió súlyosnak látszó ürügyet keresett katonai és politikai befolyási övezete határának megszilárdítására legalább Ausztria térszomszédságában. Osztrák diplomáciai iratok és más emlékezések szerint a szovjet titkosszolgálatok azt akarták bizonyítani, hogy Magyarországon földalatti szervezetek segítik a hor-

thysta, fasiszta, nemzetiszocialista hatalom erőinek hatalmi térhódítását – a „soviniszta, fasiszta, restaurációs ellenforradalmat”. Ebben a mesterséges pánikkeltésben szerepet játszottak a holocaust zsidó túlélőinek egyes csoportjai, szervezetei is – erre is következtetni lehet. Ha mindez rendszerként működött, akkor a XX. kongresszus nyomában szervezkedő fundamentalista kommunisták támogatásával valóban elindulhatott olyan kiterjedt provokációs hadjárat, amely az említett katonai kiigazító stratégiával összekapcsolódott. Ennek a titkos provokációs stratégiának a jelei mutatkozhattak meg többek között abban, hogy Romániában is, Magyarországon is már 1956 nyarán, korábban feltűntek olyan értelmiségiek, akik nyilvánosan vagy éppenséggel bizalmasan ellenállásra, tiltakozásra, szervezkedésre buzdítottak, de egyszer csak kiléptek a körből.

3. Érthető, hogy elsősorban az erdélyi eseménytörténetet és dokumentumközlést sokan hiányosnak vagy egyoldalúnak találják. Elmondható ez a magyarországi forradalomképről is. Most, 1996 őszén ugyan összetorlódtak a történeti igényű vagy személyes ihletésű munkák 1956-ról, de ez a kínálat, ez a teljesítmény sem pótolhatja a magyar forradalom és szabadságharc teljes és hiteles ábrázolását. Több a kérdés, mint a válasz. Több a sejtés, mint az adat és a bizonyíték. Több a tervezhető kutatás, mint a feltárható forrás. Ki kell mondanunk, hogy mind Magyarországon, mind Romániában, mind Oroszországban és Ukrajnában a hatalmat gyakorló politikai csoportok egy része inkább akadályozza, semmint támogatja az 1956-os kutatásokat. Most csak a kutatások és a feldolgozások első szakaszánál tartunk. Ez fájdalmas és szegényletes, de tény. Közös felelősségünk, hogy 1956 teljes és hiteles ábrázolásáért minden megtegyünk, amit megtehetünk.

Kolozsvár – főtérsi keresztmetszet (1912)

ÖTVENHAT

Közeledik az ötvenhatos magyar forradalom negyvenedik évfordulójának napja. 1956. október 23-a nemcsak Magyarországot, de az egész világot megrengette. Bebizonyosodott, hogy egy nép számára nincs reménytelen helyzet, illetve ha van is, felül lehet rajta emelkedni. 1956 forradalmát, akárcsak az 1848-as szabadságharcot, eltiporták, de bűvópatak módjára tovább csörgedezett az agyakban, a lelkekben, táplálta, ültette a nemzet reményét, hogy másként is lehet. Ötvenhat nélkül nem következett volna be az 1989-es rendszerváltozás sem, vagy egészen másképpen: vérrel és halállal árnyékoltan. Amikor Pozsgay Imre „ott belül” is kimondta, hogy 1956 bizony forradalom, nem pedig ellenforradalom volt, s Kádár János ezért még csak ki sem tudta zárítani a pártból, eltávolítani a vezetésből, repedezni kezdett a sokak számára örökösnek hitt vasburok. Nemcsak Magyarországon, hanem a birodalomban is. Ki gondolta volna akkor, hogy a nagy Szovjetunió, amelynek tankjai kíméletlenül eltiporták a magyar forradalmat, mára már nem is létezik. Persze, azt is kevesen hittük volna, hogy a rendszerváltozás és a szabadság kivívása után bekövetkezzen egyfajta visszarendeződés, mégpedig demokratikus választásokon szentesített visszarendeződés, amelyben olyanok is szóhoz jutottak ismét, akiknek részük volt ötvenhat leverésében, illetve elhallgatásában. De hát egy sokat szenvedett, megnyomorgatott nép lelke kifürkészhetetlen. Ötvenhat sorsfordító forradalma azonban többé már nem tehető meg nem törtéنتté, nem hallgatható el vagy minősíthető át ellenforradalommal: reménytelenül ott fényszeredik a nemzet felett.

A Délvidéken az 1956-os forradalomnak nem volt olyan visszhangja, mint például Erdélyben. Itt sem volt ildomos nagyon emlegetni, hiszen Titóék bűnrészesei voltak eltiprásának, de legalább nem tették számunkra szigorúan kötelezővé az ellenforradalomként való

emlegetését: a legtöbben „elegánsan” ötvenhatos eseményeket írtak és mondtak. Mi azonban, akik gyerekfejjel elkezdtük hallgatni a Szabad Európa Rádiót, tudtuk és „óvatos duhajként” vallottuk is, hogy forradalom és szabadságharc volt. Valahogy úgy voltunk vele, mint 1944 őszének magyarellenés atrocitásaival: novellákba, versekbe, regényekbe rejtve tettünk említést róluk, s halottak napján lopva kri-zantémot vittünk jeltelen sírjukra. Mint ahogy a gazzal benőtt 301-es parcellára is, amikor a nyolcvanas évek közepén anyaországi íróbarátom odavezetett. Ekkor írtam először novellát az 1956-os forradalomról. Amelyhez engem kezdettől fogva sajátos érzelmi szál is fűzött: az egyik legnagyobb budapesti felkelő csoport parancsnoka, Du-

dás József ugyanazt a nevez viselte, mint atyai nagyapám.

Ezerkilencszázötvenhat, te csillag, írja 1986 októberében az idegenbe kényszerített költő. Igen, miként húsz év után, úgy negyven év elmúlásával is csillagként ragyog felettünk. Nem mint a vörös csillag, amelyet 1956. október 23-án a szabadságharcosok a Sztálin-szoborral egyetemben annak rendje és módja szerint eltávolítottak. Budapest középületeiről s kivágtak a nemzetszínű zászlóból, hanem betlehemi vezércsillagként, amely mindegyre azt sugározza, hogy elkövetkezik a megváltás, jönnek még szebb napok erre az 1848 és 1956 vérzivatarában megtisztult, sokkal jobb sorsra érdemes nemzetre.

DUDÁS KÁROLY

Hét Nap, 1996. október 17.

Beke György: Iskolák szabadságharca

Részelt a *Magyar Nemzet* 1996. augusztus 8-i számában megjelent interjúból

Görgényi Péter: Úgy találja, hogy a debreceni nagygyűlés óta lanyhult a figyelem a kisebbségi magyar oktatás sorsa iránt?

Beke György: Fáradtság érezhető a magyar közvéleményben a nemzet gondjai iránt, különösen az anyaországban, ahol rengeteg egyéb konfliktus befolyásolja a közhangulatot. De vajon elfeledkezhetnek-e az „alternatív oktatás” csapdájáról a Felvidéken, ahol magyar iskolaigazgatók egész sorát váltották le és helyeztek szlovákokat a helyükbe, csupán azért, mert nem voltak hajlandók a szülőknek „ajánlani” az áttérést a szlovák oktatási nyelvre? Ez az „alternatív oktatás” lényege. És a pozsonyi kormányzat, jó balkáni szokás szerint, elvárná, hogy a magyarok „saját akaratukból” mondjanak le az anyanyelvükről. Elfeledkezhetnek-e az oktatási gondokról Erdélyben, ahol a magyar iskolahálózat nagyobb veszélybe került, mint akár a Ceaușescu-diktatúra idején? Példát említhetnek a megszakítatlan ellenállásra: a székelyföldi Gyergyószentmiklóson diákok, tanárok újra meg újra utcai tüntetéseken juttatják a hatalom eszébe, hogy nem adják fel nyelvüket, iskoláikat. Mivel a nacionalista főhatalom csak azt várja, hogy a tiltakozás lanyhuljon vagy elhaljon egészen, és akkor félig titokban, félig csellel végrehajtja eredeti terveit. Egyetlen napos közönyük iskolákat tékozolhat el!

(A könyv a Balaton Akadémia kiadásában jelent meg, Vörösbereány, 1996.)

Tisztelt Szerkesztőség!

Nemrég pillantottam meg valakinél véletlenül az Erdélyi Magyarság 26. számát. E tény igen megörvendeztetett, tekintve, hogy az utóbbi időben a lapnak sok anyagi nehézsége volt és van, s megszűnéséről ke-rengtek hírek.

Ide hozzánk, a teológiai intézet-be amióta én itt vagyok (1995. febr. 1.) a 21-es szám jutott el több pél-dányban és egyetlen darab a 24-es számból. Az ezt megelőző időszak-ból nincs egyetlen darab sem a könyvtárban, nyilván akkor gyűjte-ményünk sincs belőle, miközben annyi haszontalan, sosemolvasott folyóirat tömegével ömlik.

Testvéri üdvözlettel,

Kiss Károly

lelkész-könyvtáros

Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Könyvtára, Kolozsvár, 1996. VII. 18.

Ezennel megújítom előfizetésünket

az *Erdélyi Magyarság* című folyó-iratra. Úgyszintén előfizetem régi munkatársamnak, aki most Svédországbán él, és régi kolozsvári barátainknak, akik most Izráelben élnek. A fennmaradó 40 dollár sze-rény hozzájárulás a lap megjelené-séhez.

Egyúttal szeretnénk köszönetek mondani a szerkesztőségnek hozzá-értő és áldozatos munkájáért. Min-den sorukat nagyra értékeljük. Többet kell tennünk, hogy a lap minden, illetve minél több hazánk-fiához eljusson.

Szeretettel és tisztelettel

a Sőni család

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A folyóirat legutóbbi számához csa-tolt felhívás alapján csekken felad-tam Önöknek 2000,- Ft-ot.

Ezt elsősorban egy erdélyi lel-kész vagy tanár számára szolgáló előfizetésnek szánom. Önök azon-ban tetszés szerint fordítsák hozzá-járulásomat a lap vagy az alapít-vány céljaira.

Tekintettel a postaköltségre, je-len levelemre nem kérem válaszu-kat.

A folyóiratot a hazánkban meg-jelenő legszínvonalasabb folyóirat-nak ítélem, mind irodalmi színvo-nala, mind tartalmának kimagasló értéke miatt. Bárcsak ez a gondo-latvilág élne hazánkban. Akkor nem kellene semmit sem félnünk a jövőtől.

Munkájukat igen nagyra érté-kelve, nagy tisztelettel köszönti Önöket

Déva utolsó magyar polgármes-terének fia

Gerey Tamás

Románia: távol Európától

(MH) Román és amerikai szakem-berek szerint Romániának legkeve-sebb 25, de lehet, hogy 40 évre van szüksége ahhoz, hogy elérje az EU-államok jelenlegi fejlettségi szint-jét. Ehhez az EU hat társult tagor-szágaiba összesen 13 201 milliárd dollárt kellene beruházni, amiből 3013 milliárdot Romániának kelle-ne megkapnia ahhoz, hogy minden-ben megfeleljen a közösségi köve-telményeknek. Románia akkor ér-hetné el az EU színvonalát, ha bruttó nemzeti termékét 44-szere-sen növelné, ami évi 11 százalékos gyarapodást tenne szükségessé. Ezáltal 25 év alatt érhetné el pél-dául Németország jelenlegi gazda-sági potenciálját. A román szakem-berek szerint ez a fejlődési ütem megvalósíthatatlan Romániában. Ők legfeljebb évi 5-7 százalékos gazdasági növekedéssel számolnak, tehát szerintük 40, illetve 30 évbe kerülne a felzárkózás.

Tanévnyílás idején

Adjon erőt mindnyájunknak Bene-dek István „Üzenete”, melyet az ifjúsághoz intézett:

„Fordítsanak gondot a művelt-ségre. Szerény és kirabolt ország a miénk, egyetlen vagyona a művelt-ség, őrizni és gyarapítani kell.

Üzenem híveimnek és ellensé-geimnek, hogy Magyarországnak – minden látszat ellenére – van jövő-

je. Letétben annak az ifjúságnak a kezében és szívében, amelyik fölís-meri, hogy mélység felé zuhanunk, és megállítja a zuhanásunkat.

Az az ifjúság már megszületett. Harmatos lelke még gyanútlan, de amint felserdül, egészségesen gya-nakvóvá válik, nem hagyja magát félrevezetni, megálljt kiált, kezébe veszi ön maga és hazája sorsát.

Ebben hiszek.”

Remélem, önök is! Mégpedig: „Rendületlenül!”

A második bídfoállás

Egy nemzet több mint ezeréves tör-ténelmének korszakalkotó esemé-nyei érdemesek arra, hogy a félre-tájékoztatott magyar nép a millicentenárium ünneplésekor betekintszen fényes és kínkeserves múltjába.

Történelmünknek rengeteg di-csőséges eseményéről tudósít iro-dalmunk, képzőművészetünk számtalan alkotása. A második vi-lágháborúról azonban, amelynek hatását a mai nap is érezzük, a ha-talmon lévő „másként gondolko-dók” említést sem tesznek. Pedig ez volt történelmünk legegénylőtle-nebb, legkegyetlenebb, leginkább embert próbáló háborúja. Az egész világ lángokban állt, az akkori ma-gyar ifjúság színe-java a harctere-ken volt. A magyar honvéd itt mu-tatta meg az iszonyatos túlerővel szemben az ősi katonaerények leg-szebb példáit. Az önfeláldozó baj-társiasságot, a leleményességet, a legnagyobb veszéllyel is szembe-szálló bátorságot, a majdnem ön-gyilkosságnak látszó vakmerőséget, az emberfeletti munkabírást.

E sorok írója még ahhoz a kor-osztályhoz tartozik, amely Trianon sebeit érezte. Nekünk még szent volt szülőhazánk feltétlen tisztele-te, a Szentkorona a címeres nem-zeti zászló, magyarságunk büszke-sége. Századom, az I. páncélos-had-osztály, 51. zászlóalj, első Nimród páncélvadász-százada 1942. július 18-án kapta az első bevetési paran-csot az urivi útközetbe. Elértük ugyan a Don folyót, de a nehezen védhető erdős, mocsaras terepen a szovjetek nagy erővel visszazavá-rogtak. Augusztus 4-én már Korotojak volt az következő hídfő-

ért vívott harcok színtere, majd augusztus 8. és 15. után augusztus 28-án volt a döntő ütközet. Csapatunk az egész szovjet sereget átvetették a Don túlsó partjára, igaz, nagy veszteség árán, de szilárdan kiépítették az urivi után a második hídfőállást.

Most, amikor kegyelettel emlékezünk az elesettekre, megjelennek előttem 1942. augusztus 28. borzalmas eseményei éppúgy, mint megnyugtató órái. Hogy a kapott parancs szerint eleget tettünk hazafias kötelességünknek. Tisztelettel adózunk elesett bajtársaink emlékének, és nem kívánjuk a mostani uralkodóktól a tiszteletadást, mert az úgysem lenne őszinte. Farizeusi látszattisztelettel ne szennyezzék hőseink emlékét...

Avval a kéréssel keresem meg a történelmi egyházak püspökeit, lelkészeit, egyházi és polgári szervezeteket, a cserkészeket, hogy szervertartásaik, ünnepségeik alkalmával legalább gyűjtsanak meg egy szál gyertyát, s mondjanak egy imát hősi halált halt bajtársaink emlékére.

Zágoni Sándor
Nimród-páncélos hadnagy

Az Erdélyi Magyarság szerkesztőségének

Az *Erdélyi Magyarság* c. folyóiratot és a Magyarok Világlapját, amikor küldik, rendszeresen megkapom. A szerkesztőség tudomására hozom, hogy Máté István lelkész testvérem 1993 Adventjétől nyugdíjba vonul, így a vámosgálfalvi református egyházközségben a lelkészi állást jómagam töltöm be.

Megragadom az alkalmat, hogy néhány szóban leírjam azt, ami magyar nemzetünket mindig háttérbe szorította mindeddig. A mandzsuri és a turáni érthetlenségek, a törzsek közötti viszályok sajnos még ma is érezhetőek ezredévek kódéből. Ezt csak Isten tudja feloldozni sok-sok imádság által. A magyar lélek nehezen puhítható Isten és Krisztus felé, testvére, felebarátja felé. Ehhez több alázat, szelídség, hit, szeretet és lelki műveltség, magyar nemzeti keresztény öntudat kell, de minél

FELHÍVÁS

Keresem bátyámat, **Kurbel Istvánt**, született 1931. március 28-án Ungváron, Kárpátalján (ma Uzhgorod, Ukrajna), aki 1947. november 7-én disszidált. Az utolsó hír róla: Olaszország, 1949, Bagnu, Nemzetközi Gyűjtőtábor. Tudomásom van arról, hogy New Jerseyben élő rokonaink (Kucsera Károly és családja) anyagi segítséget küldtek számára Olaszországba. Azóta fivéremnek nyoma veszett, úgyszintén a rokonoknak.

Kérem, aki bármit tud rólok, értesítsen!

Címem: Lengyel Katalin,
Budaörs, Patkó u. 1. IV. 37.
H-2040, Hungary, tel: (36)
23 423 809

Lengyel Katalin
szül. **Kurbel Alice Katalin**

hamarabb. Széchenyi mondotta egykor az egyik országgyűlésen: „... Uraim! ne feledjék el, hogy a magyarnak legnagyobb árulója a magyar.” Széchenyi kijelentése sokszor beigazolódt az évszázadok folyamán. Legtalálébban Károlyi Gáspár beszélt és írt erről a következőképpen: „... A nemzetek sorsa nem a szerencsétől és a világi erőktől, hanem egyedül Istentől függ, mert ő a teremtetője és kormányzója mindennek. A külső feltételek: a király és a kormányzók bölcsessége, az erős katonaság szintén szerencsésé tehetnek egy országot, de ezek szintén változó dolgok. Igazi fundamentuma egy ország boldogságának az Istennek és a Krisztusnak való engedelmség. A tízparancsolat és a hegyi beszéd megtartása, a Krisztusban való hit. Ahol ezek hiányoznak, ott veszedelem szakad az országra. A magyar nép bálványimádó lett és az most is, rang és felekezeti különbség nélkül. Ezért 'elvőtte Isten országunkat, elvőtte fejedelmünket, elvőtte

szabadságunkat.” (Dr. Nagy Géza: Kálvinista Jellemképek)

Elgondolkoztatóak Károlyi Gáspár – Dr. Nagy Géza teológiai professzor által írt sorai. Ezt a kiváló magyar népet sokszor, sokan, sokféleképpen becsapták. Ideje van annak, hogy ez a nemzet egységes legyen hitben, szeretetben, egységben, összetartásban, mert mindenki ígér, de nem segítenek. És ha segítenek, a maguk javára segítenek. Csak magunkban bízhatunk, se Keletben, se Nyugatban. Az Isten és Krisztus felé fordulás, a megtérés hozza el majd ennek a sanyargatott, szegény magyar népnek igazi és teljes szabadságát, talán boldogságát is.

Vámosgálfalva, 1996. október 12.

Keszegh András
ref. lelkész

Tisztelt Szerkesztőség!

Hogy helyes-e az RMDSZ-nek a kormányban részt vennie, azt döntse el ők. Szerintem végzetes hiba, nem szabad! Gondoljunk csak Petru Grozára és a Népi Szövetségre! Egy mindenesetre biztos: Minden megnyilvánulásuk szemfényvesztés – de a kormányzatnak is –, amíg Cseresnyés Pál börtönben van. 1945 novemberében arról mondták le őket, önként, hogy közük lenne a román-magyar határ megvonásához. 1996 novemberében miről kell lemondaniuk? Az autonómia különböző formáiról?

Üdvözlettel:

K. D., Eger

Tisztelt szerkesztőség!

Az erdélyi magyarságnak szüksége van az *Erdélyi Magyarságra*, mert Európától való elszakítás (vagy elszakadás) egyik akadály. Minden kapocs, amely még össze tudja-akarja fogni a nemzeteket az emberalkotta határok fölött, áldozatot követel. Tudjuk, hogy e két folyóirat – Erdélyi Magyarság és Magyarok Világlapja –, fenntartása, kiadása áldozattal és teherviseléssel jár, de csak az érté-

kes és maradandó, amiért megküzdöttünk. Ettől a százados küzdelemtől, élni akarástól edződött nép igényli és méltatja némán is az Önök szolgálatát. Bármilyen áron, de folytatni kell.

Ötvös József

Egyházközségünk

Marosvásárhely egy tömbház negyede, ahova nem volt tervezve a múlt rendszer vezetője által Isten háza. 1994.január 1-től e negyedben új plébánia község alakult: Szent Kozma és Damján védőszentekkel. A gyulafehérvári főegyház-megyéhez tartozunk.

Sok utánjárással sikerült a várostól egy 800 négyzetméteres telket kapnunk, amelyre szeretnénk templomot építeni. Saját erőnkől egy csűrtemplomot építettünk egy általunk elfoglalt területre, de ez nem megfelelő: kicsi, télen nagyon hideg, nyáron pedig borzasztó a hőség benne. A szükség hozta létre. Ezt a csűrtemplomot még a jóakarát tartja, hiszen bármikor rendeletet hozhatnak, hogy le kell bontani, mivel nincs engedélyünk és a terület sem a miénk.

A 800 négyzetméteres telket az idén utalták ki. Erre a telekre szakemberek elkészítették egy templom és plébánia tervét. Ezt szeretnénk fölépíteni. Híveink szegények, munkanélküliek, de szeretik az Istent.

Kis pénzcsekjüket – mint a szegény asszony fillérkéjét – összeadják, vagy már összeadták, de oly nagy az infláció, hogy ebből nagyon keveset tudunk megvalósítani.

Az állam sem támogat, hiszen a római katolikus vallás Romániában nem államvallás. A görögkeleti egyházakat az állam támogatja, más vallások is terjeszkednek, őket segíti a gazdag Nyugat. Nekünk katolikusoknak egyelőre még nincs Isten-háza. Megálmodtunk egyet és reméljük álmunk az Önök segítségével valóra válhat. Bármilyen kis anyagi támogatást szívesen fogadunk. Ígérjük, hogy jótévedőinkért imádkozni fogunk.

Templomunkat öt szakaszban és öt év alatt szeretnénk fölépíteni: az idén az alapokat lerakni és a kanalizálást elvégezni; 1997-ben az altemplomot az előadótermekkel,

amelyek vallási, kulturális és szociális célokat szolgálnak, (ez a legfontosabb, mivel nincs egy hely ahova a hívek összegyűlhetnek); 1998-ban a templomot és a plébániát; 1999-ben a külső és belső vakolások, illetve az asztalosmunkák kerülnének sorra; 2000-ben pedig a templom és a plébánia központi fűtése, padok, oltárok elhelyezése, és a befejező fázis, a templom körüli parkosítás, fölszentelés.

E nagy tervek megvalósításához kérjük segítségüket, adományaikat. (Marosvásárhely római kat. plébánia Bucsina u. 1/4. 4300 Tg. Mures Románia. Nagy József, Kereskedelmi és Hitelbank Rt. Magyarország. Számlaszám: 333-9051167-001-3. Átutalási számlaszám: 10404247-90511670-01350000)

Nagy József plébános
Marosvásárhely

Nyílt levél a koalíciós kormányhoz

Kéréssel fordulok a Tisztelt magyar kormányhoz, mert már elviselhetetlen a teher, amit értelmetlenül viselnünk kell. Ma, 1996 októberében rosszabb a romániai rokonokkal és szeretteinkkel a kapcsolattartás, mint a kommunista rendszerben volt! A magyar hatalom megköveteli a romániai rokonainktól a kötelező gépjármű-biztosítást, a napi 1000 Ft készpénzt. Míg a románok a tankadónak becézett fantomadót ez egy szocialista S601 Trabant esetében 61 875 lej, körülbelül 2800 Ft, aztán a tényleges üzemanyag-fogyasztás, zsebpénz, ajándék – mert hát üres kézzel nem illik beállítani senkihez. Ezek többet tesznek ki, mint az aktuális átlag román kereset. Ezért nem tudnak jönni, ezért gyérül a találkozás.

Ha a magam esetét konkretizálom, a képlet a következő: tulajdonomat képezi az említett Trabant. Elindulok 3000 Ft, a fantomadóra szánt összeget hónapokig kuporgatom. (Ha ne adj' Isten fordulópontra esik a tervezett menetel, akkor 1968 Ft a kötelező biztosítás 1750 Ft a súlyadó pluszba.) Az üzemanyag 450-500 km-re 7 liter/100 km, 35x130=4550 Ft. Aztán a nyolcvan felé közeledő szüleimnek viszek ezt, körülbelül 3-4000 Ft. Bármennyire fájó és kegyetlen dolog, közeledik az idő, amikor nem lesz kinek vinni – mert most csak töredékét tudom adni annak az anyagiagnak és szeretetnek, amit én kaptam tőlük. Az idő véges... Az összeg 15 298 Ft. Én 52 éves közalkalmazott vagyok, nettó 23 600 Ft-tal és 32 év munkában és munkával eltöltött idővel. Ez a kiadás az egyhavi nettó keresetem 65%-át teszi ki. Miből éljek? Gyerekeimet miből tartsam el? Én nem tudom a választ! Igaz, még nem említettem a 15 USA-dollár/nap/személy – mert ezt kölcsönkérem bemutatásra.

Ha olyan nagy horderejű és nagyjelentőségű az ominózus magyar-román alapszerződés, akkor konkrét és határozott lépésekkel bizonyítsák az aláíró felek.

1. A magyar hatóság nem kéri a kötelező biztosítást forintban a román állampolgároktól – ezt a két állam rendezze.

2. A román állammal eltöröltetik a fantom benzinadót. Nem kéri a 15 USA-dollárt.

3. Több határátelöhelyet nyitnak meg még az idén, így a nyírábrányi-érmihályfavit a két ország állampolgárai részére – ha nem mindenkinek. (Ez az én esetemben 140 km megtakarítást jelent.)

4. Nem szabad negligálni azt a tényt, hogy a fentiek a korrupció melegágyai, a határon dolgozók előbb vagy utóbb beleesnek a kísértésbe.

A mostani helyzet sokkal rosszabb, mint a kommunista legvadabb korszakában volt. Ha igazán Európa felé akar menni a két állam, akkor ezt sürgősen bizonyítsa be. Ez az út és mentalitás rosszabb a balkáninál is... Tisztelt Miniszter Úr, nyomorgunk, belefáradtunk, úgy érezzük, nem bírjuk tovább a sarcot. Ha a határok szentek, akkor a rokoni és baráti szálak is szentek legyenek. Nem törvénysértő, hogy a semmiért mindkét állam pénzt inkasszál be a másik államállampolgáraitól? Nem lehetne ezt kulturáltan lerendezni és VÉGRE leülni, megbeszélni a dolgokat? Az infláció csak súlyosbítja a valós nehézségeket. Minket ki és mikor hallgat meg? Legyen már vége a koalíciós vitáknak és a látványos, de unalmas haragszom rád játéknak.

Új Magyarország

ADOMÁNYOK

Kegyes Attila István	Szombathely	5000 Ft
Dr. Tarr Ferenc	Nyiregyháza	10 000 Ft
Pánczél Tivadar	Budapest	2000 Ft
Szőcs Attila	Budapest	1700 Ft
Demján László	Budapest	5000 Ft
Dr. Zétényi Zsolt	Budapest	5000 Ft
Jocha Károly	Budapest	5000 Ft
Mándi György	Budapest	3000 Ft
Permay Vilmos	Budapest	2000 Ft
Tófalvi Péter	Budapest	5000 Ft
Hullán Szabolcs	Dunakeszi	2000 Ft
Gáspár Ferenc	Budapest	2000 Ft
Charles Bálintt	USA	150 USD
Dr. Kulhavy László	Németország	100 DEM
Helen Dian	Németország	10 000 Ft
Dr. Kende Gisela	Németország	2000 Ft
Várhegyi István	Németország	10 000 Ft
Simon József	Kanada	20 USD

Beczásy István: Bekerített élet

„1908-ban születtem Dálnokon. Beczásy Imre földbirtokos ötödik gyermekeként. Hosszú életem nagyobbik felét a kommunizmus érájában, s annak minden keservét megszenvedve éltem le. Aki ismeri a történelem e viharos korszakát az előtt nem idegen a fogalom, az első számú közellenség mi voltunk, birtokunkat kisajátították, kényszerlakhelyre hurcoltak bennünket. A hatalom bekerítette az életünket. A jó Istenbe vetett töretlen hitem, reményem mégis megengedte megélnem egészen azt az időt, amikor talán minden jóra fordul. Visszatérhetek az őseimtől örökölt birtokra, a közben teljesen tönkretett jussomat megkaphatom. Oly sok hányódtatás, megaláztatás, dobrudzsai deportálás, szekuritáre-fogság, s az én jó feleségem elveszése után...” – írja a szerző a nagyváradi Literátor Kiadó gondozásában megjelent könyvében. Megrázó erővel mutatja be a háromszéki „kitelepítettek” sorsát, akik tragédiája merőben eltért az Erdély többi részéből elhurcolt társaiktól. Még az államosítás óta ismertnél is durvábban törnek rájuk, és úgyszólván csomag nélkül Brassóba viszik, ahol marhavagonba terelik őket – a legfiatalabb még csecsemő, a legöregebb elmúlt 80 éves – megindul e szomorú menet ismeretlen célból, ismeretlen indokból, ismeretlen helyre...

Az Erdélyi Magyarság külföldi képviselői:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65th street 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1)212-744-7946
Fax: (1)212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
Cím: 22 Marinelle Street Manly Vale
2093 Australia
Tel./fax: 612-9907-6151

Ausztria:

Österreichische Landerbank
Aktiengesellschaft, Wien
Konto-Nr.: 243-190-514/01

Argentína:

Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100
Seraing
Tel.: 41-36-72-46
Konto Nr. CGER 001120993836

Dánia:

Dansk-Ungarsk Seiskab,
Hortensiaevj 12. 1857 Frederiksberg C

Hollandia:

K. A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB. Leiderdorp,
Postabank No. 653 557
Tel.: 07/89-03-31

Izrael:

Páll Tibor
Street Puah 6 A/5
35311 Haifa
Tel.: 528780

Kanada:

Kate Karácsony, Pannónia Books Ltd.
P. O. Box 1017 Postal Station "B"
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel./Fax: (416)535-963

Nagy-Britannia:

Klára Adams, Hungarian Book Agency
87 Sewsardstone
Road Lodnon E2 9 HN
Tel.: 44-81-980-9096
Fax: 81-938-0633

Németország:

Postgiroamt München,
Konto Tandex 173-809
BLZ 700 100 80
Tel.: 089/717055
Fax: 089/18811

Olaszország:

Maria Toth Pittaluga
Mellbodes 41.09045 Flumini (CA)
c/c N 15853 096
Tel.: 70-830-309

Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbisbühl Str. 132.
Tel.: 41/1/341-88-69
Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 1118-0298.950 Zürich

Svédország:

János Járay
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81
Postgiro: 6310 106-7

Igen tisztelt RMDSZ-tagok!

Önök az előtt a döntés előtt állnak, elfogadják-e a kormányzati részvételre vonatkozó felkérést vagy ne: ez a bölcsesség és a politikai előrelátás próbaköve.

A választási eredmény okozta örömmámor nem homályosíthatja el a józan tisztánlátást. Egyedül és kizárólag az a mérvadó, hogy érhető el a politikai cél, vagyis az erdélyi magyarság jogainak szilárd alapokon, valódi autonómia révén történő megteremtése.

A kormányzati részvétel e célt végérvényesen megsemmisítené:

- A kormányzati részvétel **legalizálja a központi hatalmat** és már csak ezért is szemben áll az autonómiatörekvésekkel.
- Legalizálja az **alapszerződés** teremtetten **hátrányos helyzetet**.
- Mindenekelőtt azonban: **beszűkül a mozgáster** a szükséges autonómiatárgyalásokhoz. Tárgyalni csak ellenzéki pozícióból lehet. Így tehát az RMDSZ nem élhetne azzal a most kínáló alkalommal, hogy pótolja az eddig elmulasztottakat és autonómiatárgyalásokat kezdjen a kormánnyal. Ehhez járul az a tapasztalati tény, hogy amit az elején nem követelnek, azt később már nem lehet pótolni. Az **autonómia** kis lépésekkel, a jogok bővítésével nem érhető el, hanem csak az összes követelés **csomagba foglalásával**. Kormányzati részvétel esetén ez nem lehetséges.
- Még egy koalíciós szerződésben tett engedmények – legyen az bár kisebbségi minisztérium vagy kultuszminisztérium – is csak rövidtávúak és ezért csupán **látszólag hoznak javulást**.
- A kormányzati részvétel **hosszú távon az autonómiamegoldás reményének végét** jelenti.
- A koalíciós szerződésen túlmenően nincs mód befolyásgyakorlásra, különösen nem a törvényhozásban, viszont az RMDSZ a **többség által hozott törvények (a magyarságnak hátrányos törvények is) végrehajtójává** válik és rá hárul a felelősség is.

- A törpe koalíciós partner szerepe mindig hálátlan. A sikereket a többség a saját javára könyveli el, a kudarckért viszont mindig a kis partner felelős.
- Romániában még nem elég érett a demokrácia ahhoz, hogy egy ilyen kényes kormányzati részvétel ne okozna kárt az RMDSZ-nek.
- Nem lehetne többé számolni **nemzetközi támogatással**. Már az alapszerződés is arra a téves következtetésre vezetett külföldön, hogy immáron minden probléma megoldódott. A kormányzati részvétel ezt csak tovább erősítené. **Nemzetközi nyomás** nélkül viszont nem érhető el az autonómia.
- Az RMDSZ elveszíti a **bázis bizalmát**, ami valószínűleg pártszakadáshoz vezet. A sikeres érdekképviselőt viszont csak az **egység megőrzése** esetén lehetséges.

Egy később megállapítandó **koalíciómentes térben, bizonyos területeken való támogatás** révén közvetlen részvétel nélkül is lehetséges a konstruktív együttműködés a kormánnyal.

Elsőbbségük azonban az autonómiatárgyalásoknak legyen, a kormány itt tehet bizonyosságot jószándékáról.

Az idő egyre jobban szorít: az alapszerződés óta ismét nő a kivándorlás, legkésőbb az Európai Unióhoz történő csatlakozáskor pedig a német mintaszerinti exodusra kerül sor.

Két miniszter és egy államtitkár ezért nem helyettesítheti az autonómiát és nem is fogja e folyamatot feltartóztatni. A politikai józan-ság tehát a hatalomban való részvétel csábítása ellenére a kormányzati részvétel elutasítását követeli meg.

Legjobb kívánságaimat küldöm fontos tanácskozásukhoz és maradok

kiváló tisztelettel:

EVA MARIA BARKI

1900.
Kolozs vármegye térképe

1917.
Széchenyi tér

1902.
Címeres városkép